

RAPORT
O STANIE EKONOMII SPOŁECZNEJ
w województwie łódzkim
za rok 2018

Opracowanie:

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Spis treści

Słownik podstawowych skrótów.....	5
Wprowadzenie	6
Nota metodologiczna	8
1. Ekonomia społeczna w województwie łódzkim.....	11
1.1. Analiza stanu prawnego z uwzględnieniem zmian w regulacjach prawnych	11
1.1.1 Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej.....	11
1.1.2 Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020 (CT9)	14
1.1.3 Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej 2020.....	16
1.1.4 Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim do roku 2020.....	18
1.1.5 Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO Wł 2014-2020.....	19
1.1.6 Podsumowanie.....	21
1.2 Charakterystyka otoczenia ekonomii społecznej	23
1.2.1 Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi	23
1.2.2 Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim	27
1.2.3 Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim	28
1.2.4 Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego	34
1.2.5 Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi	38
1.2.6 Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi.....	40
1.2.6 Ośrodki Pomocy Społecznej	42
1.2.7 Powiatowe Urzędy Pracy	45
1.2.8 Jednostki Samorządu Terytorialnego	48
2. Działalności infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej w województwie łódzkim	50
2.1 Działalność Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim na rzecz rozwoju ekonomii społecznej – ocena skuteczności i jakości działań	50
2.2 Absorpcja zewnętrznych środków finansowych (zwrotnych i bezzwrotnych) przez podmioty ekonomii społecznej w województwie łódzkim – ilość oraz sposób wykorzystania oraz ocena skuteczności narzędzia....	53
3. Sytuacja ekonomii społecznej w kontekście rozwoju społeczno – gospodarczego województwa łódzkiego.....	56
3.1 Ocena stanu funkcjonowania oraz trwałości podmiotów ekonomii społecznej ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorstw społecznych	56
3.1.1 Rozwój przedsiębiorczości społecznej w kontekście ekonomizacji podmiotów ekonomii społecznej...58	58
3.1.2 Bariery i szanse w rozwoju przedsiębiorczości społecznej	60
3.1.3 Rekomendacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej	62
3.2 Diagnoza stanu funkcjonowania oraz trwałości podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym – centrów integracji społecznej, klubów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej, warsztatów terapii zajęciowej	64
3.2.1 Analiza „białych plam” na mapie podmiotów reintegracyjnych województwa łódzkiego.....	64
3.2.2 Bariery i szanse w powstawaniu podmiotów reintegracyjnych, w tym analiza przepływów uczestników pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi	66
3.2.3 Rekomendacje w zakresie powstawania i funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych	68

4. Analiza współpracy jednostek samorządu terytorialnego (JST) z podmiotami ekonomii społecznej w województwie łódzkim	70
4.1 Rozwój współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej	70
4.2 Bariery i szanse we współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej	73
4.3 Rekomendacje w zakresie współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej	74
5. Porównanie rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim w latach 2015 – 2018	77
6. Bariery i potencjały związane z realizacją działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej	81
6.1 Rekomendacje	86
Spis wykresów, grafik, tabel	90
Aneks	91
Narzędzie FGI – wywiady grupowe	91
Narzędzie IDI – wywiady z przedstawicielami instytucji otoczenia ES	93
Narzędzie IDI – wywiady indywidualne z przedsiębiorcami społecznymi	95
Narzędzie CATI - kwestionariusz ankiety telefonicznej dla PES	97
Narzędzie CATI – kwestionariusz ankiety dla JST	101
Źródła	104

Słownik podstawowych skrótów

BDL	Bank Danych Lokalnych
BIP	Biuletyn Informacji Publicznej
CATI	Computer Assisted Telephone Interview, wywiad telefoniczny
CIS	Centrum Integracji Społecznej
ES	Ekonomia Społeczna
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
FGI	Focus Group Interview, wywiad grupowy zogniskowany
GOPS	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IDI	Individual In-depth Interview, indywidualny wywiad pogłębiony
JST	Jednostka Samorządu Terytorialnego
KIS	Klub Integracji Społecznej
KPRES	Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
LGD	Lokalna Grupa Działania
LSR	Lokalna Strategia Rozwoju
MOPS	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
NGO	Organizacja pozarządowa
OPS	Ośrodek Pomocy Społecznej
OWES	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
PCPR	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PES	Podmioty Ekonomii Społecznej
PS	Przedsiębiorstwo Społeczne
PUP	Powiatowy Urząd Pracy
RCPS	Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi
RPRES	Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
UMWŁ	Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego
ŁUW	Łódzki Urząd Wojewódzki
WTZ	Warsztaty Terapii Zajęciowej
WUP	Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej

Wprowadzenie

Przedmiotowe opracowanie prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w ramach monitoringu rozwoju przedsiębiorczości społecznej w województwie łódzkim. Jego celem jest opisanie aktualnego stanu sektora ekonomii społecznej. Prezentowane wyniki uwzględniają wszystkich aktorów zaangażowanych w funkcjonowanie sektora. W procesie badawczym szczególną uwagę zwrócono na uzyskanie wiedzy i opinii zarówno samych podmiotów ekonomii społecznej, jak i instytucji ich otoczenia oraz jednostek samorządu terytorialnego.

W dokumencie wyróżniono sześć części – pierwsza dotyczy zagadnień prawnych i skupia się na analizie dokumentów planistycznych i programowych a ponadto wskazuje na zmiany w zakresie obowiązujących przepisów. W dalszej części rozdziału scharakteryzowano instytucje wsparcia ekonomii społecznej funkcjonujące na terenie województwa łódzkiego, a także ich oddziaływanie na sektor ES (oddziaływanie na sektor ES zostało opisane na podstawie prowadzonych badań jakościowych – wywiadów indywidualnych i grupowych).

W rozdziale 2 przeprowadzono analizę funkcjonowania infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej ze szczególnym uwzględnieniem działalności Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej oraz jakości świadczonych usług, a następnie przedstawiono sposób finansowania organizacji pozarządowych i PES oraz poziom absorpcji środków finansowych przez organizacje i podmioty ekonomii społecznej ze źródeł spoza OWES.

Część trzecia opracowania została poświęcona ocenie sytuacji ekonomii społecznej w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego województwa łódzkiego. Ocena została dokonana przez pryzmat trwałości i stanu funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorstw społecznych oraz podmiotów reintegracyjnych. W rozdziale posłużono się danymi ilościowymi zgromadzonymi w drodze ankiet oraz danymi pozyskanymi od instytucji otoczenia ekonomii społecznej. Całość uzupełniono wnioskami płynącymi z badań jakościowych, które przeprowadzono wśród przedsiębiorców społecznych, a także przedstawicieli instytucji otoczenia ES.

Kolejno, dokonano analizy współpracy pomiędzy podmiotami ekonomii społecznej a jednostkami samorządu terytorialnego. Rola JST w rozwoju sektora jest jednym z kluczowych czynników, które mogą determinować jego sukces. Samorządy postrzegane są jako ważny element zapewniający finansowania, ale również wsparcie infrastrukturalne i organizacyjne ES.

Uzupełnieniem treści dotyczących stanu ekonomii społecznej w województwie łódzkim jest porównanie i zbadanie dynamiki procesów wspierających rozwój ekonomii społecznej. Głównym źródłem danych była dokumentacja przekazana przez instytucje otoczenia ES i dane pozyskane w badaniach ilościowych.

W podsumowaniu zawarto syntetyczne wnioski płynące z przeprowadzonych badań, wskazano istotne bariery hamujące rozwój ekonomii społecznej w województwie łódzkim oraz potencjały, które posiada sektor. W rekomendacjach skupiono się na skutecznym wykorzystaniu szans rozwojowych.

Badanie zostało przeprowadzone przez SWIG DELTA PARTNER na zlecenie Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi w ramach zadania „Raport o stanie ekonomii społecznej w regionie łódzkim za rok 2018”.

Nota metodologiczna

Głównym celem badania było dokonanie wielowymiarowej oceny stanu ekonomii społecznej w regionie łódzkim w okresie od 2015 roku do 2019 roku. Umożliwiło to identyfikację sytuacji podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych, ocenę funkcjonującej infrastruktury wsparcia, analizę współpracy podmiotów zaangażowanych w ten system oraz roli jednostek samorządu terytorialnego. Podjęte działania służyły również identyfikacji barier i problemów związanych z realizacją działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w regionie.

Aby zrealizować cel główny badania wyznaczono VI obszarów badawczych, które były eksplorowane za pomocą odpowiednich technik badawczych:

Tabela 1 Obszary badawcze i główne pytania badawcze

l.p	Obszar badawczy	Główne problemy badawcze
1	Przedstawienie sytuacji ekonomii społecznej w województwie łódzkim (aktualna diagnoza)	<ul style="list-style-type: none"> – analiza stanu prawnego z uwzględnieniem zmian w regulacjach prawnych (dotyczy 2018 roku), – charakterystyka otoczenia ekonomii społecznej.
2	Ocena działalności infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej w województwie łódzkim	<ul style="list-style-type: none"> – stan realizacji Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim do roku 2020, – działalność Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim na rzecz rozwoju ekonomii społecznej – ocena skuteczności i jakości działań, – absorpcja zewnętrznych środków finansowych (zwrotnych i bezzwrotnych) przez podmioty ekonomii społecznej w województwie łódzkim.
3	Sytuacja ekonomii społecznej w kontekście rozwoju społeczno – gospodarczego województwa łódzkiego	<ul style="list-style-type: none"> – ocena stanu funkcjonowania oraz trwałości podmiotów ekonomii społecznej ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorstw społecznych, – rozwój przedsiębiorczości społecznej (również w kontekście ekonomizacji podmiotów ekonomii społecznej), – bariery i szanse w rozwoju przedsiębiorczości społecznej, – rekomendacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej, – diagnoza stanu funkcjonowania oraz trwałości podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym – centrów integracji społecznej, klubów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej, warsztatów terapii zajęciowej: – analiza „białych plam” na mapie podmiotów reintegracyjnych województwa łódzkiego, – bariery i szanse w powstawaniu podmiotów reintegracyjnych, w tym analiza przepływów uczestników pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi, – rekomendacje w zakresie powstawania i funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych.

l.p	Obszar badawczy	Główne problemy badawcze
4	Analiza współpracy jednostek samorządu terytorialnego (JST) z podmiotami ekonomii społecznej w województwie łódzkim:	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej, – bariery i szanse we współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej, – rekomendacje w zakresie współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej.
5	Porównanie rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim w latach 2015 – 2018	– główne zmiany w zakresie rozwoju ekonomii społecznej na podstawie informacji zawartych w raportach o stanie ekonomii społecznej województwa łódzkiego za lata 2015 – 2017 oraz bieżącego badania.
6	Identyfikacja barier i problemów związanych z realizacją działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w regionie	– skuteczne działania, które mogą redukować występowanie problemów i barier w rozwoju ekonomii społecznej

Źródło: zapytanie ofertowe

Przy eksploracji wskazanych obszarów badawczych posłużono się zarówno ilościowymi, jak i jakościowymi technikami badawczymi, w celu uzyskania jak najszerszego spektrum wiedzy i opinii.

Zgodnie z założeniami badawczymi zastosowano:

- FGI – wywiady grupowe;
- IDI – wywiady indywidualne;
- CATI – wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo.

Materiał badawczy został poszerzony o analizę źródeł zastanych (analizę dokumentów) w szczególności dotyczących zmian regulacji prawnych oraz danych ilościowych pozyskanych od instytucji wspierających rozwój ES oraz OWES.

Jako grupy docelowe, poddane badaniu zrekrutowano przedstawicieli instytucji otoczenia (OWES, WUP, RCPS, UMWŁ, UW, PUP, OPS), przedsiębiorców społecznych, członków organizacji pozarządowych oraz pracowników podmiotów reintegracyjnych. W Tabeli nr 2 przedstawiono liczbę respondentów w powiązaniu z zastosowaną techniką badawczą.

Tabela 2 Liczba respondentów biorących udział w badaniu – techniki jakościowe

Jakościowe techniki badawcza	Liczba respondentów
FGI	9
IDI ogółem, w tym	20
Przedstawiciele PUP	2
Przedstawiciele OPS	2
Przedstawiciele NGO/PS/Podmioty reintegracyjne	11
Przedstawiciele WUP	1
Przedstawiciele UMWŁ	2
Przedstawiciele ŁUW	2

Przedstawiciele Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej ¹	6
---	---

Źródło: opracowanie własne

Tabela 3 Liczba respondentów biorących udział w badaniu – techniki ilościowe

Ilościowe techniki badawcze	Liczba respondentów	% realizacji próby
CATI I ogółem, w tym:		
NGO oraz inne organizacje społeczne	246	123%
Podmioty reintegracyjne	42	70%
Przedsiębiorstwa społeczne/Spółdzielnie socjalne	30	60%
Badanie CATI II JST	99	49,25%

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z wytycznymi do badania, założono przebadanie minimum 200 organizacji pozarządowych, pełną próbę podmiotów reintegracyjnych oraz pełną próbę przedsiębiorców społecznych. Na terenie województwa łódzkiego wstępnie zidentyfikowano 50 przedsiębiorstw społecznych oraz 60 podmiotów reintegracyjnych. Przy oczekiwanej 60% stopie zwrotu, 72 ankiety zostały przeprowadzone z udziałem tych dwóch grup badawczych (PS i podmioty reintegracyjne).

Wzory użytych narzędzi badawczych zawarto w aneksie.

¹ Liczba respondentów w wywiadach indywidualnych nie sumuje się do 20 ponieważ część badanych pełniła różne funkcje (6 osób było jednocześnie członkami Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej)..

1. Ekonomia społeczna w województwie łódzkim

1.1. Analiza stanu prawnego z uwzględnieniem zmian w regulacjach prawnych

1.1.1 Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej
Dnia 31 stycznia 2019 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę zmieniającą uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej”². W rezultacie obowiązującym aktualnie (dostęp do dokumentu 2.11.2019) dokumentem jest ***Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej.***

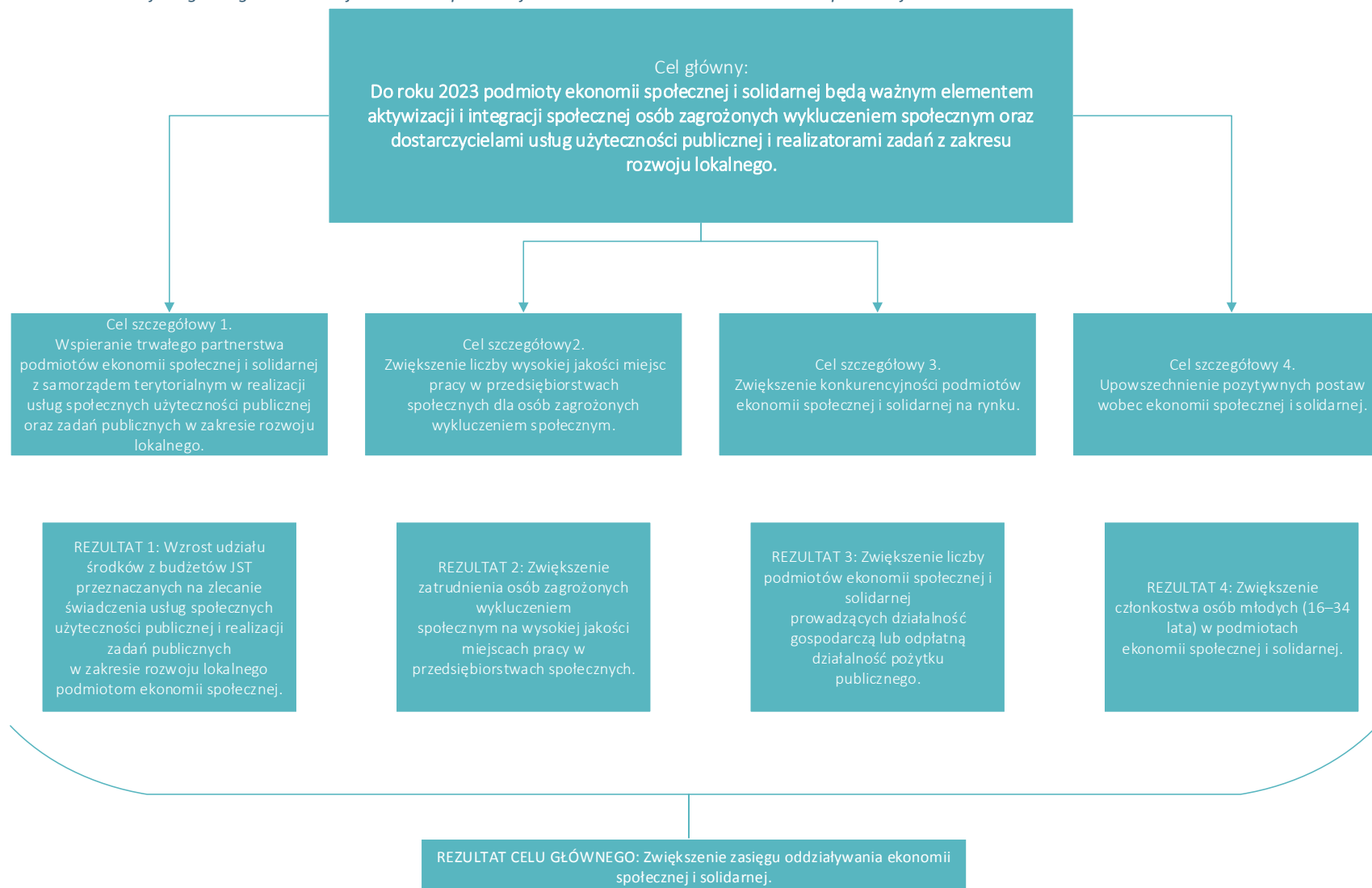
Cel długofalowy strategiczny dokumentu brzmi: ***Ekonomia społeczna i solidarna stanie się istotnym instrumentem aktywnej polityki społecznej, wsparcia rozwoju społecznego oraz lokalnego***³. Na Grafice nr 1 przedstawiono układ pozostałych celów (głównego i szczegółowych).

² Uchwała Nr 11 Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2019 roku, (Dz. U poz. 214 z 2019 r.)

http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/EKONOMIA_SPOLECZNA/Aktualizacja_KPRES.pdf

³ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej, s. 18

Grafika 1 Układ celów Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej, s. 25

Ponadto autorzy dokumentu sformułowali katalog wskaźników, które winny być monitorowane na bieżąco, a w okresie dwuletnim powinny zostać przygotowane sprawozdania z realizacji KPRES zawierające wnioski płynące z dotychczasowych działań. W Tabeli nr 4 przedstawiono katalog proponowanych wskaźników.

Tabela 4 Cele strategiczne Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku

Obszar	Nazwa wskaźnika	Źródło	Wartość bazowa (2016)	Wartość docelowa (2023)
OBSZAR I SOLIDARNA WSPÓLNOTA LOKALNA				
	W 2023 r. JST przeznaczać będą 2% budżetu na zlecenie świadczenia usług społecznych użyteczności publicznej i realizacji zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego podmiotom ekonomii społecznej i solidarnej.	GUS	1%	2%
	Udział wartości udzielonych zamówień publicznych z klauzulami społecznymi w wartości udzielonych zamówień publicznych ogółem.	UZP	1,65% (wartość bazowa dotyczy 2017 r.)	5%
	Liczba OWES współpracujących z LGD.	ROPS	0	60
OBSZAR II SOLIDARNY RYNEK PRACY				
	Do 2023 r. powstanie 35 tys. nowych, wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.	MRPiPS	0	35 tys.
	Liczba aktywnych jednostek reintegracyjnych.	GUS	1,2 tys.	1,5 tys.
	Liczba osób niepełnosprawnych świadczących pracę na podstawie umowy o pracę w sektorze ekonomii społecznej i solidarnej.	GUS	145 tys.	160 tys.
	Liczba aktywnych przedsiębiorstw społecznych.	ROPS	0	1,6 tys.
OBSZAR III KONKURENCYJNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ SPOŁECZNA				
	Do 2023 r. liczba podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego zwiększy się o 5 tys.	GUS	30,2 tys.	35,2 tys.
	Udział środków z działalności o charakterze rynkowym w przychodach organizacji pozarządowych.	GUS	34,4%	40%
	Wartość preferencyjnych pożyczek udzielonych PES.	BGK	39 mln	159 mln zł
	Średnia wartość przychodów podmiotów ekonomii społecznej.	GUS	330,7 tys. zł	350 tys. zł
	Liczba przyznanych akredytacji.	MRPiPS	122	220
	Liczba certyfikowanych znakami jakości PES.	MRPiPS	0	400
OBSZAR IV SOLIDARNE SPOŁECZEŃSTWO				
	Do 2023 r. członkostwo osób młodych (16–34 lata) w podmiotach ekonomii społecznej i solidarnej zwiększy się do 28%.	GUS	26,2%	28%
	Liczba aktywnych podmiotów ekonomii społecznej.	GUS	93,9 tys.	108 tys.
	Liczba JST będących założycielem podmiotu ekonomii społecznej.	GUS	0,4 tys.	0,5 tys.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. *Ekonomia Solidarności Społecznej*, s. 76

W zakresie przeformułowania wskaźników istotnym krokiem Ministerstwa Rodziny Pracy i Polityki Społecznej wydaje się redukcja ich liczby (z katalogu 81 wskaźników, do 16) co w znacznym stopniu powinno ułatwić przyszłe monitorowanie postępów wdrażania dokumentu. Warto także dodać, że mimo zawężenia katalogu wskaźników i wskazania źródeł monitorowania aktualnie (11.2019) dostęp do narzędzi monitorujących realizację KPRES jest ograniczony, a w statystyce publicznej (GUS) oraz na stronach internetowych wskazanych instytucji (UZP, BGK, MRPiPS) brak jest danych liczbowych umożliwiających weryfikację założonych celów.

Ponadto w związku z aktualnym zakresem wskaźników skonkretyzowano obszary, na które zwraca się szczególną uwagę:

- Zacieśnienie współpracy pomiędzy podmiotami ekonomii społecznej a JST (w szczególności poprzez udzielanie zamówień z klauzulą społeczną oraz zakładanie podmiotów ekonomii społecznej);
- Wzmocnienie podmiotów reintegracyjnych i osób niepełnosprawnych na rynku pracy;
- Zaangażowanie społeczne osób młodych – pomiędzy 16 a 34 rokiem życia;
- Podniesienie jakości usług i produktów wytwarzanych w PES przez system certyfikacji i akredytacji.

1.1.2 Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020 (CT9)

Aktualna (na dzień 02.11.2019) wersja dokumentu została opublikowana 31.07.2019 r. i zatwierdzona z upoważnienia Ministra Inwestycji i Rozwoju. Wytyczne mają zapewnić koordynację działań, które są realizowane z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach dziewiątego celu tematycznego: *Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją* oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w zakresie Priorytetu Inwestycyjnego 9a *inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia, promowanie włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych, oraz przejścia z usług instytucjonalnych na usługi na poziomie społeczności lokalnych*⁴. Dokument unifikuje zasady wsparcia w ramach RPO oraz gwarantuje określone standardy dla wszystkich grup docelowych działań w kraju.

⁴ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020 s.4

Zapisy dokumentu wnoszą istotne rozstrzygnięcia dotyczące sektora ekonomii społecznej. Po pierwsze zwiększają katalog osób/podmiotów i redefiniują niektóre pojęcia zgodnie z założeniami uaktualnionego KPRES. W szczególności chodzi tu o poszerzenie katalogu podmiotów zaliczanych do grupy podmiotów ekonomii społecznej. Zgodnie z nowymi wytycznym do grupy tej zakwalifikowano:

- koła gospodyń wiejskich, o których mowa w ustawie z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (Dz. U. poz. 2212, z późn. zm.);
- zakładu pracy chronionej, o których mowa w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Inną istotną zmianą jest zastrzeżenie, że usługi aktywnej integracji o charakterze zawodowym dla osób, rodzin i środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym nie mogą stanowić pierwszego elementu wsparcia w ramach ścieżki reintegracji za wyjątkiem projektów realizowanych przez WTZ, ZAZ, CIS, KIS.

Ponadto uzupełniono katalog podmiotów, na których OWES powinien koncentrować swe działania, w szczególności w zakresie tworzenia przedsiębiorstw społecznych dla uczestników WTZ, KIS i CIS oraz zatrudnionych w ZAZ – uzupełniono katalog o CIS.

Co więcej, zdefiniowano przeznaczenie wsparcia pomostowego i uszczegółowiono, na co może być wydatkowane, wyłączone również możliwość opłacania podatku VAT ze wsparcia pomostowego. Nowe zapisy w wytycznych uzyskały brzmienie:

- *Wsparcie pomostowe oferowane PS jest przyznawane na finansowanie wynagrodzeń brutto lub obowiązkowych składek ZUS lub innych wydatków bieżących finansowanych wyłącznie w kwocie bez podatku VAT;*
- *Wsparcie pomostowe jest rozliczane na podstawie zestawienia poniesionych wydatków w kwotach bez podatku VAT sporządzanego przez PS w oparciu o dokumenty księgowe (w tym faktury), przy czym beneficjent ma prawo żądać wglądu w dokumenty księgowe ujęte w rozliczeniu⁵.*

Nowym elementem wprowadzonym w wytycznych jest podrozdział dotyczący stawki jednostkowej na utworzenie miejsca pracy w przedsiębiorstwie społecznym. Stawkę tą ustalono na poziomie 21 020 zł i dotyczy ona miejsc zarówno w nowych jak i istniejących przedsiębiorstwach społecznych.

W zakresie procedury weryfikacji statusu przedsiębiorstwa społecznego przeformułowano podstawowe założenia (cechy) przedsiębiorstw społecznych. W związku ze zmianą przedsiębiorstwem społecznym,

⁵ Jak wyżej, s. 46

zgodnie z nowymi zapisami jest podmiot, który zatrudnia co najmniej 30% (wcześniejsza definicja mówiła o 50%) osób, które należą do minimum jednej z grup:

- osoby bezrobotne w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy;
- osoby do 30. roku życia oraz po ukończeniu 50. roku życia, posiadające status osoby poszukującej pracy, bez zatrudnienia w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy;
- osoby poszukujące pracy niepozostające w zatrudnieniu lub niewykonujące innej pracy zarobkowej;
- osoby niepełnosprawne w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych lub osób;
- osoby z zaburzeniami psychicznymi, o których mowa w ustawie w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego.;
- osoby o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt 1–3 i 5–7 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym;
- osoby podlegające ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie na podstawie przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników, jeżeli ich dochód ustalany zgodnie z art. 7 ust. 5–10 ustawy z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci wynosi nie więcej niż dochód z 6 hektarów przeliczeniowych;
- osoby spełniające kryteria, o których mowa w art. 8 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej;
- osoby o których mowa w art. 49 pkt 7 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy;
- osoby usamodzielniane, o których mowa w art. 140 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej;
- osoby ubogie pracujące⁶.

1.1.3 Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej 2020

Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej 2020 została zaktualizowana w 2017 roku na mocy Uchwały Nr XXXV/454/17 Sejmiku Województwa Łódzkiego w sprawie przyjęcia zaktualizowanej Wojewódzkiej Strategii w zakresie Polityki Społecznej na lata 2007-2020 i zmiany jej nazwy na „Wojewódzką Strategię w zakresie Polityki Społecznej 2020”.

⁶ Jak wyżej, załączniki 3, s. 12

W ramach aktualizacji, wzbogacono część diagnostyczną o aktualne dane, co pozwoliło wytyczyć nowe cele strategiczne, szczegółowe i kierunki działań wraz z katalogiem wskaźników monitorujących postępy we wdrażaniu strategii. Z punktu widzenia diagnozy stanu ekonomii społecznej w województwie łódzkim istotnymi wydają się zapisy poświęcone integracji społeczno-zawodowej osób pozostających bez pracy, w tym osób niepełnosprawnych.

Autorzy opracowania zwracają uwagę na następujące problemy:

- Niską dostępność oraz nierównomierną lokalizację na terenie województwa łódzkiego podmiotów prowadzących reintegrację społeczno-zawodową;
- Niską liczbę podmiotów o charakterze reintegracyjnym (w szczególności ZAZ) oraz spółdzielni socjalnych;
- Niską efektywność w zakresie aktywizacji zawodowej;
- Brak źródeł finansowania CIS w okresie poprojektowym;
- Brak rotacji klientów WTZ i ZAZ – klienci często pozostają w tych instytucjach i nie kontynuują ścieżki reintegracyjnej;
- Niską trwałość spółdzielni socjalnych i przedsiębiorstw społecznych⁷.

W części planistycznej wyróżniono obszar poświęcony osobom dorosłym w wieku produkcyjnym (s. 49) i wyznaczono cel szczegółowy: *Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i zawodowemu osób w wieku produkcyjnym poprzez wspieranie zdrowego trybu życia, zintegrowaną aktywizację zawodową i społeczną wykorzystującą potencjał sektora publicznego i społecznego oraz działania na rzecz usamodzielnienia materialnego i społecznego od początku kariery zawodowej*⁸.

W obrębie tego celu zaproponowano działania szczegółowe, wśród których znalazły się między innymi:

- Wsparcie działań organizacji pozarządowych;
- Odtworzenie zdolności do zatrudnienia osób pozostających bez pracy oraz wspieranie osiągnięcia przez nie samodzielności życiowej, ekonomicznej i społecznej (m.in. wsparcie dalszej integracji i przejścia na otwarty rynek pracy uczestników CIS, WTZ i ZAZ);
- Wzmocnienie pozycji i roli ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej w aktywnej integracji społecznej i zawodowej mieszkańców województwa łódzkiego (promowanie powstawania PES w regionie, mocniejsze zaangażowanie JST w tworzenie PES, wspieranie samodzielności finansowej PES, rozbudowa systemu wsparcia finansowego dla PES, promowanie produktów oferowanych przez PES);

⁷ Por. Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej 2020, s.31- 34

⁸ Jak wyżej s.49

- Wspieranie i tworzenie partnerstw oraz platform współpracy międzyinstytucjonalnej w zakresie rozwoju i promocji ekonomii społecznej;
- Działania edukacyjne na rzecz zwiększenia kompetencji kadr administracji publicznej w zakresie ustawy Prawo zamówień publicznych, w tym w szczególności stosowania „klausul społecznych” w procesie udzielania zamówień publicznych⁹.

Biorąc pod uwagę charakter i zasięg oddziaływania dokumentu, jakim jest Wojewódzka Strategia w zakresie polityki społecznej należy stwierdzić, iż uwzględnia ona i zabezpiecza potrzeby sektora ekonomii społecznej. Co więcej zdiagnozowane problemy, jak i wytyczone cele oraz działania korespondują z dokumentami nadrzędnymi.

1.1.4 Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim do roku 2020

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim do roku 2020 jest dokumentem opracowanym przez Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi w 2016 roku.

W zakresie diagnostycznym w dokumencie zidentyfikowano 5 głównych wyzwań:

- Zbyt niska konkurencyjność podmiotów ekonomii społecznej;
- Zbyt słabe powiązania PES z JST, NGO i przedsiębiorcami;
- Słabo rozwinięty system podmiotów reintegracyjnych w województwie łódzkim;
- Mała wiedza o ekonomii społecznej¹⁰.

W ramach rozwiązywania problemów we wskazanych wyżej obszarach wyznaczono IV priorytety:

- I. Wzrost przychodów generowanych przez PES ze sprzedaży dóbr i usług;
- II. Wzmocnienie system wsparcia ekonomii społecznej;
- III. Poprawa dostępu do usług reintegracyjnych;
- IV. Upowszechnienie pozytywnego wizerunku.

Co istotne, wydaje się, że bieżąca analiza materiału badawczego a także przegląd raportów archiwalnych (za rok 2017) potwierdza słuszność wyznaczonych obszarów problemowych i środków zaradczych. Badania przeprowadzone na potrzeby przygotowania Raportu o stanie ekonomii społecznej w województwie łódzkim za rok 2018, a także dane ilościowe wskazują na ciągłe występowanie negatywnych zjawisk we wskazanych obszarach.

Ponadto w Regionalnym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim do roku 2020 silnie zaakcentowana została rola Regionalnego Komitetu ds. Ekonomii Społecznej, wskazując

⁹ Jak wyżej, s. 50-52

¹⁰ Por. Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim do roku 2020 s. 15-30

na konieczność minimum dwóch spotkań w ciągu roku i koordynacji działań na rzecz stabilności miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej. Wyznaczone zadania RKES to:

- opiniowanie i zatwierdzanie Regionalnego Planu Rozwoju Ekonomii Społecznej;
- opiniowanie rocznych raportów z monitoringu ekonomii społecznej oraz raportów z badań i ewaluacji;
- opiniowanie propozycji kryteriów wyboru projektów w ramach RPO w zakresie: wsparcia ekonomii społecznej, wsparcia podmiotów reintegracyjnych, usług społecznych oraz rewitalizacji;
- opiniowanie i zatwierdzanie planów prac grup roboczych;
- opiniowanie efektów prac grup roboczych¹¹.

1.1.5 Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WŁ 2014-2020

SZOOP RPO WŁ 2014-2020 to dokument wskazujący na priorytety inwestycyjne w wydatkowaniu środków europejskich na terenie województwa łódzkiego. Analizowany dokument został przyjęty, jako aktualizacja poprzednich edycji, na mocy uchwały nr 1248/19 Zarządu Województwa łódzkiego z dnia 10 września 2019 roku. Dokument został podzielony na 12 odrębnych działań. Działanie IX.3 zostało poświęcone rozwojowi ekonomii społecznej. Jak wynika z wytycznych, celem działania jest *powstanie nowych i trwałych miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej*¹², a dodatkowe wyróżniono poddziałanie IX.3.2 mające służyć koordynacji ekonomii społecznej. Beneficjentami działania (czyli osobami, które mogą starać się o wsparcie swoich działań) są przede wszystkim:

- Akredytowane OWES;
- Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi.

Jako odbiorców ostatecznych (grupę docelową) ustalono:

- podmioty ekonomii społecznej, organizacje pozarządowe planujące ekonomizację;
- osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym zdefiniowane w Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków EFS i EFRR na lata 2014-2020;
- osoby fizyczne i osoby prawne, które planują założyć podmiot ekonomii społecznej
- otoczenie podmiotów ekonomii społecznej.

¹¹ Jak wyżej, s.51

¹² SZOOP RPO WŁ 2014-2020, s.205 <https://rpo.lodzkie.pl/images/2019/502-zmiana-szoop/szoop-10092019.pdf>

Uczestnikami projektu mogą być osoby ze społeczności romskiej, o ile osoby te są osobami zagrożonymi ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, a projekt nie ma charakteru wsparcia dedykowanego wyłącznie społeczności romskiej.

Ze wsparcia wyłączone zostały osoby odbywające karę pozbawienia wolności, z wyjątkiem osób objętych dozorem elektronicznym.

Autorzy dokumentu wyróżnili cztery typy projektów (czyli rodzajów działań możliwych do realizacji) w tym:

1. świadczenie usług zmierzających do inicjowania tworzenia podmiotów ekonomii społecznej (usługi animacyjne i usługi inkubacyjne):

- działania animacyjne
- szkolenia, doradztwo indywidualne i grupowe w zakresie inicjowania tworzenia nowych podmiotów ekonomii społecznej
- działania inkubacyjne.

2. udzielanie wsparcia finansowego i doradczo-szkoleniowego na tworzenie miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej obejmujące:

- bezzwrotne dotacje na utworzenie miejsca pracy,
- finansowe wsparcie pomostowe służące pokryciu bieżących wydatków,
- wsparcie szkoleniowo-doradcze
 - i. szkolenia związane z prowadzeniem działalności gospodarczej
 - ii. pomoc w przygotowaniu biznesplanu,
 - iii. doradztwo w sprawie bieżących zagadnień związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa,
 - iv. pomoc w nawiązywaniu kontaktów biznesowych,
 - v. mentoring na etapie zakładania i w pierwszych miesiącach działania przedsiębiorstwa,
 - vi. szkolenia zawodowe;

3. świadczenie usług dla istniejących podmiotów ekonomii społecznej, służące wzmocnieniu ich potencjału (usługi biznesowe):

- doradztwo prawne, biznesowe, finansowe, w tym przygotowanie do korzystania PES z mikropożyczek,
- podnoszenie kwalifikacji i doświadczenia zawodowego kadry zarządzającej, pracowników i wolontariuszy PES (np. szkolenia, staże, praktyki, wizyty studyjne),

- doradztwo w zakresie rozwijania kompetencji społecznych pracowników PES, dotyczące budowania powiązań kooperacyjnych;

4. Koordynacja obszaru ekonomii społecznej w regionie¹³.

Poziom finansowania projektów waha się pomiędzy 85% a 95% w zależności od typu projektu i realizatora¹⁴.

1.1.6 Podsumowanie

Przeprowadzona analiza dokumentów i zmian prawnych została uzupełniona wypowiedziami respondentów. W wywiadach indywidualnych z przedstawicielami instytucji otoczenia ES zadano respondentom pytanie czy w ciągu ostatniego roku/kilku lat zauważyli oni istotne zmiany prawne, które miałyby (negatywny lub pozytywny) wpływ na rozwój sektora. Po pierwsze wielu respondentów nie potrafiło wskazać, jakie zmiany prawne wprowadzono. Po drugie, gdy wskazano pewne rozwiązania takie jak np. redukcja liczby osób koniecznych do założenia przedsiębiorstwa społecznego, badani nie potrafili jednoznacznie odpowiedzieć czy dana zmiana pozytywnie wpłynęła na sektor. Osoby reprezentujące powiatowe urzędy pracy wskazały wprost, że mimo ułatwień związanych z finansowaniem składek ZUS i wynagrodzeń w przedsiębiorstwach społecznych nie odnotowano dużego wzrostu zainteresowania tym narzędziem. Ponadto podczas wywiadów grupowych padły stwierdzenia o braku skuteczności czy sprawczości tworzonych regulacji. Według badanych, założenia dokumentów programowych czy strategicznych nie przekładają się na codzienną praktykę i nie poprawiają jakości i skuteczności prowadzonych działań, a dodatkowe regulacje w postaci ustaw czy wytycznych często utrudniają pracę i rozwój. Dodatkową słabością tworzonych dokumentów według badanych jest to, iż nie widzą oni korzyści z wprowadzanych rozwiązań (np. nadania statusu przedsiębiorcy społecznego) lub też trud włożony w skorzystanie z danego narzędzia przewyższa realne korzyści.

Wydaje się, że powstawanie wielu dokumentów w wielu instytucjach regulujących rozwój sektora prowadzi do nadmiernego obciążenia beneficjentów ostatecznych oraz OWES obowiązkami biurokratycznymi. Ponadto dokumenty powstające niezależnie od siebie w różnych okresach czasu bazują na diagnozach odnoszących się do różnych wniosków. W rezultacie wyznaczone systemy monitorowania postępów na różnych szczeblach (krajowym, regionalnym, lokalnym) są do siebie nieprzystające, a proponowane działania zaradcze nieefektywne.

W Tabeli nr 5 przedstawiono listę przeprowadzonych i planowanych zmian w kluczowych dokumentach dla rozwoju sektora.

¹³ Jak wyżej, s. 206

¹⁴ Por. <https://rpo.lodzkie.pl/images/2019/502-zmiana-szooop/szooop-10092019.pdf>, s. 209-210

Tabela 5 Zmiany dokumentów o charakterze programowym lub regulacyjnym

Nazwa dokumentu (data)	Zmiana (data)
Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej. (12.08.2014)	Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej (27.02.2019)
Wytyczne CT9 – (b.d)	Wytyczne CT 9 (31.07.2019)
Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej na lata 2007-2020 (2007)	Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej 2020 (2017)
Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim do roku 2020 (2016)	-
Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WŁ 2014-2020 (07.2015)	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WŁ 2014-2020 (ostatnia aktualizacja 10.2019) w latach 2016-2019 dokument aktualizowano 46 razy ¹⁵ .
Ustawa o spółdzielniach socjalnych (04.2006)	Kolejne zmiany ustawy o spółdzielniach socjalnych - 2009, 2015 i 2017 ¹⁶ .
Ustawa o ekonomii społecznej – projekt założeń do ustawy (04.2017) ¹⁷	-
Ustawa o przedsiębiorstwie społecznym – projekt ustawy (12.2008)	Prace na ustawą trwały w 2013, 2014, 2015 roku. Finalnie na wniosek sektora Ekonomii Społecznej w 2015 roku zawieszono prace nad projektem ¹⁸ .

Źródło: opracowanie własne

Przedstawione powyżej zestawienie wskazuje na szereg zmian, którym muszą sprostać przedsiębiorcy społeczni oraz instytucje wspierające sektor. Ponadto należy pamiętać, że przedsiębiorcy podlegają także regulacjom ściśle związanym z działalnością gospodarczą i profilem prowadzonego przedsięwzięcia (np. prawo budowlane, przepisy związane ze świadczeniem usług gastronomicznych, itp.). Brak przepisów w postaci ogólnej ustawy regulującej i jednoznacznie definiującej działania w sektorze ekonomii społecznej powoduje powstawanie wyrywkowych regulacji (osobo dotyczących spółdzielni socjalnych, osobo dotyczących pracy OWES, osobo dotyczących PUP itd.).

¹⁵ <https://rpo.lodzkie.pl/dowiedz-sie-wiecej-o-programie/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami/item/677-zmiany-w-szczegolowym-opisie-osi-priorytetowych-rpo-wl-na-lata-2014-2020>

¹⁶ http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Ustawa,o_spoldzielniach_socjalnych,3382.html

¹⁷ <https://www.gov.pl/web/rodzina/powstaje-ustawa-o-ekonomii-spoecznej-i-solidarnej>

¹⁸ http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Projekty_ustawy,o_przedsiębiorstwie_spoecznym,3861.html

1.2 Charakterystyka otoczenia ekonomii społecznej

1.2.1 Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi

Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, jako samorządowa jednostka organizacyjna został powołany 30 marca 1999 roku. Zgodnie z aktualnym statutem (Uchwała nr XLVII/613/2018 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 27 lutego 2018 w sprawie nadania Statutu Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi) do celów Centrum zalicza się realizację zadań własnych i zleconych przez Samorząd Województwa Łódzkiego w zakresie:

- profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych,
- narkomanii,
- przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu,
- rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych,
- pomocy społecznej,
- przeciwdziałania przemocy,
- wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, a także zadań powierzonych do realizacji na podstawie odrębnych przepisów, porozumień i umów¹⁹.

Istotnym obszarem działań RCPS jest koordynacja działań na rzecz ekonomii społecznej. W tej sferze podkreśla się konieczność *wypracowania ram współdziałania w obszarze ekonomii społecznej i oddziaływanie na funkcjonowanie sektora w zakresie: regionalnym i lokalnym, podmiotów ekonomii społecznej oraz jednostek (osób zagrożonych wykluczeniem społecznym). Pośrednio projekt powinien przyczynić się do powstania nowych i trwałych miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej²⁰ oraz współpracę z sektorem organizacji pozarządowych w szczególności poprzez wsparcie finansowe w ramach konkursów ofert (projekt był realizowany w latach 2015-2018). Kontynuacja zadań koordynacyjnych na rzecz sektora ES została objęta projektem pn. *Koordynacja i rozwój ekonomii społecznej w województwie łódzkim 2018-2023*²¹. Ogólny budżet projektu wynosi 3 360 358,70 zł, a kluczowymi rezultatami projektu są:*

- *pobudzenie rozwoju sektora ekonomii społecznej w woj. łódzkim, przyczyniające się do powstania nowych i trwałych miejsc pracy,*
- *wzrost znaczenia ekonomii społecznej w regionie, jako ważnego czynnika aktywizacji osób w trudnej sytuacji życiowej,*

¹⁹ Por. <http://bip.rcpslodz.pl/container/2018/2018-02-27-statut-RCPS.pdf>

²⁰ <http://www.rcpslodz.pl/index.php/o-nas/zadania?contrast=highcontrast2>

²¹ Por. <http://es.rcpslodz.pl/index.php/informacje/projekt-koordynacja-i-rozwoj-ekonomii-spoolecznej-w-woj-loodzkim-2018-2023>

- wzrost znaczenia ekonomii społecznej w rozwoju lokalnym, jako narzędzia do rozwiązywania lokalnych problemów społecznych,
- stworzenie regionalnych sieci współpracy OWES i PES działających na terenie województwa łódzkiego, celem podniesienia ich kondycji, rozwoju i wzmocnienia PES jako partnera sektora samorządowego w realizacji usług społecznych,
- wzmocnienie potencjału podmiotów ekonomii społecznej poprzez wzrost kompetencji, wymianę doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej, w tym podmiotów o charakterze reintegracyjnym,
- wdrażanie rekomendacji wynikających z bieżącego monitorowania sytuacji sektora ekonomii społecznej w województwie²².

Oprócz działań z zakresu koordynacji rozwoju sektora ekonomii społecznej RCPS realizuje dwa projekty z funduszy Unii Europejskiej:

- „Niezależne życie - wypracowanie standardu i przeprowadzenie pilotażu w zakresie usług mieszkalnictwa wspomaganego dla osób z chorobami neurologicznymi, w tym z chorobą Alzheimera i chorobą Parkinsona oraz osób starszych”;
- „Kooperacje 3D – model wielosektorowej współpracy na rzecz wsparcia osób i rodzin”.

Łączna wartość pierwszego z projektów wynosi 10 171 999,20 zł a jego podstawowym celem jest wypracowanie rozwiązań umożliwiających niezależne życie osobom o specyficznych potrzebach w tym osobom z chorobami neurologicznymi, chorobą Alzheimera i chorobą Parkinsona oraz osób starszych na terenie 5 gmin (3 gminy z województwa łódzkiego, gdzie zostaną utworzone 4 mieszkania, 2 gminy z województwa opolskiego, gdzie zostaną utworzone 3 mieszkania)²³. Okres realizacji przewidziano od 03.04.2018 r. do 31.03.2022 r.

Drugi projekt – „Kooperacje 3D” zmierza do wypracowania i wdrożenia modelu kooperacji pomiędzy instytucjami pomocy i integracji społecznej a podmiotami innych polityk sektorowych, m.in. pomocy społecznej, edukacji, zdrowia, sądownictwa i policji. Model kooperacji będzie uwzględniał całościowe, międzysektorowe wsparcie na poziomie gminy i powiatu, mające na celu włączenie społeczne osób i rodzin wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym²⁴. Wartość dofinansowania projektu wyniosła 9 966 995, 50 zł natomiast okres realizacji trwa od 1 kwietnia 2018 roku do 31 marca 2021 roku.

²² Jak wyżej

²³ Por. <http://www.rcpslodz.pl/index.php/projekty/projekt-po-wer-niezalezne-zycie-wypracowanie-standardu-i-przeprowadzenie-pilotazu-w-zakresie-uslug-mieszkalnictwa-wspomaganego/informacja-nt-projektu>

²⁴ <http://www.rcpslodz.pl/index.php/projekty/projekt-po-wer-kooperacje-3d-model-wielosektorowej-wspolpracy-na-rzecz-wsparcia-osob-i-rodzin/informacja-nt-projektu>

Ponadto RCPS zajmuje się diagnozowaniem sektora ekonomii społecznej w województwie łódzkim. Na stronie internetowej RCPS odnaleźć można takie publikacje jak:

- Klauzule społeczne i inne możliwości uwzględniania aspektów społecznych w zamówieniach publicznych;
- Stan ekonomii społecznej w regionie łódzkim w roku 2017;
- Podmioty Ekonomii Społecznej Informator Województwa Łódzkiego 2016;
- Stan Ekonomii Społecznej w Regionie Łódzkim w Roku 2015.

FGI – wywiady grupowe

Analiza działalności RCPS-u w województwie łódzkim została poszerzona o charakterystykę oddziaływania na sektor ES w województwie łódzkim podczas wywiadów grupowych. Dyskusje odbywały się w dwóch turach przy uczestnictwie przedstawicieli Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi oraz przedstawicieli OWES. Podczas wywiadu wyróżniono sześć podstawowych bloków tematycznych:

1. Jak zmieniająca się sytuacja społeczno-ekonomiczna oddziałuje na sektor ekonomii społecznej?
2. Jak wprowadzane zmiany prawne wpływają na rozwój sektora?
3. Jaki jest stan PES i PS w województwie łódzkim?
4. Jak oceniany jest poziom współpracy pomiędzy poszczególnymi ogniwami systemu wsparcia ekonomii społecznej (JST, WUP, PUP, RCPS, OWES, UMWŁ)?
5. Jakie przeszkody dostrzegane są w rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim?
6. Kluczowe działania na rzecz rozwoju i usprawnienia systemu wsparcia ekonomii społecznej w kolejnym okresie programowania UE.

W opinii badanych zmieniająca się sytuacja społeczno-gospodarcza rzutuje na cały sektor ekonomii społecznej uwzględniając wszystkich jego uczestników. Wypowiedzi badanych wskazują jednak, że mimo trudności w dostosowaniu się do nowych realiów (przede wszystkim w zakresie zmian na rynku pracy) dostrzegane są także pozytywne skutki tej dynamiki. Między innymi, następuje zacieśnianie współpracy międzyinstytucjonalnej – w szczególności pomiędzy RCPS, WUP i UMWŁ. Dodatkowo w związku ze zmieniającym się kontekstem, w którym funkcjonuje sektor (zmieniającymi się warunkami społeczno- gospodarczymi), coraz częściej instytucje szczebla centralnego reagują na te zmiany – między innymi poprzez rozszerzenie katalogu możliwych beneficjentów ostatecznych o pracujące osoby ubogie.

Zmiany społeczno-ekonomiczne pociągają za sobą konieczność dostosowywania przepisów. Jednak w opinii badanych zbyt długi proces legislacyjny wprowadzania tych zmian powoduje, że często nie nadążają one za rzeczywistymi potrzebami sektora. Ponadto w ramach stanowienia nowych regulacji dostrzega się niekonsekwencje i brak analizy dotychczasowych ustaleń – przykładem jest tu system certyfikacji produktów prospołecznych, który jest prowadzony przez RCPS we współpracy z Fundacją

im. Królowej Polski św. Jadwigi natomiast w tym samym czasie na szczeblu ministerialnym podejmowane są decyzje o ustaleniu certyfikatu, przyznawanego przez właściwe ministerstwo. W opinii badanych, praktyki te nie sprzyjają budowie marki ekonomii społecznej.

W zakresie stanu sektora wypowiedzi respondentów wskazują na jego stagnację. O ile sytuacja przedsiębiorstw społecznych i PES jest relatywnie dobrze oceniana to sytuacja podmiotów reintegracyjnych została oceniona negatywnie. W województwie łódzkim ich liczba jest bardzo niska (2 CIS, 13 KIS i 7 ZAZ) co wynika z niedoskonałych mechanizmów finansowania (w szczególności w przypadku CIS i KIS) oraz niskich przepływów osób kończących daną formę reintegracji na otwarty rynek pracy. Niska liczba podmiotów wydaje się także wynikać z braku widocznych korzyści dla JST oraz ich niskiej świadomości czym są formy wsparcia w ramach CIS i KIS.

Współpraca między podmiotami wspierającymi rozwój sektora ekonomii społecznej w związku z dynamiczną sytuacją społeczno-gospodarczą w opinii badanych zacieśnia się. Respondenci dodatkowo wskazali możliwość zastosowania rozwiązania analogicznego do innych regionów, w których RCPSy lub ROPSy działają w strukturach urzędów marszałkowskich. Usprawnia to przepływ informacji pomiędzy tymi instytucjami, w szczególności w zakresie programowania środków EFS. Funkcjonowanie 3 odrębnych instytucji wspierających rozwój sektora (tak jak w województwie łódzkim) – UMWŁ (IZ), WUP (IP) i RCPS powodowało rozbieżności w przygotowywanych dokumentach programowych i strategicznych. Jednak aktualnie przepływ informacji pomiędzy instytucjami jest płynniejszy, a powstające dokumenty tworzone są w oparciu o proces konsultacji. Współpraca z OWES przedstawiciele RCPS ocenili pozytywnie, silnie podkreślając profesjonalizm organizacji realizujących te projekty. Zastrzeżenia w związku ze współpracą OWES pojawiły się jedynie na polu braku rotacji kadr OWES, ponieważ brakuje w nich nowych specjalistów z zakresu ekonomii społecznej, którzy mogliby odciążać aktualnych liderów.

W zakresie barier odnotowano:

- Kryzys więzi społecznych, który prowadzi do niskiej partycypacji w życiu społecznym;
- Wysoką liczbę ciał doradczych – rady pożytku publicznego, komisji, w których widoczne jest zmniejszanie się uczestnictwa osób zaangażowanych w stymulowanie sektora (także na szczeblu ministerialnym);
- Nisk poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami społecznymi, brak rynku towarów i usług tworzonego przez przedsiębiorstwa społeczne dla przedsiębiorstw społecznych;
- Trudności w przekonywaniu potencjalnych beneficjentów ostatecznych do zmiany planów biznesowych;

- Małe zainteresowanie wśród JST/OPS/NGO tworzeniem podmiotów reintegracyjnym mimo wzmoczonych działań animacyjnych;
- Model finansowania i funkcjonowania ZAZ i WTZ a w szczególności brak konieczności czy obowiązku przekierowywania beneficjentów tych placówek na otwarty rynek pracy powoduje brak przepływu osób w podmiotach reintegracyjnych;
- Zbyt mało działań skoncentrowanych na generowaniu popytu na usługi PES i PS;
- Niska liczba liderów w sektorze ekonomii społecznej.

Szans w przyszłym okresie programowania uczestnicy wywiadu upatrywali w poszerzeniu grup beneficjentów o kobiety pracujące w domach, ubogich pracujących i ubogich emerytów. W tym kontekście zwrócono uwagę, iż narzędzia, które posiadają OWESy (doradztwo, animacja) dają duże szanse dostosowania ich do zmieniających się potrzeb (potencjalnych, nowych grup beneficjentów). Podobnego rozszerzenia grup beneficjentów ostatecznych powinno dokonać się w przypadku podmiotów reintegracyjnych – zwłaszcza CIS i KIS, których formuła zdaje się wyczerpywać w związku z aktualną sytuacją społeczno-gospodarczą. Jako kolejną szansę rozwojową wskazano zacieśniającą się współpracę pomiędzy instytucjami przy przygotowywaniu dokumentów programowych i strategicznych. Niewątpliwym potencjałem, a zarazem szansą rozwojową w przyszłym okresie programowania, jest doświadczenie i profesjonalizm aktualnych liderów prowadzących OWESy – z zastrzeżeniem, iż organizacje te powinny kształcić przyszłe kadry ES.

1.2.2 Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim

Początki Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim związane są z procesem opracowania Wieloletniego Planu Rozwoju i Upowszechniania Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim na lata 2013-2020. Pracę nad tym dokumentem prowadził powołany w 2012 roku Zespół ds. Opracowywania Wieloletniego Planu Rozwoju i Upowszechniania Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim. Zgodnie z rekomendacjami Zespołu oraz widząc konieczność kontynuacji działań związanych ze wsparciem ekonomii społecznej Uchwałą nr 63/14 z dnia 29 stycznia 2014 r. Zarząd Województwa Łódzkiego powołał Radę Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim. Następnie dnia 16 marca 2015 r. Zarząd Województwa Łódzkiego Uchwałą nr 256/15 zmienił nazwę Rady na Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim. Komitet powołano zgodnie z postanowieniami Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej, a jego wewnętrzną organizację, tryb działania oraz zadania określa regulamin. Ostatnie zmiany dotyczące Komitetu miały miejsce w 2019 roku, kiedy Zarząd Województwa Łódzkiego, Uchwałą nr 856/19 powołał nowy skład Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim. Aktualnie, skład członków Komitetu liczy 36 osób reprezentujących różne instytucje i środowiska:

- Przedstawiciele Urzędu Marszałkowskiego,

- Przedstawiciele Wojewódzkiego Urzędu Pracy,
- Przedstawiciele Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi,
- Przedstawiciele Powiatowych Urzędów Pracy,
- Koordynatorzy Klubów Integracji Społecznej,
- Przedstawiciele Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie,
- Przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych,
- Przedstawiciele biznesu,
- Przedstawiciele środowiska naukowego,
- Przedstawiciele Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej,
- Przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego, w tym powiatów,
- Przedstawiciele Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego Województwa Łódzkiego,
- Przedstawiciele podmiotów reintegracyjnych,
- Przedstawiciele Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

Zgodnie z zapisami Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim do roku 2020, Komitet spotyka się, co najmniej dwa razy w roku i stanowi platformę koordynacji i wymiany doświadczeń związanych ze wspieraniem sektora ekonomii społecznej.

W opinii respondentów – w szczególności instytucji otoczenia ekonomii społecznej – przedstawiciele WUP, UMWŁ, ŁUW, PUP, OPS, JST Komitet jest potrzebną i przyjazną przestrzenią, dzięki której poszczególni przedstawiciele instytucji mają okazję wymienić uwagi dotyczące nowych regulacji. Ponadto dzięki pracy Komitetu, jego członkowie mogą szczegółowo poznać zakres pracy poszczególnych instytucji we wszystkich wymiarach wspierania ekonomii społecznej. W ostatnim okresie prace Komitetu związane były z przygotowaniem nowej strategii województwa oraz nowych konkursów WUP – wypowiedzi badanych wskazywały na zacieśnianie się dzięki Komitetowi wzajemnej współpracy, w szczególności przy tworzeniu nowych dokumentów programowych, które powstają w ramach wypracowywanego konsensusu.

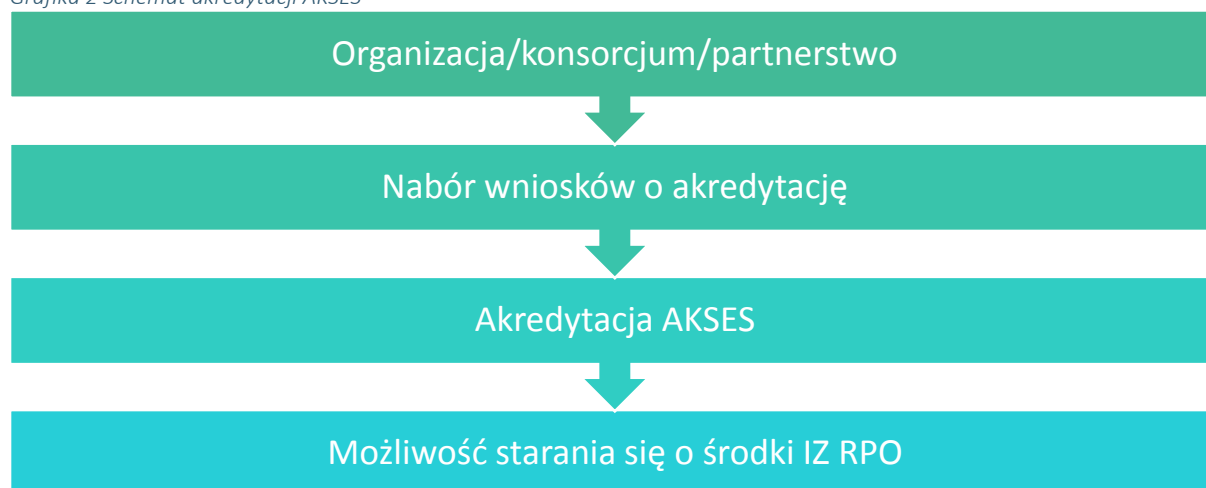
1.2.3 Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim

Podstawowym dokumentem regulującym działanie ośrodków wsparcia ekonomii społecznej są „Standardy Wsparcia Ośrodków Ekonomii Społecznej²⁵” oraz Zarządzenie nr 21 Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 18 kwietnia 2016 r. w sprawie przyznania akredytacji „AKSES” (wraz

²⁵ <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Standardy,OWES,4113.html> oraz http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/AKSES/dokumenty_do_naboru_2017_18/Standardy_OWES_ost.pdf. Dokument podpisany i zatwierdzony przez Sekretarza Stanu w Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

z późniejszymi zmianami). Ponadto OWES działają na zasadach projektowych – organizacja/partnerstwo/konsorcjum organizacji startuje w konkursie ogłoszonym przez RPO zgodnie z wytycznymi zawartymi w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020²⁶ oraz scharakteryzowanych wcześniej, Wytycznych CT9. Podstawą możliwości ubiegania się organizacji o realizację projektu OWES jest wcześniejsze otrzymanie akredytacji AKSES wystawianej przez Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

Grafika 2 Schemat akredytacji AKSES

Na terenie województwa łódzkiego realizowane są cztery projekty OWES przy współpracy trzech organizacji pozarządowych:

- Instytut Spraw Obywatelskich (INSPRO)²⁷;
- Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS;
- Stowarzyszenie Wsparcie Społeczne „Ja-Ty-My.”

Województwo łódzkie zostało podzielone na IV subregiony, w których realizowane są projekty OWES. W Tabeli nr 6 przedstawiono zestawienie zasięgu terytorialnego wraz z przypisanym realizatorem projektu.

Tabela 6 Podział terytorialny województwa łódzkiego na subregiony OWES²⁸

Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej Centrum Klucz ²⁹	
subregion I (powiaty)	
zduńskowolski łaski	Instytut Spraw Obywatelskich (INSPRO)

²⁶ <https://rpo.lodzkie.pl/images/2019/502-zmiana-szoop/szoop-10092019.pdf> - SZOOP RPO WŁ 2014-2020

²⁷ W 2019 roku podmiot zmienił nazwę na Instytut Spraw Obywatelskich. W opracowaniu posłużono się poprzednią nazwą Instytut Spraw Obywatelskich (INSPRO), ponieważ badanie obejmuje 2018 rok. Podmiot prowadzi OWES Centrum Klucz.

²⁸ Za: http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Wykaz_akredytowanych_Osrodkow_Ekonomii_Spolecznej_3920.html

²⁹ W nagłówku podano nazwy OWES, poniżej subregion oraz realizatora projektu

pabianicki łódzki-wschodni tomaszowski rawski opoczyński	
Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej "Ja - Ty - My"	
subregion II (powiaty)	
podębicki zgierski brzeziński skierniewicki miasto Skierniewice łowicki łęczycki kutnowski	Stowarzyszenie Wsparcie Społeczne „Ja-Ty-My”
Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej	
subregion III (powiaty)	
bełchatowski piotrkowski miasto Piotrków Trybunalski radomszczański pajęczański wieluński wieruszowski sieradzki	Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS
Łódzki Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej	
subregion IV (powiaty)	
miasto Łódź	Lider projektu: Instytut Spraw Obywatelskich (INSPRO) Partnerzy: – Stowarzyszenie Wsparcie Społeczne „Ja-Ty-My” – Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych organizacji

Wszystkie wskazane organizacje posiadają swoje siedziby na terenie miasta Łódź. Realizacja projektów OWES trwa od 2018 do 2020 roku.

Grafika 3 Podział terytorialny województwa łódzkiego na subregiony

Źródło: opracowanie własne

FGI – wywiady grupowe

Charakterystyka działań prowadzonych przez OWESy na rzecz ekonomii społecznej w województwie łódzkim została pogłębiona podczas przeprowadzonych wywiadów grupowych. Dyskusje odbywały się w dwóch turach przy uczestnictwie przedstawicieli Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi.

Podczas wywiadu wyróżniono 6 podstawowych bloków tematycznych:

1. Jak zmieniająca się sytuacja społeczno-ekonomiczna oddziałuje na sektor ekonomii społecznej?
2. Jak wprowadzane zmiany prawne wpływają na rozwój sektora?
3. Jaki jest stan PES i PS w województwie łódzkim?
4. Jak oceniany jest poziom współpracy pomiędzy poszczególnymi ogniwami systemu wsparcia ekonomii społecznej (JST, WUP, PUP, RCPS, OWES, UMWŁ)?
5. Jakie przeszkody dostrzegane są w rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim?

6. Kluczowe działania na rzecz rozwoju i usprawnienia systemu wsparcia ekonomii społecznej w kolejnym okresie programowania UE.

Dynamiczna sytuacja społeczno-gospodarcza, w szczególności związana ze zmianami na rynku pracy, przede wszystkim spadkiem bezrobocia, rosnącym udziałem obcokrajowców na rynku pracy i relatywnym zmniejszeniem ubóstwa, stanowi niewątpliwe wyzwanie dla podmiotów ekonomii społecznej, jak i instytucji otoczenia. W tej kwestii respondenci wskazywali na coraz częściej pojawiające się problemy związane z rekrutacją osób do prowadzonych działań aktywizacyjnych i reintegracyjnych. Ponadto zmienia się także zakres oczekiwań potencjalnych beneficjentów działań OWES, w szczególności biorąc pod uwagę znaczną liczbę transferów socjalnych, praca w PES czy PS staje się coraz mniej atrakcyjna pod względem finansowym. Pracownicy OWES wskazywali na szereg sytuacji, w których beneficjenci ostatecznie podejmując pracę w PES czy PS po bardzo krótkim czasie rezygnowali z zatrudnienia, ze względu np. na niskie uposażenie, co prowadziło do dużej rotacji pracowników, spadku wydolności przedsiębiorstwa i jakości świadczonych usług.

W zakresie zmian prawnych badani podkreślali, że brak stabilności przepisów, częste zmiany i dowolność interpretacji przepisów, zdecydowanie negatywnie oddziałuje na cały sektor, często generując dodatkowe obciążenie biurokratyczne, zarówno dla beneficjentów ostatecznych, jak i instytucji otoczenia. Ponadto wprowadzane zmiany nie zawsze są zrozumiałe dla uczestników systemu wsparcia ekonomii społecznej. W tym miejscu podkreślano proces uzyskiwania statusu przedsiębiorstwa społecznego, który w odczuciu badanych nie przynosi żadnej korzyści starającym się o nie podmiotom oraz ciągły brak ustawy o przedsiębiorstwie społecznym (prace nad ustawą rozpoczęto w 2008 roku³⁰). Według respondentów mimo zmiany w Wytycznych CT9 są one nadal zbyt restrykcyjne i w znacznym stopniu ograniczają możliwości rozwojowe sektora ekonomii społecznej.

Opinie badanych na temat stanu sektora ES w województwie łódzkim były zróżnicowane – z jednej strony wskazywano na funkcjonowanie dużych i silnych przedsiębiorstw społecznych, które osiągają milionowe obroty i zatrudniają wieloosobową załogę. Podkreślano jednak, że to wciąż sporadyczne przypadki. W ramach tego zagadnienia pojawiały się także wątki o nierównomiernych potrzebach podmiotów i nierównomiernym rozwoju sektora – w szczególności ze względu na specyfikę województwa, w którym stolica – Łódź jest największym ośrodkiem miejskim, otoczonym przez znacznie mniejsze miasta i gminy. Sytuacja podmiotów zlokalizowanych na terenie Łodzi jest zupełnie inna (łatwiejszy dostęp do wielu usług oraz ze względu na koncentrację terytorialną łatwiejsza współpraca z innymi aktorami sektora) niż podmiotów zlokalizowanych w miastach czy gminach

³⁰ Por. <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Projekty,ustawy,o,przedsiębiorstwie,społecznym,3861.html>

w pozostałych częściach województwa. Teza ta zyskała również potwierdzenie w prowadzonych badaniach ilościowych, realizowanych w ramach oceny stanu ekonomii społecznej.

Współpraca OWES z pozostałymi instytucjami otoczenia ekonomii społecznej ma zróżnicowany charakter, a co za tym idzie ocena współpracy także różnicuje się ze względu na instytucje. Istotna w tym kontekście wydaje się hipoteza, iż według przedstawicieli OWES efektywność oferowanego wsparcia jest mocno uzależniona od jednostek samorządu terytorialnego, a w szczególności czy dana gmina/miasto posiada kompetentne zaplecze kadrowe do współpracy z organizacjami pozarządowymi. Często natomiast zdarza się, iż współpraca OWES z samorządem jest trudna, ponieważ samorząd nie jest wystarczająco otwarty i nie dostrzega potencjalnych korzyści płynących ze wsparcia organizacji PES lub PS. W zakresie współpracy z innymi instytucjami (WUP, UMWŁ) respondenci wskazywali, iż jest ona poprawna, jednak niekiedy zdarzają się problemy natury administracyjnej, kiedy urzędnicy niższego szczebla nie zawsze rozumieją potrzeby czy intencje przedstawicieli OWES. Ponadto w tym wątku pojawiły się także wypowiedzi świadczące o braku lub bardzo niskim poziomie współpracy OWES z podmiotami reintegracyjnym. Jako jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy wskazano stosunkowo dużą niezależność finansową podmiotów reintegracyjnych (w szczególności ZAZ i WTZ) w związku z tym trudno podmiotom reintegracyjnym znaleźć motywację do aktywnej współpracy z OWES. W kontekście współpracy z instytucjami pojawiło się także istotne stwierdzenie dotyczące postaw urzędów nadzorujących rozwój ekonomii społecznej, iż zachęcają podmioty ekonomii społecznej do zatrudniania, reintegracji i aktywizacji osób niepełnosprawnych lub w trudnej sytuacji życiowej jednak same tego nie robią.

Katalog przeszkód i barier rozwojowych stanowi podsumowanie wcześniejszych wątków. Uczestnicy dyskusji zwracali szczególną uwagę na:

- brak elastycznych form zatrudnienia w PES i PS wspieranych przez OWES (konieczność finansowania pełnych etatów, brak okresów próbnych, brak możliwości zwolnienia pracowników);
- zmienność przepisów;
- brak koordynacji i spójności działań na szczeblu centralnym (ministerialnym);
- brak uwzględniania lokalnych specyfik przy tworzeniu ogólnych wytycznych;
- stosunkowo wąska grupa beneficjentów ostatecznych;
- nadmierne obciążenie obowiązkami biurokratycznymi;
- brak ciągłości w finansowaniu projektów OWES;
- dublujące się działania certyfikujące produkty i usługi na poziomie ministerialnym i regionalnym promujące zakupy prospołeczne;

- brak możliwości zatrudnienia wykwalifikowanej kadry menadżerskiej w PS i PES ze względów finansowych, co w rezultacie determinuje zakres usług, jakie te podmioty mogą świadczyć (głównie usługi opiekuńcze, „sprzątające”, cateringowe).

Najważniejszymi działaniami zaradczymi wobec wskazanych problemów to, między innymi, koncentracja nie tylko na tworzeniu nowych miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej, ale także aktywne wspieranie już funkcjonujących podmiotów. Co więcej wskazywano, iż kluczowe będzie projektowanie konkursów dotacji dla OWES na tzw. zakładkę, aby nie było przerw między konkursami, ponieważ aktualne rozwiązanie zaburza ciągłość wsparcia dla beneficjentów ostatecznych. Inną szansą jest profesjonalizacja podmiotów ekonomii społecznej i organizacji ich funkcjonowania tak, aby były w stanie realizować w większym stopniu zamówienia publiczne. Jednak profesjonalizacja podmiotów może odbyć się tylko wówczas, jeśli będą one mogły zatrudniać wykwalifikowaną kadrę.

1.2.4 Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego

Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego jest instytucją zarządzającą, między innymi, Regionalnym Programem Operacyjnym i tym samym funduszami Unii Europejskiej. Istotnymi departamentami z punktu widzenia kreowania regionalnej polityki społecznej są:

- Departament Europejskiego Funduszu Społecznego, podlegający bezpośrednio wicemarszałkowi województwa łódzkiego;
- Departament Polityki Regionalnej, podlegający bezpośrednio marszałkowi województwa łódzkiego³¹.

Do zadań Departamentu Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) należą sprawy związane z realizacją zadań w ramach Osi Priorytetowych VIII, IX, X i XI RPO WŁ 2014-2020. Istotne kompetencje Departamentu z punktu widzenia niniejszego dokumentu to:

- przygotowywanie i aktualizacja zapisów Instrukcji Wykonawczych Instytucji Zarządzającej RPO WŁ 2014-2020 w zakresie EFS RPO WŁ 2014-2020;
- monitorowanie realizacji VIII – XI Osi Priorytetowej EFS RPO WŁ 2014-2020;
- opiniowanie opracowań ministerstw, urzędów centralnych, jednostek podległych - instytucji pośredniczących oraz komórek organizacyjnych w zakresie problematyki EFS, w tym szczególności: rynku pracy, włączenia społecznego, adaptacyjności pracowników i przedsiębiorstw, edukacji;
- przygotowywanie materiałów merytorycznych związanych z system realizacji RPO WŁ 2014-2020 w zakresie rynku pracy, włączenia społecznego, adaptacyjności pracowników

³¹ Zgodnie ze schematem organizacyjnym <https://bip.lodzkie.pl/files/organizacja/20190227zalacznik-nr-1.pdf>

i przedsiębiorstw, edukacji, w tym udział w opracowywaniu Planów Działań w sektorze zdrowia w zakresie X Osi Priorytetowej RPO WŁ 2014-2020;

- analiza dokumentów programowych pod kątem ich powstawania i konieczności wprowadzania zmian w zakresie wdrażania Europejskiego Funduszu Społecznego w województwie;
- weryfikacja poprawności przygotowania aktualizacji dokumentów dotyczących systemu realizacji RPO WŁ 2014-2020 w zakresie rynku pracy, włączenia społecznego, adaptacyjności pracowników i przedsiębiorstw, edukacji, w tym dokumentów przygotowanych przez jednostki podległe – instytucje pośredniczące³².

Departament Polityki Regionalnej zajmuje się koordynacją programowania i monitorowania rozwoju regionalnego, koordynacją prac nad RPO WŁ – w szczególności monitoring i ewaluacja. Ponadto do zadań Departamentu należy:

- prowadzenie spraw związanych z kreowaniem polityki rozwoju w województwie zgodnie ze strategią rozwoju województwa;
- koordynacja opracowania strategii rozwoju województwa oraz projektów jej aktualizacji;
- koordynacja opracowania dokumentów realizujących strategię rozwoju województwa oraz projektów ich aktualizacji;
- analiza przedsięwzięć priorytetowych o strategicznym znaczeniu dla społeczno-gospodarczego rozwoju regionu (również pod kątem zgodności z wymogami i kryteriami wynikającymi z systemu realizacji RPO WŁ 2014-2020³³).

IDI – indywidualne wywiady pogłębione

W ramach procesu badawczego przeprowadzono dwa indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami opisanych powyżej departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego. Wywiad miał charakter swobodny z wyróżnionymi obszarami tematycznymi:

- Otoczenie ekonomii społecznej;
- Ocena działalności infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej;
- Ocena poziomu rozwoju ekonomii społecznej;
- Rekomendacje.

Zmieniające się otoczenie społeczno-gospodarcze, a w szczególności spadek bezrobocia (ale i niewielki spadek liczby osób biernych zawodowo) oraz starzenie się społeczności lokalnej, badani potraktowali jako wyzwanie i zarazem szansę dla sektora ekonomii społecznej. Starzenie się społeczności lokalnej tworzy nisze rynkową dla usług opiekuńczych i pielęgnacyjnych realizowanych

³² za: <https://bip.lodzkie.pl/departament-europejskiego-funduszu-spo%C5%82ecznego>

³³ Za: <https://bip.lodzkie.pl/departament-polityki-regionalnej>

przez podmioty ekonomii społecznej. Po drugie, wzrost popytu na rynku usług sprawia, że rosną szanse na inkubację i zaistnienie na rynku nowych przedsiębiorstw. Niezaspokojony popyt na rynku pracy sprawia, że pracodawcy są bardziej otwarci na zatrudnianie osób dotychczas wykluczonych. *Zmniejszenie się poziomu bezrobocia pozwala na przekierowanie przez instytucje rynku pracy środków na działania służące osobom, długotrwale pozostającym poza rynkiem pracy, wymagających złożonego i długiego procesu reintegracji, które wcześniej stwarzały zbyt duże ryzyko i koszty dla systemu wsparcia*³⁴.

W zakresie zmian prawnych w otoczeniu ekonomii społecznej respondenci dostrzegają pozytywne zmiany w szczególności, jeśli chodzi o dokumenty strategiczne i programowe na poziomie krajowym i wojewódzkim. Włącznie w dokumenty strategiczne działań związanych z ekonomią społeczną świadczy w opinii badanych o wzroście znaczenia tego sektora dla rozwoju całego kraju. *W założeniu, zmiany te mają prowadzić do zwiększenia efektywności działań na rzecz tworzenia miejsc pracy, reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, jak również rozwoju usług społecznych użyteczności publicznej i zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego.* Podkreśla się jednak, że skuteczność działań planistycznych jest trudna w dość krótkiej perspektywie czasowej. Respondenci z pozostałych badanych grup (w szczególności OWES i PES) otwarcie przyznawali, że samo tworzenie dokumentów strategicznych nie przynosi oczekiwanych zmian jakościowych.

Jakość współpracy międzyinstytucjonalnej i międzysektorowej została oceniona na dwóch poziomach. Przy czym jakość współpracy pomiędzy instytucjami – RCPS-UMWŁ-WUP została oceniona pozytywnie ze względu na powiązania formalno-prawne oraz projektowe. Słabo natomiast oceniono współpracę między instytucjami szczebla regionalnego a instytucjami powiatowymi i samorządami lokalnymi. Według badanych, *wśród urzędników (JST i PUP) nadal niewystarczająca jest wiedza na temat ekonomii społecznej oraz świadomość społecznej wartości dodanej wynikającej z działalności PES w porównaniu do innych podmiotów świadczących usługi użyteczności publicznej, które są nastawione jedynie na osiągnięcie zysku.* Samorządy wydatkują znaczne kwoty na działania w sferze pożytku publicznego, jednocześnie zadania te rzadko są realizowane przez podmioty ekonomii społecznej.

Działalność infrastruktury wsparcia ES oceniona została przez pryzmat, konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej względem podmiotów prywatnych oraz wizerunku ekonomii społecznej. W pierwszej kwestii badani wskazali, iż konkurencyjność PES w tym PS jest znikoma. Przede wszystkim dla tego, że *operują one w sektorach wytwarzających proste usługi, np. gastronomiczne, opiekuńcze,*

³⁴ Kursywą oznaczono pisemne wypowiedzi przekazane przez respondenta. W jednym przypadku respondent otrzymał zagadnienia przed spotkaniem i ustosunkował się do nich pisemnie. Podczas wywiadu bezpośredniego dyskutowano nad wypowiedziami pisemnymi.

gdzie konkuruje się często głównie przy pomocy ceny. Za niższą konkurencyjnością stoją przede wszystkim niskie kompetencje i kwalifikacje pracowników, słaba kondycja finansowa i brak doświadczenia kadry zarządzającej. Ponadto stwierdzono, iż produkty czy usługi oferowane przez PES i PS nie zawsze są wystarczająco dobrej jakości aby móc konkurować z podmiotami rynkowymi.

Z drugiej strony trudno oczekiwać, żeby konkurencyjność była wyższa. Cechą charakterystyczną podmiotów ES jest przecież możliwość, ale i konieczność łączenia aktywności na rzecz dobra wspólnego, misji społecznej oraz funkcji reintegracyjnej z działalnością nastawioną na ekonomiczne powodzenie na konkurencyjnym rynku. Sukces w ostatnim z tych obszarów ma istotny wpływ na trwałość i potencjał rozwojowy PES. Jednocześnie podmioty te, w związku z realizacją funkcji społecznych, muszą zmagać się z wyzwaniami obniżającymi ich konkurencyjność (reintegracja osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ograniczona możliwość dysponowania zyskami, ograniczenia w kształtowaniu wynagrodzeń pracowników). Z tego względu szanse na prowadzenie efektywnej i rentownej działalności gospodarczej przez podmioty ekonomii społecznej i solidarnej na konkurencyjnym rynku są mniejsze niż podmiotów prywatnych.

Wizerunek sektora ekonomii społecznej nie jest oceniany pozytywnie – według badanych jest jeszcze w tej kwestii wiele do zrobienia. W szczególności nacisk położono na wytworzenie mody na produkty i usługi prospołeczne, choć wytworzenie takiej mody wymaga dużej koordynacji działań promocyjnych, najlepiej na szczeblu ogólnopolskim.

W kontekście poziomu rozwoju sektora badani wskazali stagnację sektora lub ewentualnie niedostateczne tempo jego wzrostu. Elementami hamującymi wzrost sektora są:

- Bariery finansowe – duża zależność PES od finansowania zewnętrznego, ale także problemy z pozyskaniem finansowania zewnętrznego: brak prywatnych instrumentów finansowania zewnętrznego (np. funduszy pożyczkowych), ograniczenia w ubieganiu się o fundusze europejskie: brak środków na wkład własny, zbyt krótki okres funkcjonowania na rynku, brak potencjału finansowego, zabezpieczenia;
- Bariery mentalne – związane z zatrudnianiem bezrobotnych czy osób z niepełnosprawnościami i czynnik ludzki – dostęp do wykwalifikowanych pracowników – błędne koło: poziom wynagrodzeń w PES, jakość zatrudniania, niska stabilność zatrudnienia (ponad połowa PES nie zatrudnia pracowników) nie sprzyjają znalezieniu dobrego personelu;
- Koncentracja przestrzenna PES w Aglomeracji Łódzkiej – występuje bariera podażowa i popytowa na obszarach peryferyjnych;
- Brak ciągłości wsparcia w projektach OWES;
- Koncentracja systemu wsparcia na tworzeniu nowych podmiotów ekonomii, niski poziom wsparcia dla istniejących;

- Niedoskonałe mechanizmy koordynacji ekonomii społecznej w województwie (brak przepisów wymuszających konsultowanie treści dokumentów programowych i strategicznych pomiędzy poszczególnymi obszarami polityki regionalnej);
- Zbyt słabe powiązania pomiędzy uczestnikami systemu. Konieczność koordynacji programowania rozwoju społecznego na poziomie gmin i powiatów;
- Niska świadomość JST dotycząca korzyści płynących z ekonomii społecznej.

Jako kluczowe szanse rozwojowe wskazano, między innymi, konieczność zakorzenienia ES w społeczności lokalnej. Przy czym istotną rolę powinny pełnić JST – *rola gminnych, powiatowych i wojewódzkich jednostek organizacyjnych oraz rad działających przy organach wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego, które mają możliwości promowania nowatorskich rozwiązań i wspierania ich od strony merytorycznej i organizacyjnej*. Ponadto działania wspierające powinny koncentrować się na udoskonalaniu istniejących mechanizmów, a nie wspieraniu wyłącznie nowych inicjatyw. Badani dostrzegli także potencjał w starzeniu się społeczności lokalnych, które może wygenerować dodatkowe nisze rynkowe dla PES.

Rekomendowane zmiany dotyczyły:

- zwiększenia poziomu realizacji usług społecznych użyteczności publicznej oraz zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego przez PES;
- promowania powiązań pomiędzy PES w zakresie przepływu uczestników i pracowników;
- wydłużenia okresu wsparcia PES;
- wzmocnienia kadry zarządczej;
- silniejszego powiązania PES z podmiotami reintegracyjnymi.

1.2.5 Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi

Zgodnie ze statutem, Łódzki Urząd Wojewódzki zapewnia wykonywanie zadań Wojewody ze względu na pełnione przez Wojewodę funkcje:

- przedstawiciela Rady Ministrów w województwie;
- zwierzchnika rządowej administracji zespolonej w województwie;
- organu rządowej administracji zespolonej w województwie³⁵.

Jednostką organizacyjną Urzędu, mającą wpływ na kształtowanie polityki społecznej, a w szczególności sytuacji osób niepełnosprawnych jest Wydział Zdrowia, Rodziny i Polityki Społecznej. *Do zakresu*

³⁵ za: Statut Łódzkiego Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi ze zmianami wprowadzonymi zarządzeniami Wojewody Łódzkiego Nr 56/2017 z dnia 13 marca 2017 r., Nr 142/2018 z dnia 10 września 2018 r., Nr 88/2019 z dnia 4 kwietnia 2019 oraz Nr 174/2019 z dnia 27 czerwca 2019 r.

działania Wydziału Zdrowia, Rodziny i Polityki Społecznej należy w szczególności realizacja zadań Wojewody objętych działami administracji rządowej:

- *kultura fizyczna;*
- *oświata i wychowanie;*
- *praca;*
- *rodzina;*
- *zabezpieczenie społeczne;*
- *zdrowie³⁶.*

Wydział prowadzi również obsługę Wojewódzkiego Zespołu do spraw Orzekania o Niepełnosprawności, Wojewódzkiej Rady do spraw Potrzeb Zdrowotnych oraz Wojewódzkiej Komisji do spraw Orzekania o Zdarzeniach Medycznych w Łodzi. W związku z powyższym wydział monitoruje i udziela wsparcia przede wszystkim podmiotom reintegracyjnym – Zakładom Aktywności Zawodowej oraz Zakładom Pracy Chronionej.

IDI – wywiad pogłębiony

Wywiad miał charakter swobodny z wyróżnionymi obszarami tematycznymi:

- Otoczenie ekonomii społecznej;
- Ocena działalności infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej;
- Ocena poziomu rozwoju ekonomii społecznej;
- Rekomendacje

Ze względu na specyfikę instytucji głównie eksplorowano wątki dotyczące podmiotów reintegracyjnych.

W kontekście zmian społeczno-gospodarczych badani odnotowali zmiany liczby poszczególnych podmiotów reintegracyjnych. W szczególności zmniejszyła się liczba zakładów pracy chronionej natomiast wzrosła liczba zakładów aktywności zawodowej. Według informatorów w 2001 roku funkcjonował jeden ZAZ natomiast dziś jest ich 7. Większość podmiotów reintegracyjnych – w szczególności KIS są prowadzone i współfinansowane przez JST. W opinii badanych samorządom zdecydowanie łatwiej (dzięki zapleczu lokalowemu i kadrowemu) prowadzić takie podmioty niż organizacjom pozarządowym. Współpraca ŁUW z innymi instytucjami wspierającymi sektor jest ograniczona. Z jednej strony, przedstawiciele ŁUW aktywnie włączają się w prace Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej. Z drugiej strony, ze względu na specyfikę swojej działalności – udzielanie statusu podmiotu reintegracyjnego nie mają z powiązań z innymi instytucjami – UMWł, WUP.

³⁶ Por. <https://www.lodzkie.eu/page/73,wydzial-zdrowia-rodziny-i-polityki-spolecznej.html>

Główną przeszkodą w tworzeniu podmiotów reintegracyjnych są kwestie ich finansowania, w szczególności przeznaczanie skromnych środków przez samorządy oraz brak innych narzędzi finansowych. Ponadto dostrzega się brak wystarczającej edukacji, promocji produktów i usług podmiotów ekonomii społecznej.

W zakresie rekomendowanych zmian, respondenci proponowali zrównoważenie środków dotacyjnych pomiędzy podmiotami istniejącymi a nowo powstającymi. Dodatkowo wydaje się, że najistotniejszymi elementami, które w przyszłości należy brać pod uwagę, to przeznaczenie środków na edukację i promocję zakupów prospołecznych.

1.2.6 Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi

Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi w ramach sektora ekonomii społecznej pełni rolę Instytucji Pośredniczącej w obrębie RPO Woj. Łódzkiego na lata 2014 - 2020. Organizuje nabory wniosków konkursowych w ramach podziałania IX.1.1-3 – Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Od początku perspektywy finansowej 2014-2020 ogłoszono 17 naborów wniosków w ramach otwartego konkursu wniosków, 4 nabory w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych oraz 2 nabory dedykowane dla miasta Łódź. Dotacje udzielane w konkursie mają służyć *aktywizacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym za pomocą instrumentów aktywizacji społecznej, zawodowej, edukacyjnej lub wspierać tworzenie lub funkcjonowanie podmiotów integracji społecznej służące realizacji usług reintegracji społeczno-zawodowej, w tym KIS, CIS, WTZ, ZAZ*. Maksymalny poziom dofinansowania wynosi 95% a podmiotami uprawnionymi do starania się o dotację są:

- *instytucje pomocy i integracji społecznej;*
- *podmioty ekonomii społecznej;*
- *jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia jst;*
- *organizacje pozarządowe;*
- *kościół, związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych;*
- *przedsiębiorcy³⁷.*

W ramach podziałania IX.3.1 – *Miejsca pracy w sektorze ekonomii społecznej* WUP zorganizował dwa nabory wniosków, skierowano do akredytowanych ośrodków wsparcia ekonomii społecznej.

³⁷ Regulamin konkursu

<https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/1135458/10288165/Regulamin%20konkursu/f873d26a-42cc-41c1-8e50-27ac8e2ac925?t=1566912098118>

Dodatkowe dwa nabory zostały ogłoszone w ramach podziałania IX.3.2 *Koordinacja ekonomii społecznej*. Konkurs ten skierowany był do Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi.

IDI – indywidualne wywiady pogłębione

W wywiadzie indywidualnym wziął udział jeden przedstawiciel Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Łodzi. Dane zostały pozyskane zgodnie z przygotowanym narzędziem badawczym, a rozmowa skoncentrowana była wokół kwestii:

- Kondycji sektora;
- Infrastruktury wsparcia i współpracy międzyinstytucjonalnej;
- Poziomu rozwoju ekonomii społecznej;
- Szans i barier rozwojowych.

W świetle wypowiedzi osoby badanej, dynamiczne zmiany na rynku pracy oraz znaczne transfery socjalne środków finansowych nastrożają wiele problemów dla sektora. W pierwszej kolejności wymieniono trudności w planowaniu i koordynacji działań, które są powodowane szybkimi zmianami społecznymi i rynkowymi. Respondent odniósł się konkretnie do przykładów związanych z wdrażaniem niektórych dokumentów strategicznych, których diagnozy okazały się szybko nieaktualne ze względu na dynamikę zjawisk społeczno-gospodarczych. Brak koordynacji działań szczebla centralnego z poziomem regionalnym także powodował utrudnienia w stymulowaniu rozwoju sektora ES, dla przykładu jedna z ustaw była nowelizowana w 2017 roku, weszła w życie w marcu 2018 roku natomiast konkurs ogłoszony przez Instytucję Pośredniczącą zakończył się w styczniu i bazował na poprzednich regulacjach. Co więcej w zakresie regulacji prawnych według opinii badanego wiele ma charakter fasadowy i nie jest stosowana w praktyce. Potwierdzać ten stan rzeczy ma stosunkowo niska liczba zamówień publicznych realizowanych przez podmioty ekonomii społecznej, a czynniki, które na to wpływają bywają różnorakie:

- brak potencjału czy wyspecjalizowanych organizacji;
- wieloletni realizatorzy usług dla JST z sektora prywatnego;
- PES nie zawsze potrafią zaspokoić potrzeby JST.

W opinii badanego, a także innych reprezentantów instytucji wsparcia –ŁUW, PUP,OPS, sektor wykazuje tendencje stagnacyjne, a jego rozwój jest powolny. Na kondycję sektora wpływa przede wszystkim niska rozpoznawalność ekonomii społecznej ze względu na brak ogólnokrajowych kampanii. Ponadto sam poziom wiedzy istotnego ogniwa wspierania ekonomii społecznej – JST jest oceniany jako niski. Wydaje się, że intensywne kampanie informacyjna i edukacyjna z wykorzystaniem nowych mediów elektronicznych i portali społecznościowych mogłaby przynieść pożądane efekty. Dodatkowo respondent wskazał, iż mimo intensywnej pracy w ramach projektów OWES postęp w ekonomizacji organizacji jest dość ograniczony.

Jako elementy, które powinny przyspieszyć rozwój i wzmocnić sektor ekonomii społecznej wymieniono między innymi ogłaszanie przyszłych konkursów z zakresu ES na tzw. zakładkę, aby tworzyły one ciągłość a OWES nie pozostawiały beneficjentów ostatecznych bez wsparcia.

W wywiadzie poruszono także kwestię podmiotów reintegracyjnych, których liczba (w szczególności CIS) jest w województwie łódzkim bardzo niska. Według wiedzy badanego JST nie są zainteresowane tworzeniem tego typu podmiotów. Natomiast od organizacji pozarządowych prowadzenie takiego podmiotu wymaga dużego doświadczenia. Najchętniej samorządy tworzą zakłady aktywności zawodowej, jednak cała procedura utworzenia takiego podmiotu jest trudna, a i mechanizmy finansowania nie są do końca jasne.

Szanse dla sektora:

- zwiększenie rozpoznawalności ES wzmocnieni podmioty ES;
- realna preferencja PES przez JST;
- rozszerzenie grupy beneficjentów ostatecznych.

Bariery:

- rozbudowany system wsparcia socjalnego, który uczy bierności i nie zachęca do aktywności;
- częste znaczne zmiany w przepisach i wytycznych, zamiast ewolucji systemu opartej na systematycznej ocenie jego funkcjonowania;
- niska świadomość JST czym ekonomia społeczna jest i jakie korzyści przynosi.

1.2.6 Ośrodki Pomocy Społecznej

Ośrodki Pomocy Społecznej, jako jednostki organizacyjne gmin na bieżąco diagnozują problemy społeczności lokalnej. W ramach otoczenia ekonomii społecznej pełnią rolę wspierającą i kierującą beneficjentów do odpowiednich podmiotów ekonomii społecznej czy podmiotów reintegracyjnych. Należy tu podkreślić, iż w ramach działalności reintegracyjnej OPS jest instytucją niezbędną, ponieważ aby stać się uczestnikiem Klubu Integracji Społecznej beneficjent musi zostać objęty kontraktem socjalnym pomiędzy pracownikiem socjalnym a beneficjentem i zawierającym szczegółową diagnozę jego sytuacji życiowej.

Co więcej w ramach systemu wsparcia ekonomii społecznej OPS wymieniony jest, jako beneficjent środków Unii Europejskiej w projektach dotyczących włączenia społecznego. Stąd też OPS startują w konkursach organizowanych przez IZ RPO na realizację projektów KIS. Tego typu rozwiązanie ma swoje dobre i złe strony. Dzięki realizacji projektów KIS przez MOPS, posiada one dobre zaplecze instytucjonalne i wykwalifikowaną kadrę, która jest w stanie rekrutować i diagnozować uczestników

projektu. Z drugiej strony często zdarza się, że po okresie finansowania ze środków UE projekty KIS nie są kontynuowane ze względu na brak środków.

Innym rozwiązaniem stosowanym przez gminy jest tworzenie KIS w ramach realizacji zadań własnych gminy (powierza się realizację KIS OPS lub organizacji pozarządowej). Wówczas KIS zyskują stabilność finansową, a ich trwałość jest wyższa³⁸.

IDI – wywiady pogłębione

Wywiad miał charakter swobodny z wyróżnionymi obszarami tematycznymi:

- Otoczenie ekonomii społecznej,
- Ocena działalności infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej,
- Ocena poziomu rozwoju ekonomii społecznej,
- Rekomendacje.

W opinii respondentów znacznie zmniejszyła się liczba rodzin otrzymujących wsparcie pomocy społecznej i widać pozytywne efekty transferów socjalnych. Wskazano, iż kobiety tradycyjnie pracujące w domach i zajmujące się rodziną poszukują dodatkowego zatrudnienia np. na umowę-zlecenie. Na stosunkowo stałym poziomie pozostaje grupa „tzw. twardych klientów pomocy społecznej”. Aktywizacja tej grupy wydaje się najtrudniejsza. W zakresie zmian prawnych badani nie odnotowali istotnych zmian, które miałyby wpływ na rozwój ekonomii społecznej.

Działalność infrastruktury ES została oceniona pozytywnie, choć istnieją pola, na które należy zwrócić szczególną uwagę – w szczególności współpracy pomiędzy instytucjami na poziomie lokalnym. Według badanych zdarza się, iż samorządy często nie wiedzą, czym w rzeczywistości zajmują się podmioty przez nie prowadzone (np. KIS lub CIS) dlatego też bardzo istotnym działaniem są spotkania sieciujące pomiędzy MOPS, przedsiębiorcami i JST. Dobrą platformą wymiany wiedzy są posiedzenia Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej, dzięki którym sektor wsparcia ES może się poznać.

W opinii badanej można zauważyć niewielki rozwój sektora – powstają powoli, nowe inicjatywy reintegracyjne dające szansę na rehabilitację i reintegrację osób niepełnosprawnych. Spada natomiast liczba PES, a niektóre przedsiębiorstwa społeczne się rozwiązują. Przyczyną takiego stanu rzeczy są osoby zakładające przedsiębiorstwa społeczne, które często przez długi okres znajdowały się poza rynkiem pracy oraz w trudnej sytuacji życiowej, a nie otrzymały lub nie zabiegały o wsparcie w prowadzeniu podmiotu.

³⁸ Por. Podmioty ekonomii społecznej jako narzędzie wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Ekspertyza. Białystok 2017, s.12

W zakresie działalności otoczenia wsparcia wskazano, iż dużo dobrych inicjatyw realizowanych jest przez RCPS – przede wszystkim dotyczyło to projektów scalających sektor ES i dających możliwość wymiany doświadczeń.

Jako deficyt natomiast wskazano powielanie się działań prowadzonych przez PUP i WUP oraz zbyt wysokie wymagania formalne tych instytucji w zakresie projektów dofinansowanych z UE. W kontekście środków unijnych badani wyrazili pogląd, że konkursy (organizowane przez UMWŁ, WUP) i ich wytyczne często nie uwzględniają specyfiki lokalnej a są zasadniczym powieleniem projektów realizowanych w innych województwach. Ponadto zdecydowanie należy poprawić kwestie diagnostyczne podczas przygotowywania wytycznych konkursowych – diagnozy i rozpoznanie rynku pracy powinny być jak najbardziej aktualne.

Istotną kwestią był także komentarz do całego systemu reintegracyjnego. Wydaje się, że wymaga on przeprojektowania i przemyślenia roli poszczególnych podmiotów. W aktualnym systemie prawnym trudno nakazać JST zakładanie podmiotów reintegracyjnych jednak w przeświadczeniu respondentów każdy samorząd powinien dysponować klubem integracji społecznej, ponieważ stanowi on efektywne narzędzie pracy dla pracowników socjalnych. KIS powinien stanowić „obowiązkowy” element przystąpienia do systemu wsparcia, kolejnym krokiem powinien być CIS oraz zatrudnienie w spółdzielni socjalnej. Przy czym spółdzielnia socjalna powinna być tymczasowym miejscem pracy i nie starać się konkurować z podmiotami wolnorynkowymi.

Bariery i deficyty wskazane przez badanych można podzielić zasadniczo na dwie grupy – związane z edukacją, promocją i rozpoznawalnością ekonomii społecznej oraz organizacją systemu wsparcia. W pierwszej grupie podkreślano brak informacji i spójnego systemu informowania o elementach sektora ekonomii społecznej (placówkach, możliwościach, wsparciu). W opinii respondentów źródła informacji są bardzo rozdrobnione w związku, z czym trudno odnaleźć poszukiwane zagadnienia. W rezultacie poziom wiedzy o ekonomii społecznej społeczności lokalnych, a także urzędników działających na różnych szczeblach JST oceniany jest nisko. W związku z niską współpracą pomiędzy JST, PUP i WUP częstym zjawiskiem jest powielanie się działań zleczanych NGO i podmiotom ekonomii społecznej, co prowadzi do niezdrowej konkurencji o beneficjenta ostatecznego tych podmiotów.

Niewątpliwą szansą dla rozwoju sektora ekonomii społecznej są działania rewitalizacyjne. Respondenci podali szereg dobrych praktyk z Łodzi włączających społeczność lokalną w procesy odnowy, a jednocześnie wspierających osoby w trudnej sytuacji życiowej. Biorąc pod uwagę, iż w województwie łódzkim aktualnie funkcjonuje 49 pozytywnie zweryfikowanych programów rewitalizacji³⁹ wydaje się

³⁹Por. Lista pozytywnie zweryfikowanych programów rewitalizacji w województwie łódzkim https://rpo.lodzkie.pl/images/2018/720-wykaz-pozyt-rewitalizacji/wykaz_10.07.2019.pdf

to szansą na wzmocnienie sektora, przy czym najważniejszym warunkiem jest tutaj intensywna współpraca pomiędzy JST a podmiotami ekonomii społecznej.

W celu wzmocnienia podmiotów reintegracyjnych zasugerowano stworzenie forum podmiotów reintegracyjnych, które spotykałoby się minimum raz w roku i było okazją do wymiany doświadczeń tych podmiotów.

1.2.7 Powiatowe Urzędy Pracy

Najważniejsze zadania w ramach wsparcia ekonomii społecznej realizowane przez Powiatowe Urzędy Pracy to:

- *opracowanie i realizacja programu promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy stanowiącego część powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych;*
- *udzielanie pomocy bezrobotnym i poszukującym pracy w znalezieniu pracy przez pośrednictwo pracy i poradnictwo zawodowe;*
- *kierowanie bezrobotnych do realizatora działań aktywizacyjnych, któremu marszałek województwa zlecił wykonanie działań aktywizacyjnych;*
- *rejestrowanie bezrobotnych i poszukujących pracy oraz ustalanie profili pomocy dla bezrobotnych⁴⁰.*

PUP posiadają ważne kompetencje w zakresie funkcjonowania spółdzielni socjalnych. Jednym z mechanizmów wsparcia tych podmiotów jest możliwość refundacji składek ZUS ze środków Funduszu Pracy⁴¹.

Z dniem 31 marca 2018 roku weszła w życie ustawa z dnia 15 grudnia 2017 roku o zmianie ustawy o spółdzielniach socjalnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz.2494)⁴². Regulacja wprowadziła zmiany dotyczące funkcjonowania spółdzielni socjalnych, liczby członków koniecznych do utworzenia spółdzielni a także dodano instrumenty finansowe, wspierające rozwój spółdzielni socjalnych, które mogą być stosowane przez powiatowe urzędy pracy:

- *wprowadzono nowy instrument wsparcia w formie możliwości przyznania środków na utworzenie stanowiska pracy dla osób skierowanych przez PUP do pracy w spółdzielni socjalnej – ze środków Funduszu Pracy;*

⁴⁰ Za: <https://www.gov.pl/web/rodzina/zadania-powiatowego-urzedu-pracy-funkcjonujacego-w-ramach-samorzadu-powiatu>

⁴¹ Por. <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Ustawa,o,spoldzielniach,socjalnych,3382.html>

⁴² Tekst jednolity ustawy <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/D20060651Lj.pdf>

- *wprowadzono nowy instrument wsparcia w formie możliwości przyznania środków na finansowanie kosztów wynagrodzenia pracy dla osób skierowanych przez PUP do pracy w spółdzielni socjalnej – ze środków Funduszu Pracy;*
- *rozszerzono formę wsparcia z PFRON w formie możliwości przyznania środków na podjęcie działalności gospodarczej w ramach spółdzielni socjalnej, a także na utworzenie stanowiska pracy w spółdzielni socjalnej dla skierowanych przez PUP osób niepełnosprawnych do pracy w spółdzielni socjalnej oraz umożliwienie ubiegania się o środki na finansowanie kosztów wynagrodzenia dla osób skierowanych przez PUP do pracy w spółdzielni socjalnej – analogicznie jak z Funduszu Pracy.*

Wprowadzone zmiany dotyczą już nie tylko członków spółdzielni, ale także osób zatrudnionych w spółdzielni socjalnej. Refundacja wypłacana jest na podstawie umowy pomiędzy podmiotem a PUP przez okres 24 miesięcy w wysokości składek odprowadzanych od najniższego wynagrodzenia za pracę. Przez kolejny rok zwracane jest 50% należności do ZUS (od podstawy stanowiącej minimalną pensję).

Z punktu widzenia działań w sektorze ekonomii społecznej powiatowe urzędy pracy (podobnie jak ośrodki pomocy społecznej) pełnią rolę instytucji, która kwalifikuje osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym do przystąpienia do działań o charakterze reintegracyjnym lub aktywizacyjnym. Te zaś realizowane są przez OWES lub podmioty reintegracyjne (CIS, KIS, ZAZ, WTZ). Dlatego też we wszystkich dokumentach strategicznych związanych z rozwojem ekonomii społecznej silnie podkreślana jest konieczność współpracy pomiędzy PUP a pozostałymi aktorami sektora ekonomii społecznej.

IDI – wywiad indywidualny

Badani przyznali, że zmieniająca się sytuacja społeczno-ekonomiczna województwa łódzkiego powinna sprzyjać rozwojowi sektora ekonomii społecznej, ponieważ to właśnie czas hossy czy wzrostu gospodarczego gwarantuje zwiększony popyt na usługi i towary – także świadczone i wytwarzane przez podmioty ekonomii społecznej. Również w ujęciu historycznym (w porównaniu do okresu sprzed 20 lat) wskazano na wiele pozytywnych zmian, w szczególności w zakresie możliwości finansowania organizacji pozarządowych i PES, choć w opinii respondentów jest jeszcze wiele do zrobienia. Brak tradycji wspierania organizacji i PES, ponieważ są to twory stosunkowo nowe powoduje, iż trudno jest dywersyfikować źródła finansowania. Ponadto koncentracja dużych przedsiębiorców w Łodzi, którzy potencjalnie mogą stać się mecenasami organizacji powoduje nierównomierny rozwój sektora (np. organizacje zlokalizowane na obrzeżach województwa mają obiektywnie trudniejsze warunki, aby pozyskać różnorodne formy finansowania własnej działalności).

Współpraca międzyinstytucjonalna, w szczególności na szczeblu samorządowym została oceniona negatywnie. Wskazano, iż ma ona raczej charakter transakcyjny oraz proceduralny i wynika zasadniczo z przepisów, które nakazują wymianę informacji pomiędzy instytucjami lub budują między nimi inne zależności.

W zakresie kondycji sektora i trwałości podmiotów ekonomii stwierdzono, że podmioty ES nie będą nigdy konkurencją względem podmiotów rynkowych, ale też nie do końca taka jest ich rola. Zasadniczo na przeżywalność podmiotów rzutuje stały dopływ zleceń na realizację zadań. Przy niskiej jakości współpracy z JST często podmioty ekonomii społecznej wpadają w problemy finansowe i kończą działalność. Należy jednak podkreślić, że sytuacja ta zmienia się dynamicznie, a według respondentów samorządy powoli dostrzegają potencjał organizacji i podmiotów ekonomii społecznej.

Aktualna kondycja sektora została także scharakteryzowana przez pryzmat celów, jakie obrano przy organizacji systemu wsparcia. W opinii badanych ekonomia społeczna ma na celu absorpcję osób, których potencjał jest niższy w związku, z czym nie można mierzyć działań tylko i wyłącznie zyskiem finansowym, ale winno się zwrócić uwagę na efekty pracy (skutki społeczne). Dlatego też w badaniach ujmujących tylko kwestie ilościowe lub nakłady często nie widać ogromnych, pozytywnych skutków społecznych.

Przedstawiciele powiatowych urzędów pracy wskazywali na pozytywne doświadczenia w ramach współpracy z organizacjami pozarządowymi w szczególności w zakresie realizacji zadań zleconych, choć podkreślali, że za każdym razem podmioty powinny być kontrolowane pod kątem, jakości świadczonych usług.

W zakresie barier i deficytów w sektorze ekonomii społecznej wskazano na:

- Brak rozwiązań, które wykorzystywałyby potencjał NGO,
- W przypadku projektów dla podmiotów reintegracyjnych czy placówek dla osób niepełnosprawnych zdecydowanie zbyt krótkie okresy wsparcia,
- Niski poziom wiedzy na temat ES.

Ponadto stwierdzono, że KIS, jako podmiot reintegracyjny jest źle osadzony prawnie – jest formą pośrednią pomiędzy pomocą społeczną a instytucjami zatrudnienia, co utrudnia jego powoływanie i funkcjonowanie ze względu na zależności od innych instytucji. Zasugerowano, iż konieczna może być zmiana prawodawstwa w tym zakresie i silniejsze powiązanie z instytucjami pomocy społecznej, gwarantujące również swobodny dostęp uczestników KIS do pracowników socjalnych.

W obrębie rekomendacji dodano także, iż nacisk w przyszłej perspektywie programowej UE powinien zostać położony na wspieranie aktualnie funkcjonujących PES i PS, a także konkursy, które dawałyby dostęp do środków UE dla WTZ.

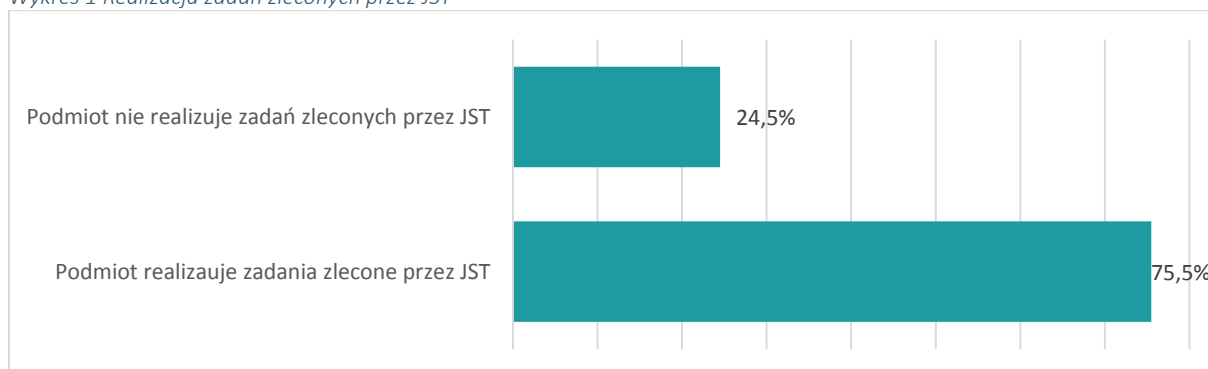
1.2.8 Jednostki Samorządu Terytorialnego

Jednostki samorządu terytorialnego pełnią ważną rolę w stymulowaniu rozwoju sektora ekonomii społecznej. Przede wszystkim stanowią potencjalnych partnerów dla organizacji pozarządowych, które z założenia są najbliższymi mieszkańcom, a więc najlepiej znają problemy społeczne lokalnych środowisk. Zasadniczo wiele partnerstw pomiędzy JST a NGO opiera się na współpracy finansowej – za pośrednictwem konkursów dotacji na realizację zadań publicznych. W niektórych przypadkach JST mogą być założycielami podmiotów ekonomii społecznej, jako osoba prawna i zlecać na bieżąco zadania publiczne. Po wtóre JST w ramach działań własnych mogą prowadzić podmioty reintegracyjne, takie jak Centra Integracji Społecznej i Kluby Integracji Społecznej. Należy również nadmienić, że obowiązkiem każdego samorządu jest przyjęcie rocznego programu współpracy z organizacjami pozarządowymi. Obowiązek ten wynika z przepisów Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (art. 5a ust. 1), a sam program przed jego uchwaleniem powinien być konsultowany z organizacjami (art. 5a ust. 4 pkt 10).

CATI – ankieta telefoniczna

Istotnym elementem wspierania sektora ES, podkreślanym przez wielu respondentów jest współpraca pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego a NGO, PES i PS. Zasadniczo JST posiada wiele potrzeb, które z powodzeniem mogą być zaspokojone przez organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej czy przedsiębiorstwa społeczne, jednak jak wynika z przeprowadzonych badań ponad 75% respondentów realizuje zadania zlecone przez jednostki samorządu terytorialnego.

Wykres 1 Realizacja zadań zleconych przez JST

Źródło: badania własne, n=318

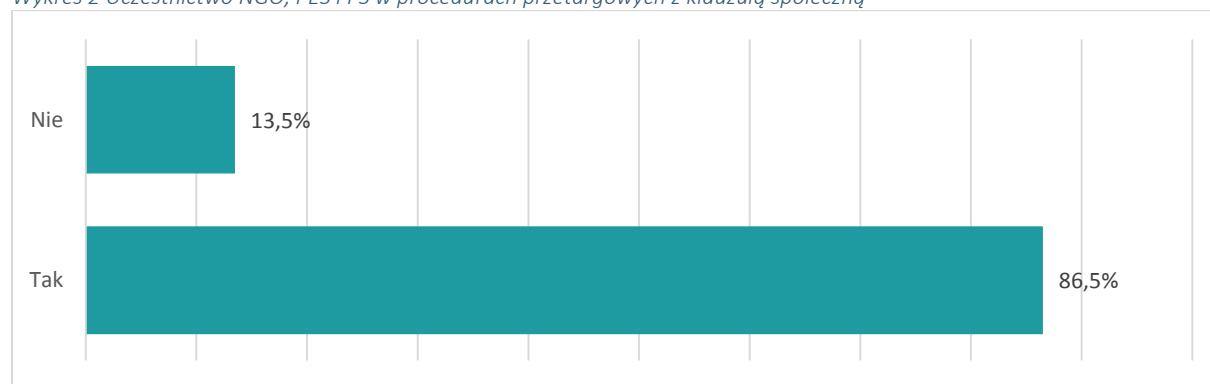
Narzędziem, które miało ułatwić staranie się organizacjom o zlecenia z jednostek samorządu terytorialnego miały być klauzule społeczne, które premiuje przedsiębiorstwa społeczne oraz organizacje zatrudniające osoby wykluczone lub zagrożone wykluczeniem społecznym.

W 2017 NIK przebadła stosowanie klauzul społecznych w zamówieniach publicznych (badanie ogólnopolskie w wybranych instytucjach rządowych i samorządowych). Szczegółowej analizie poddano zamówienia publiczne prowadzone przez administrację rządową oraz jednostki samorządu

terytorialnego. Stwierdzono, iż „stosowanie klauzul społecznych w zamówieniach publicznych udzielanych przez JST w okresie objętym kontrolą było fakultatywne i jak wynika z informacji uzyskanych z tych jednostek, skala ich stosowania była znikoma. Tym bardziej należy podkreślić, że część z kontrolowanych gmin, stosując klauzule społeczne w zamówieniach publicznych na szeroką skalę, uczyniła z nich instrument polityki społecznej realizowanej przez samorząd terytorialny, przyczyniając się tym samym do rozwiązywania problemów osób defaworyzowanych związanych z zatrudnieniem i integracją społeczną”⁴³. W analizach ilościowych NIK dowiódł, iż klauzule społeczne stanowiły zaledwie 2,3% ogólnej liczby zawartych umów, a wartość zawartych umów z klauzulą nie przekroczyła 2,5% wartości wszystkich umów. Najczęściej stosowane klauzule dotyczyły „zatrudnienia przy realizacji zamówienia osób niepełnosprawnych (48,8%), następnie klauzulę dotyczącą zatrudnienia przy realizacji zamówień osób na podstawie umowy o pracę (31,7%), a w najmniejszym stopniu korzystano z klauzuli zastrzeżonej”⁴⁴.

W świetle aktualnie prowadzonych badań, odsetek organizacji, podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych uczestniczących w procedurach przetargowych z klauzulą społeczną był wyższy niż podaje NIK i wyniósł 13,5%. Nie oznacza to, że stosowanie klauzul społecznych jest praktyką powszechną a wskazuje raczej na sporadyczne korzystanie z tego narzędzia.

Wykres 2 Uczestnictwo NGO, PES i PS w procedurach przetargowych z klauzulą społeczną

Źródło: badania własne, n=318

⁴³ Informacja o wynikach kontroli, „Klauzule społeczne w zamówieniach publicznych udzielanych przez administrację publiczną”, Departament Administracji Publicznej, s.11

⁴⁴ Jak wyżej, s. 40

2. Działalności infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej w województwie łódzkim

2.1 Działalność Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim na rzecz rozwoju ekonomii społecznej – ocena skuteczności i jakości działań

Oceny działalności ośrodków wsparcia ekonomii społecznej dokonano dwutorowo – za pomocą technik jakościowych (wywiadów grupowych) oraz ilościowych – ankiety telefonicznej wspomaganą komputerowo (CATI) z osobami, które korzystały z usług poszczególnych OWES; wielkość próby, wyniosła 73 osoby.

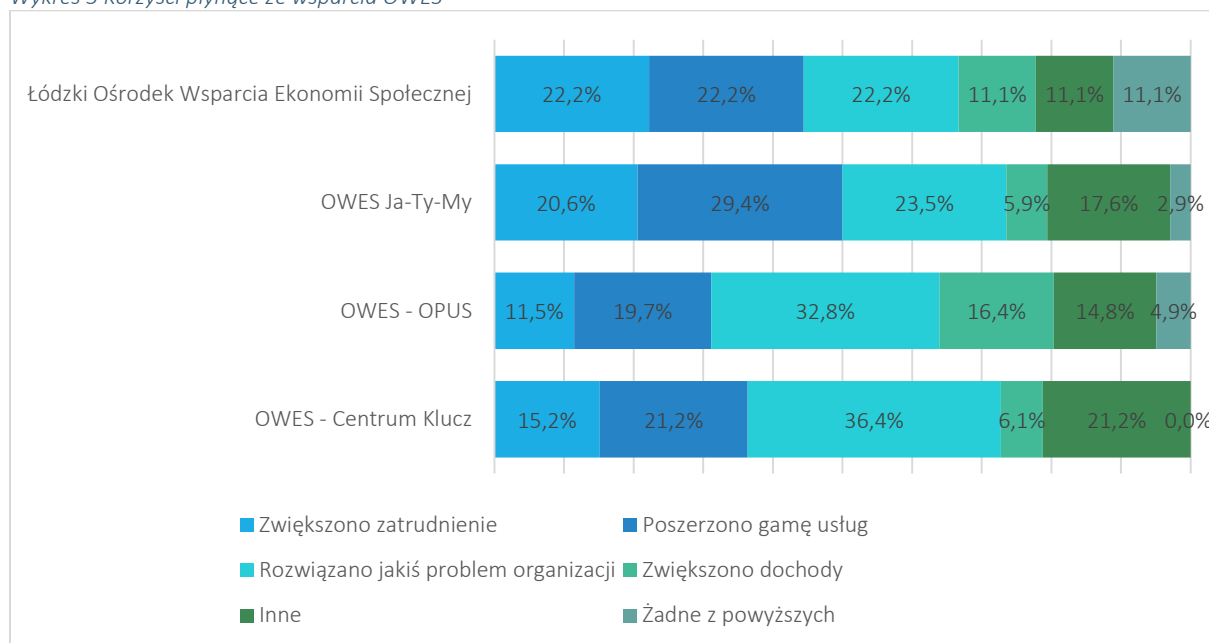
W pierwszej kolejności zapytano klientów OWES o korzyści płynące z uzyskanego wsparcia. Najczęściej pojawiające się odpowiedzi dotyczyły rozwiązania problemu organizacji oraz poszerzenia gamy usług. Stosunkowo rzadziej dzięki wsparciu OWES klientom udało się zwiększyć dochody lub zatrudnienie.

W ramach innych korzyści respondenci wymienili:

- Doszkolenie członków organizacji, poszerzenie wiedzy, zdobycie know-how, podniesienie kompetencji pracowników;
- Nawiązanie współpracy z innymi podmiotami;
- Promocja własnej organizacji;
- Zwiększenie liczby członków organizacji.

Na Wykresie nr 3 oznaczono wybory respondentów korzystających z poszczególnych OWES.

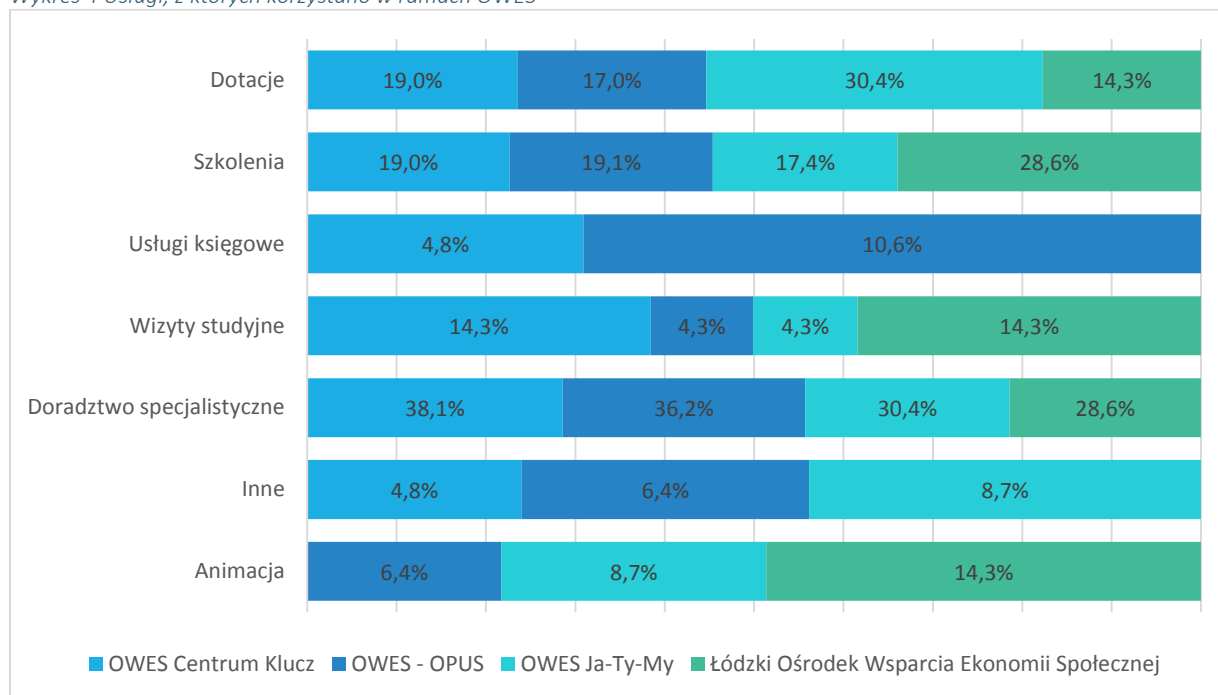
Wykres 3 Korzyści płynące ze wsparcia OWES

Źródło: badania własne n=73

Usługami, z których najczęściej korzystali klienci OWES były doradztwo specjalistyczne, dotacje oraz szkolenia.

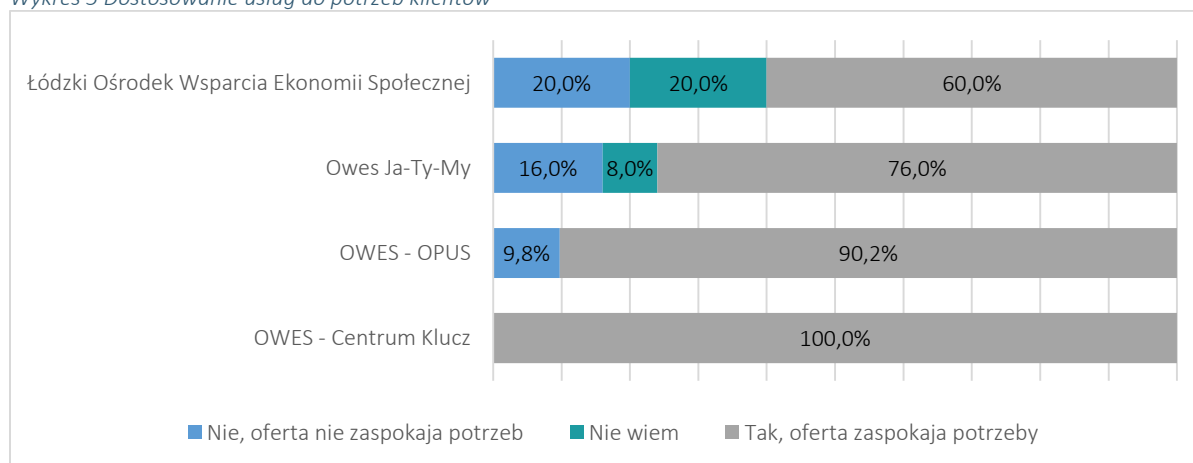
Wykres 4 Usługi, z których korzystano w ramach OWES

Źródło: badania własne n=73

Ponadto w ramach oceny działalności OWES klienci ocenili poziom dostosowania pakietu usług do potrzeb własnych organizacji. Zdecydowana większość badanych stwierdziła, iż pakiet oferowanych usług w pełni zaspokaja ich potrzeby.

Wykres 5 Dostosowanie usług do potrzeb klientów

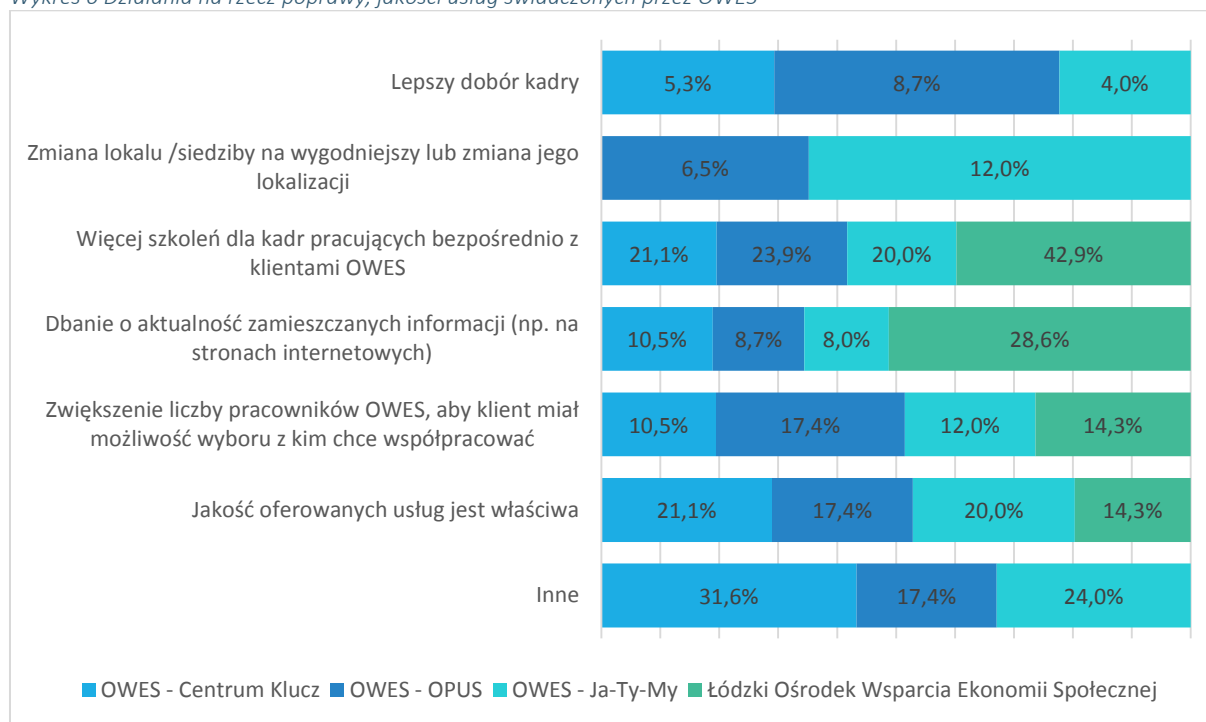

Źródło: badania własne n=73

W zakresie działań na rzecz zwiększenia, jakości usług świadczonych przez OWES-y, większość respondentów zwróciła uwagę na konieczność zwiększenia liczby szkoleń dla pracowników OWES, zwiększenie liczby pracowników OWES oraz większą dbałość o aktualność zamieszczanych ogłoszeń. W kategorii „Inne” (Wykres nr 6) badani wskazali na: konieczność wydłużenia okresu wsparcia,

zwiększenie dostępności czasowej OWES (dłuższe godziny pracy), wsparcie na miejscu u klienta, aby uniknąć dojazdów do Łodzi.

Wykres 6 Działania na rzecz poprawy, jakości usług świadczonych przez OWES

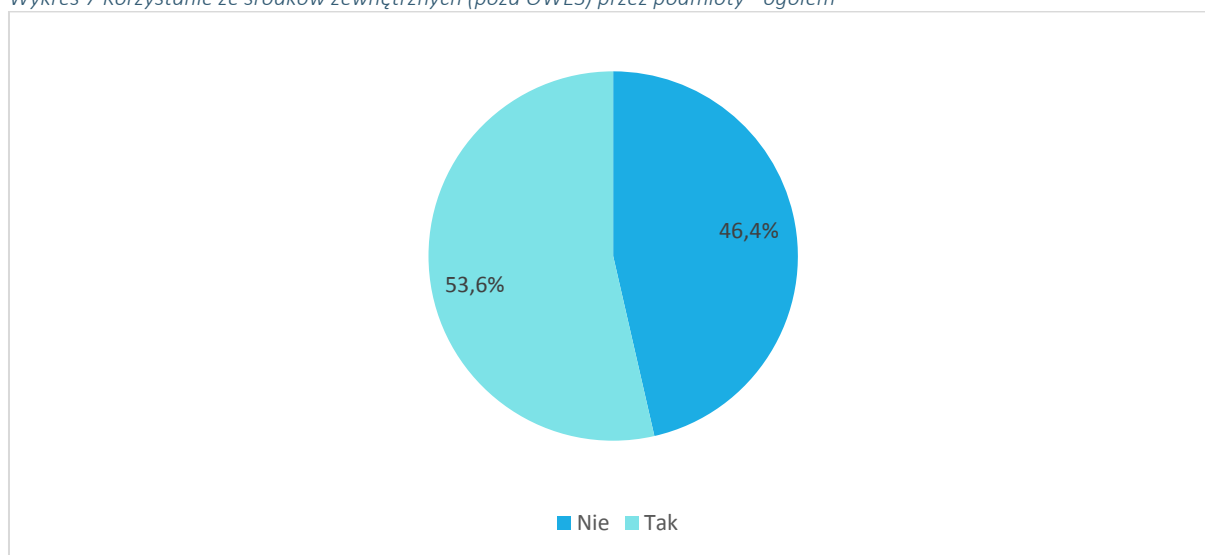
Źródło: badania własne n=73

Wydaje się, iż opinie klientów OWES pokrywają się z informacjami uzyskanymi w drodze wywiadów grupowych, podczas których osoby współpracujące z OWES wskazywały na wysoki poziom przygotowania merytorycznego pracowników i wysoką jakość świadczonych usług. Jednocześnie, zwracano uwagę na stosunkowo mało liczne zasoby kadrowe OWES i brak nowych liderów ekonomii społecznej.

2.2 Absorpcja zewnętrznych środków finansowych (zwrotnych i bezzwrotnych) przez podmioty ekonomii społecznej w województwie łódzkim – ilość oraz sposób wykorzystania oraz ocena skuteczności narzędzia

W badaniach telefonicznych wzięło udział 318 respondentów. Ponad połowa z badanych zadeklarowała, iż pozyskała środki finansowe na własną działalność spoza OWES.

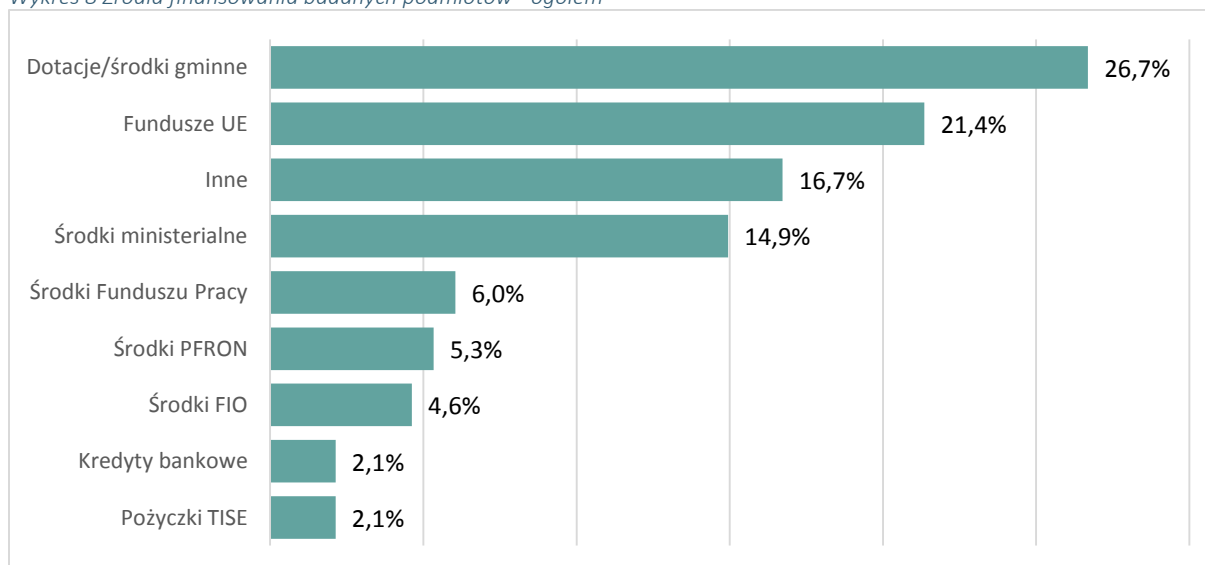
Wykres 7 Korzystanie ze środków zewnętrznych (poza OWES) przez podmioty - ogółem

Źródło: badania własne n=318

Dla podmiotów ekonomii społecznej głównym źródłem finansowania są dotacje lub środki gminne. W drugiej kolejności fundusze unii europejskiej. W kategorii „inne” badani najczęściej wskazywali na darowizny, granty i fundusze grantowe podmiotów prywatnych, agencje (w tym Agencje Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa), środki LGD oraz Krajowy Fundusz Szkoleń. Stosunkowo rzadkim narzędziem finansowania działalności organizacji są pożyczki czy kredyty.

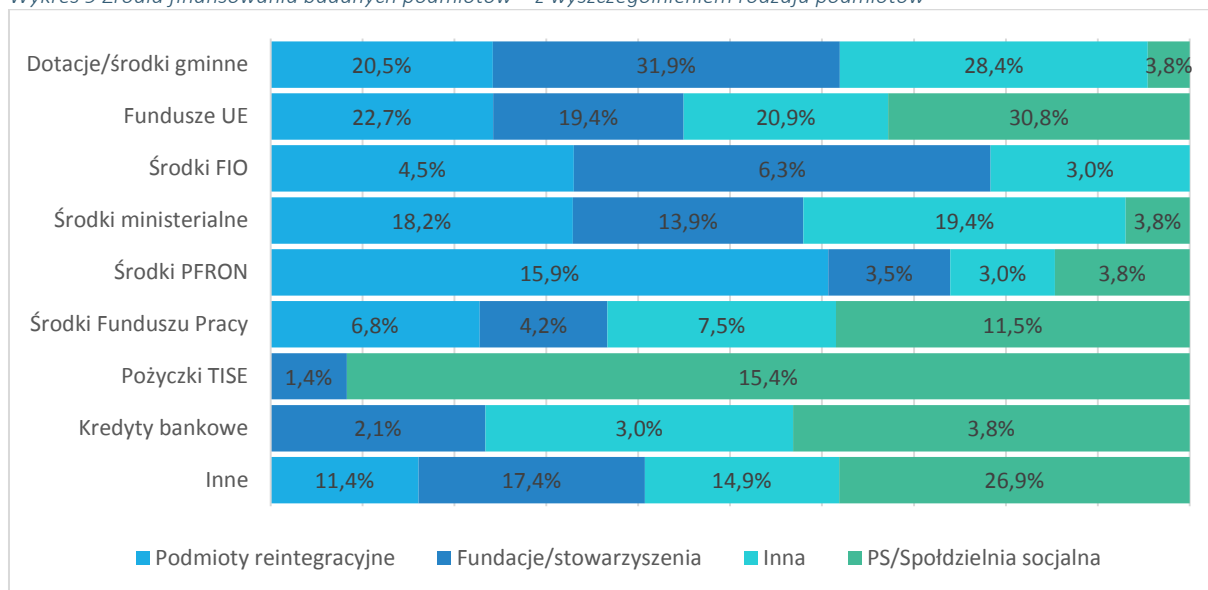
Wykres 8 Źródła finansowania badanych podmiotów - ogółem

Źródło: badania własne n=318

Sposoby finansowania działalności organizacji różnią się w zależności od typu podmiotu. Z dotacji gminnych najczęściej korzystały fundacje oraz stowarzyszenia. Ze środków unijnych najczęściej korzystały przedsiębiorstwa społeczne oraz spółdzielnie socjalne. Ten typ podmiotów w swojej działalności decydował się również na używanie instrumentów zwrotnych, takich jak pożyczki czy kredyty. W kategorii „inne” respondenci wskazywali na darowizny, fundusze grantowe organizacji międzynarodowych i prywatnych, ARiMR oraz Krajowy Fundusz Szkoleń.

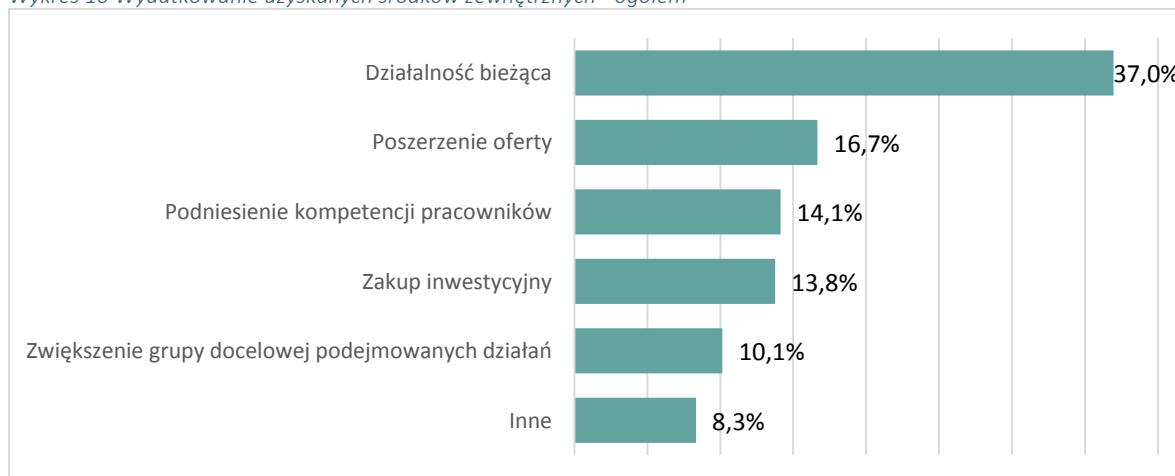
Wykres 9 Źródła finansowania badanych podmiotów – z wyszczególnieniem rodzaju podmiotów

Źródło: badania własne n=318

Ponad 1/3 (37,0%) badanych podmiotów wykorzystywała pozyskane środki finansowe na działalność bieżącą, niespełna 17% na poszerzenie oferty, a 14,5% wykorzystało środki na podniesienie kompetencji pracowników. Wśród innych celów, na które przeznaczone były pozyskane pieniądze, respondenci najczęściej wskazywali konkretne potrzeby czy wydarzenia lub zlecone jednorazowo zadania.

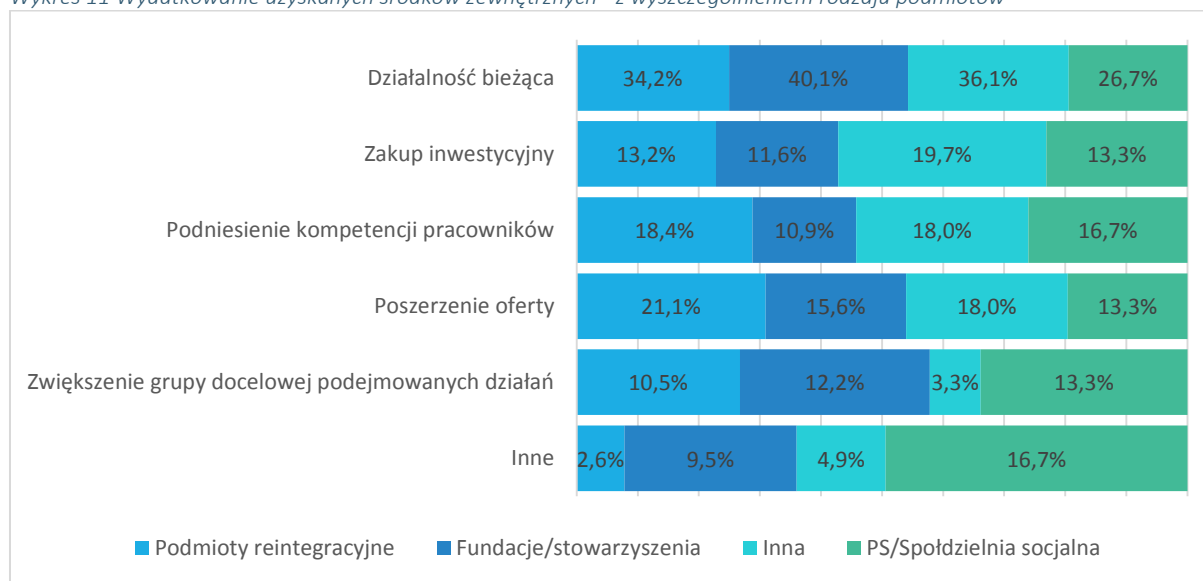
Wykres 10 Wydatkowanie uzyskanych środków zewnętrznych - ogółem

Źródło: badania własne n=318

Na Wykresie nr 11 przedstawiono wydatkowanie pozyskanych środków w zależności od podmiotu dysponującym budżetem. Charakterystyczne wydaje się, iż fundacje i stowarzyszenia finansują z pozyskanych środków działalność bieżącą natomiast podmioty reintegracyjne oraz przedsiębiorstwa społeczne i spółdzielnie socjalne inwestują pieniądze w kompetencje pracowników oraz poszerzenie oferty. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być relatywnie stabilniejsza sytuacja finansowa PS, spółdzielni socjalnych oraz podmiotów reintegracyjnych.

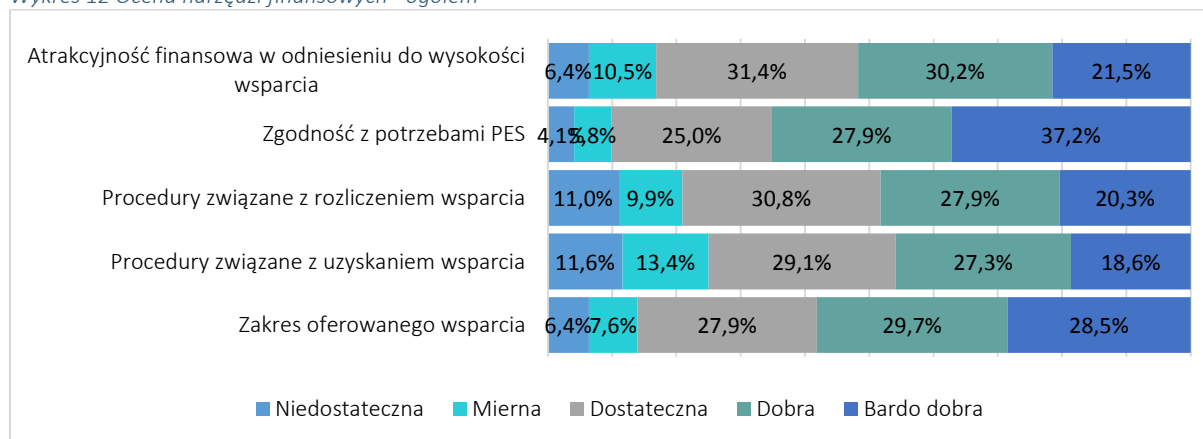
Wykres 11 Wydatkowanie uzyskanych środków zewnętrznych - z wyszczególnieniem rodzaju podmiotów

Źródło: badania własne n=318

W ramach oceny mechanizmów finansowania działalności organizacji poproszono badanych o ustosunkowanie do wymienionych kategorii. Najlepiej została oceniona zgodność narzędzia finansowania z potrzebami podmiotów – łącznie 65,1% badanych wskazało na ocenę dobrą i bardzo dobrą. Najniżej oceniono natomiast procedury związane z uzyskaniem wsparcia (łącznie, negatywnie – niedostatecznie i miernie oceniło ten aspekt 25% respondentów) jak i rozliczenie uzyskanego wsparcia (łącznie negatywnie oceniło ten aspekt 20,9%).

Wykres 12 Ocena narzędzi finansowych - ogółem

Źródło: badania własne n=318

3. Sytuacja ekonomii społecznej w kontekście rozwoju społeczno – gospodarczego województwa łódzkiego

3.1 Ocena stanu funkcjonowania oraz trwałości podmiotów ekonomii społecznej ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorstw społecznych

Oceny stanu funkcjonowania PES oraz PS dokonano w oparciu o dwie techniki badawcze – przeprowadzono 11 wywiadów pogłębionych z przedstawicielami podmiotów ekonomii społecznej, z czego 3 podmioty przechodziły proces likwidacji, jednocześnie przebadano 318 podmiotów za pomocą kwestionariusza ankiety telefonicznej.

Ogólna ocena trwałości podmiotów i rozwoju sektora w kontekście wypowiedzi badanych wskazuje na stagnację. Większość respondentów wyraziło opinię, iż chcieliby się rozwijać, jednak rozbudowane obowiązki biurokratyczne nałożone na przedsiębiorców społecznych w powiązaniu z niską rozpoznawalnością przedsiębiorstw społecznych czy podmiotów ekonomii społecznej czyni te plany niemożliwymi do realizacji. Stosunkowo często przedsiębiorcy podkreślali, iż za posiadaniem statusu przedsiębiorstwa społecznego czy podmiotu ekonomii społecznej nie idą żadne ułatwienia, a wręcz przeciwnie – ich podmioty dotyka więcej obostrzeń niż w przypadku podmiotów rynkowych.

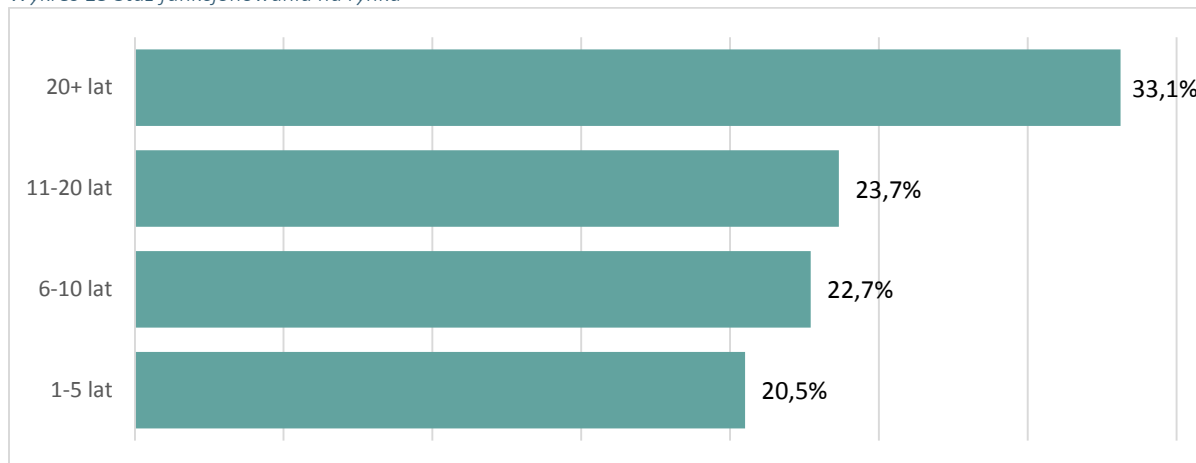
W opinii badanych na trwałość podmiotów wpływa przede wszystkim trafnie dobrana branża, motywacja i zdolności osób zatrudnionych w przedsiębiorstwie społecznym. Dodatkowym czynnikiem, który może decydować o trudnościach w przetrwaniu podmiotu jest przychylność (lub jej brak) i współpraca z JST. Respondenci podawali przykłady, kiedy to decyzje samorządów uniemożliwiały dalsze funkcjonowanie podmiotów (np. w wyniku wymówienia umowy najmu lokalu).

Często pojawiającym się wątkiem w rozmowach indywidualnych były także kwestie rozpoznawalności sektora ekonomii społecznej, zarówno przez społeczność lokalną, jak i samorządy. W odczuciu respondentów jest w tej kwestii wiele do zrobienia, a działania promocyjne i edukacyjne powinny zostać przeprowadzone wielotorowo – rozpoczynając od szczebla ogólnokrajowego, dochodząc do poziomu lokalnego.

Warto także dodać, że istotnym kołem zamachowym w rozwoju podmiotów ekonomii społecznej są usługi świadczone przez OWES. Badani wypowiadali się jednoznacznie pozytywnie o współpracy z OWES, podkreślając profesjonalizm, wiedzę i społeczną odpowiedzialność pracowników OWES w trakcie pełnionych obowiązków.

Wśród organizacji, które wzięły udział w badaniach ilościowych, 1/3 to podmioty o długim, ponad 20 letnim stażu funkcjonowania, co mogłoby świadczyć o ogólnie stosunkowo dużej trwałości PES/PS.

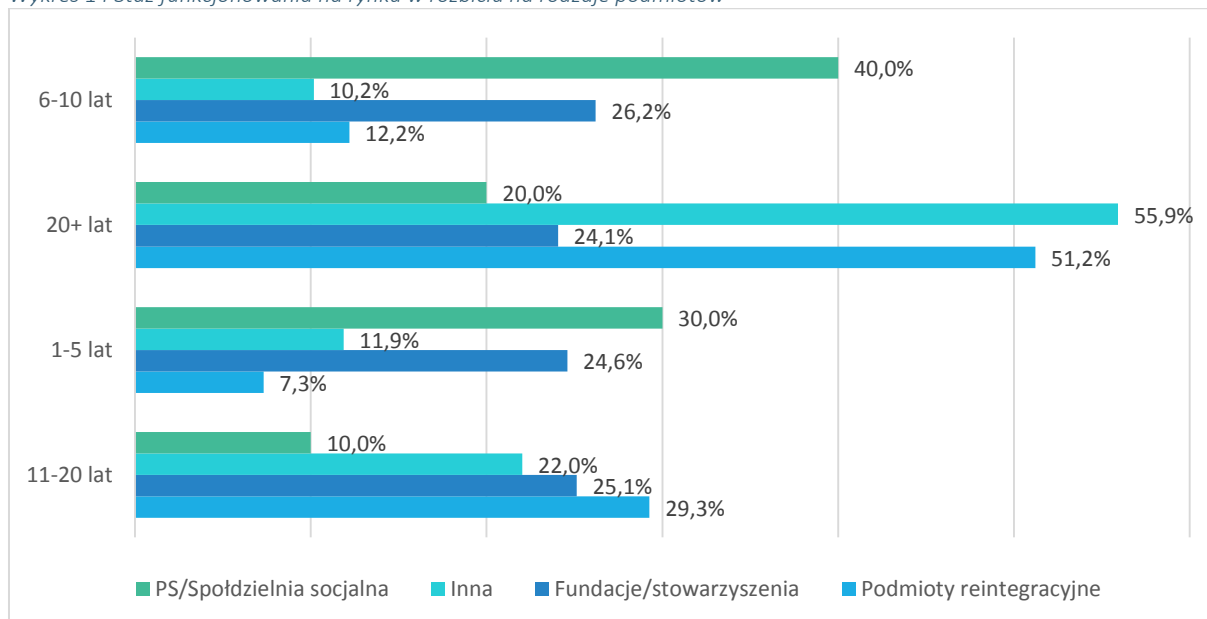
Wykres 13 Staż funkcjonowania na rynku

Źródło: badania własne, n=318

W rozbiciu na poszczególne kategorie podmiotów, najczęściej przedsiębiorstw społecznych i spółdzielni socjalnych funkcjonowało albo do 5 lat albo powyżej 20 lat. Wydaje się zatem, że okres po 5 roku funkcjonowania jest najtrudniejszy dla tego typu podmiotów. Znaczna liczba podmiotów z kategorii „inne” (w której mieściły się, między innymi, koła gospodyń wiejskich, związki kombatanckie, kluby) cechowała najwyższa trwałość, ponad połowa z nich funkcjonuje więcej niż 20 lat.

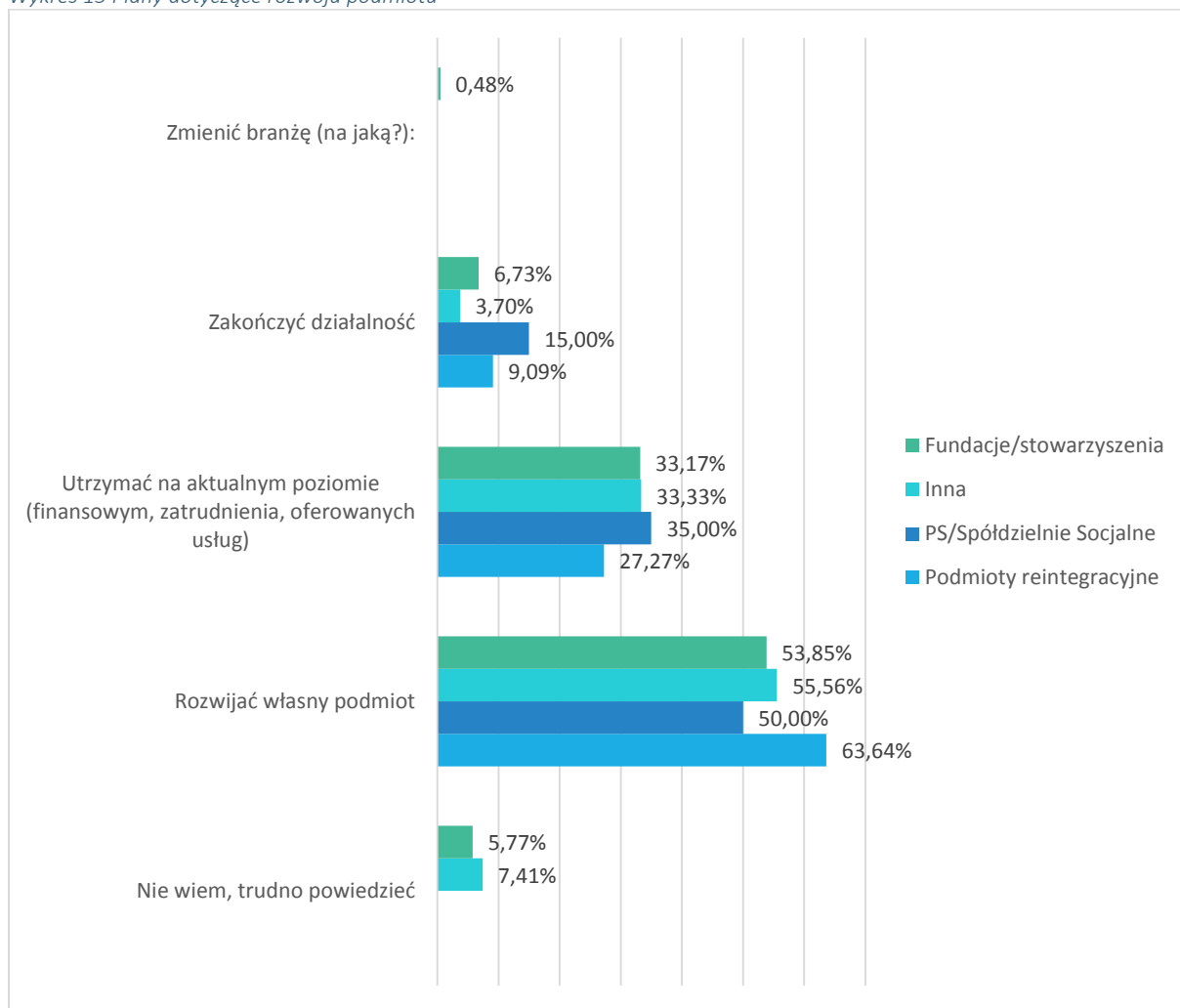
Wykres 14 Staż funkcjonowania na rynku w rozbiciu na rodzaje podmiotów

Źródło: badania własne n=318

Istotnym zagadnieniem, diagnozującym aktualną kondycję sektora oraz trwałość podmiotów, były plany na przyszłość. Respondentów poproszono o zadeklarowanie czy planują rozwijać prowadzony podmiot, pozostać raczej na obecnym poziomie rozwoju czy też zakończyć działalność. Zdecydowana większość badanych planuje rozwijać swoje podmioty, co wydaje się być dobrym prognostykiem na przyszłość.

Wykres 15 Plany dotyczące rozwoju podmiotu

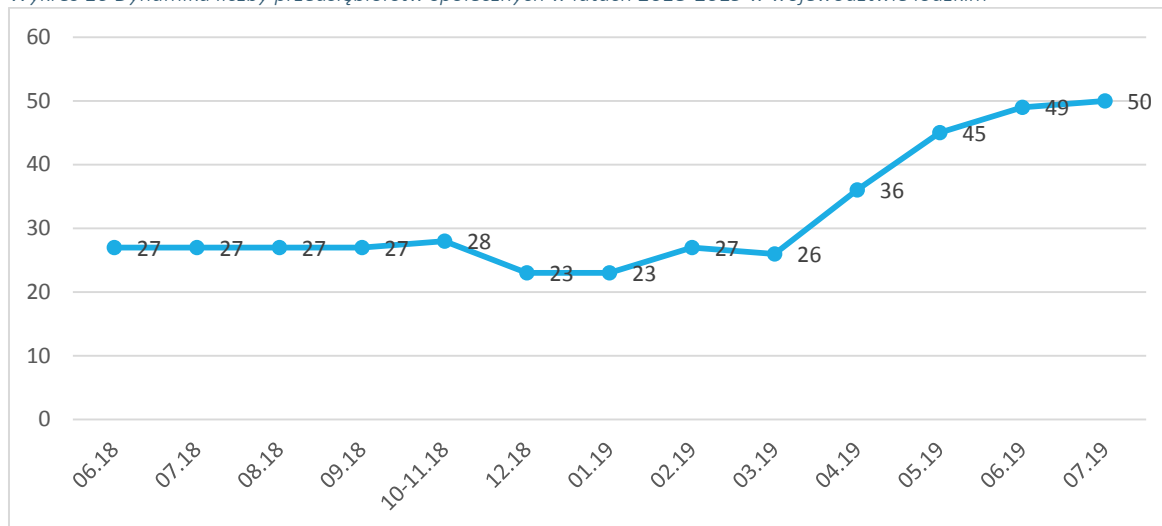
Źródło: badania własne n=318

3.1.1 Rozwój przedsiębiorczości społecznej w kontekście ekonomizacji podmiotów ekonomii społecznej

Wypowiedzi badanych pozwalają stwierdzić, iż tempo rozwoju przedsiębiorczości społecznej jest niezadowolające. Tego typu stwierdzenia pojawiały się zarówno wśród przedstawicieli instytucji otoczenia ES, jak i samych przedsiębiorców społecznych. Częstym argumentem przytaczanym przez respondentów było niewiele korzyści płynących z ekonomizacji oraz dodatkowe obowiązki biurokratyczne nakładane na zekonomizowane organizacje. Ponadto postęp w ekonomizacji jest trudny do oceny – w związku ze zmianą kwalifikacji przedsiębiorstwa społecznego oraz brakiem agregacji danych na poziomie kraju, trudno oszacować realną liczbą zekonomizowanych podmiotów, aby stwierdzić ich przyrost lub spadek.

Dostępne dane z Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej wskazują na przyrost podmiotów, które uzyskały status przedsiębiorstwa społecznego w województwie łódzkim. Należy jednak podkreślić, że dane te są agregowane od połowy 2018 roku.

Wykres 16 Dynamika liczby przedsiębiorstw społecznych w latach 2018-2019 w województwie łódzkim

Źródło: opracowanie własne na podstawie

<http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Lista,przedsiębiorstw,społecznych,4069.html>

Innym miernikiem rozwoju przedsiębiorczości społecznej może być realizacja wskaźników, które w zakresie ekonomizacji podmiotów wyznaczyły ośrodki wsparcia ekonomii społecznej. W Tabeli nr 7 przedstawiono wartości wskaźników oraz poziom ich realizacji w zakresie ekonomizacji podmiotów.

Tabela 7 Poziom realizacji wskaźników związanych z ekonomizacją podmiotów

nazwa wskaźnika	stan na koniec 2018 roku	stan na 09.2019 r.	% wzrost realizacji
OWES subregion IV			
Liczba grup inicjatywnych, które w wyniku działalności OWES wpracowały założenia do utworzenia podmiotu ekonomii społecznej	41	62	51%
Liczba organizacji pozarządowych prowadzących działalność opp. lub działalność gospodarczą utworzonych w wyniku działalności OWES	5	20	300%
OWES subregion III			
Liczba grup inicjatywnych, które w wyniku działalności OWES wpracowały założenia do utworzenia podmiotu ekonomii społecznej	10	18	80%
Liczba organizacji pozarządowych prowadzących działalność opp. lub działalność gospodarczą utworzonych w wyniku działalności OWES	16	20	25%
OWES subregion I			
Liczba grup inicjatywnych, które w wyniku działalności OWES wpracowały założenia do utworzenia podmiotu ekonomii społecznej	4	9	125%
Liczba organizacji pozarządowych prowadzących działalność opp. lub działalność gospodarczą utworzonych w wyniku działalności OWES	b.d	8%	-
OWES subregion II			
Liczba grup inicjatywnych, które w wyniku działalności OWES wpracowały założenia do utworzenia podmiotu ekonomii społecznej	b.d	8	-
Liczba organizacji pozarządowych prowadzących działalność opp. lub działalność gospodarczą utworzonych w wyniku działalności OWES	b.d	7	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OWES

3.1.2 Bariery i szanse w rozwoju przedsiębiorczości społecznej

Większość respondentów nie dostrzegła istotnych barier w rozwoju przedsiębiorczości społecznej. W kategorii „inne” najczęściej pojawiającymi się odpowiedziami były: brak lokali, niedostateczny poziom dofinansowań i bierność społeczna. Co istotne, podobnie jak przypadku pozostałych technik badawczych, respondenci zwrócili uwagę na trudności natury formalnej.

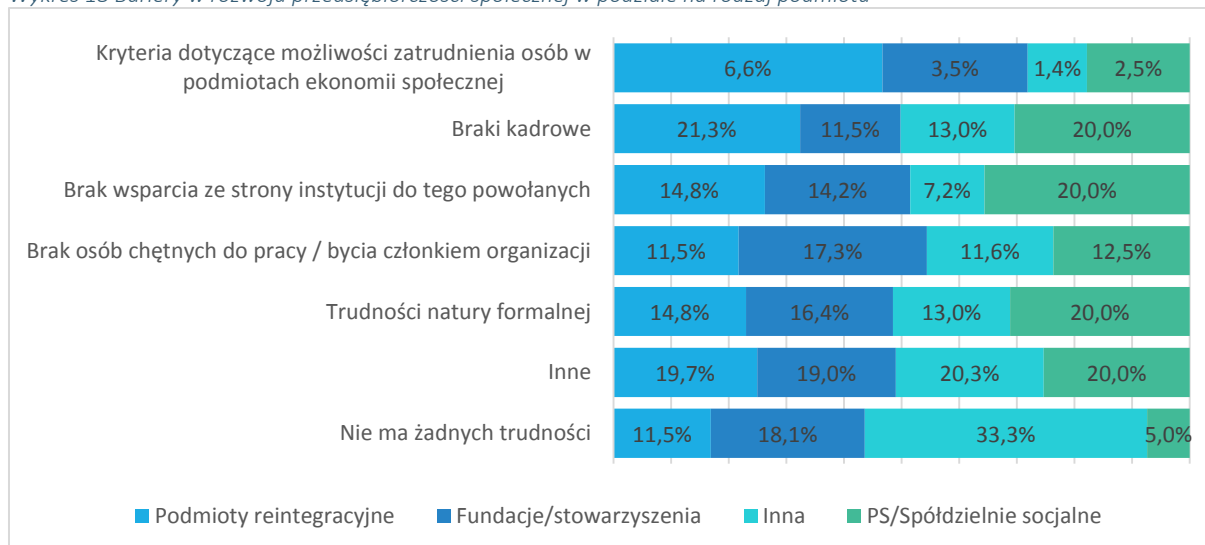
Wykres 17 Bariery w rozwoju przedsiębiorczości społecznej⁴⁵

Źródło: badania własne, n=318

Katalog dostrzeganych barier w rozwoju przedsiębiorczości społecznej różnicuje się w zależności od rodzaju podmiotu. O ile przeszkody natury formalnej stanowią największą przeszkodę dla przedsiębiorstw społecznych, to w przypadku podmiotów reintegracyjnych najistotniejszą barierą są braki kadrowe i brak wsparcia ze strony instytucji do tego powołanych.

Wykres 18 Bariery w rozwoju przedsiębiorczości społecznej w podziale na rodzaj podmiotu

Źródło: badania własne, n=318

⁴⁵ Kategoria „Inne” została szczegółowo opisana w Tabeli nr 8, w zależności od rodzaju podmiotu

W ramach kategorii „inne” respondenci reprezentujący spółdzielnie i przedsiębiorstwa społeczne wskazywali najczęściej niskie finansowanie działań a także brak stosowania klauzul społecznych, natomiast reprezentanci podmiotów reintegracyjnych wymieniali przeszkody finansowe. Wśród fundacji i stowarzyszeń wskazywano na brak lokalu czy siedziby.

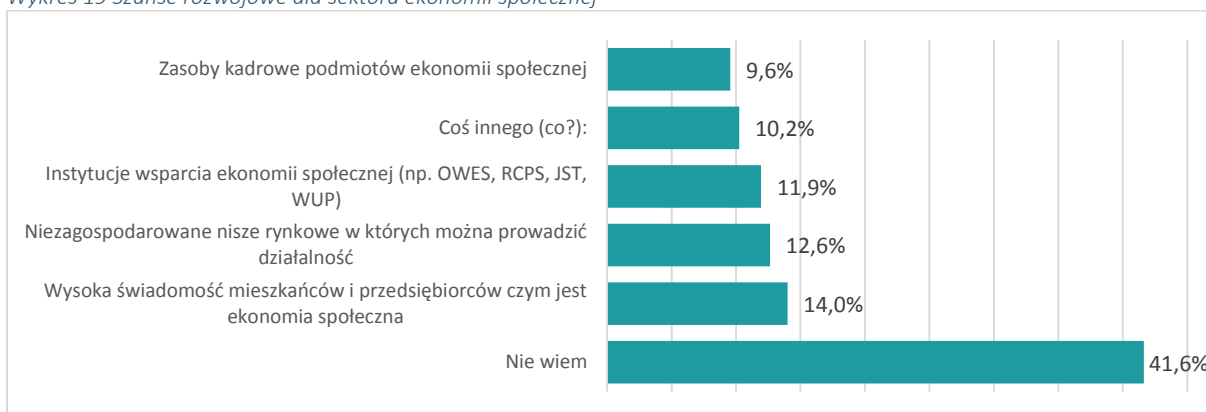
Tabela 8 Odpowiedzi „inne” w podziale na rodzaj podmiotu

Podmioty reintegracyjne	finansowe	17%
	brak środków na zatrudnienie kogoś na etacie	8%
	braki finansowe	8%
Fundacje/stowarzyszenia	finansowe	30%
	brak własnej siedziby	5%
	Bardzo niskie środki finansowe	2%
Ps/Spółdzielnie socjalne	brak środków finansowych	13%
	finansowe	13%
	finansowe obciążenia płac pracowników	13%
	klauzula społeczna	13%

Źródło: opracowanie własne

Największe trudności respondenci mieli z określeniem szans rozwojowych dla sektora ekonomii społecznej – blisko połowa nie widziała żadnej możliwości rozwoju. Co interesujące 14% badanych wskazało wysoką świadomość mieszkańców i przedsiębiorców, czym jest ekonomia społeczna, jako atut, który należy wykorzystać. Jako „inne” szanse rozwojowe wskazano – lokalizację województwa łódzkiego jako węzła komunikacyjnego, kreatywność, doświadczoną kadrę, starzenie się społeczności lokalnych, zasobność (zamożność) społeczeństwa.

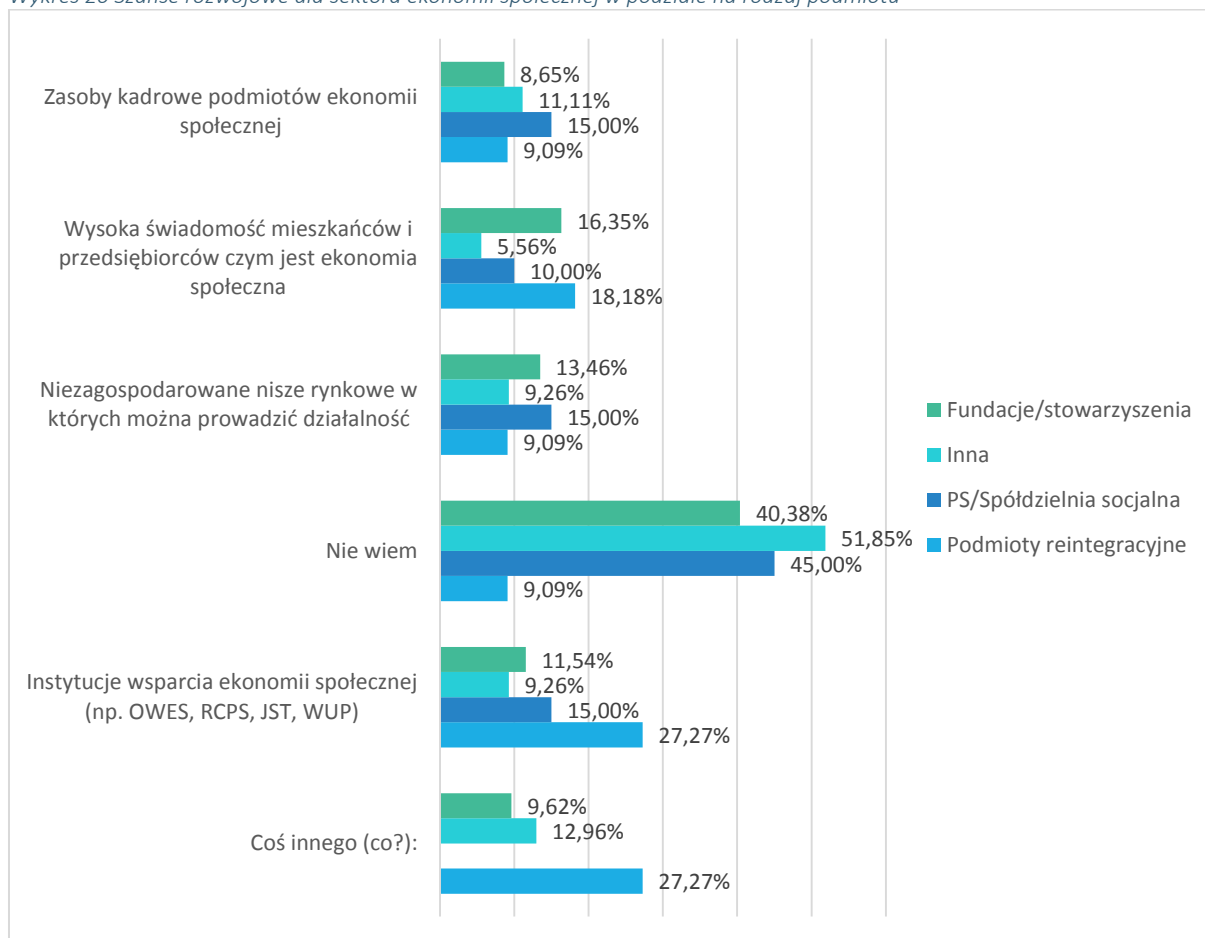
Wykres 19 Szanse rozwojowe dla sektora ekonomii społecznej

Źródło: badania własne, n=318

Przedsiębiorcy społeczni oraz spółdzielcy wskazali, że zarówno zasoby kadrowe podmiotów, jak i niezagospodarowane nisze rynkowe oraz instytucje wsparcia stanowią potencjał, który może wzmocnić sektor.

Wykres 20 Szanse rozwojowe dla sektora ekonomii społecznej w podziale na rodzaj podmiotu

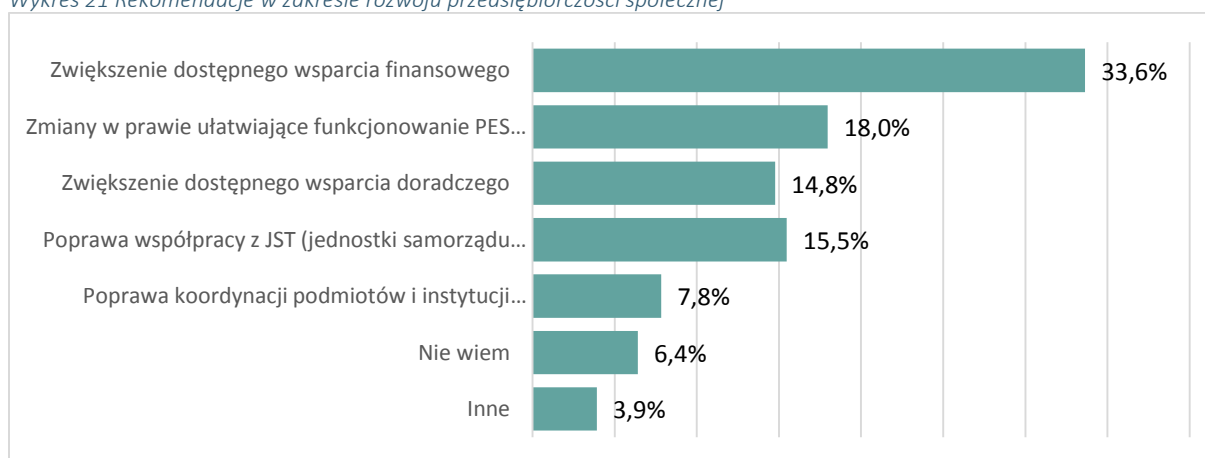

Źródło: badania własne, n=318

3.1.3 Rekomendacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej

Rekomendowane przez respondentów zmiany to w szczególności zwiększenie wsparcia finansowego dostępnego dla organizacji oraz zmiany prawne ułatwiające prowadzenie działalności PES.

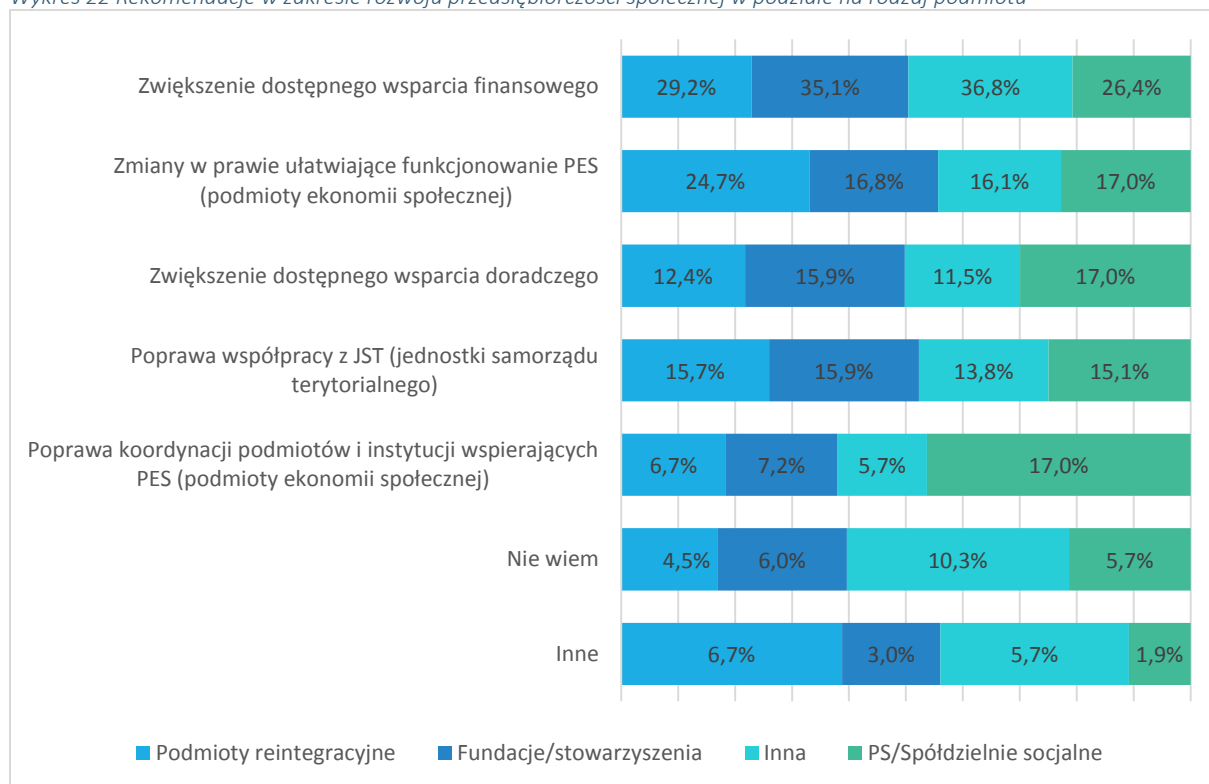
Wykres 21 Rekomendacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej

Źródło: badania własne, n=293

Wśród spółdzielców i przedsiębiorców społecznych najpopularniejszymi rekomendacjami były: zwiększenie dostępnego wsparcia finansowego oraz wprowadzenie zmian prawnych, które ułatwią funkcjonowanie PS i spółdzielni. W kategorii „inne” przedsiębiorcy proponowali otwieranie punktów konsultacyjnych w terenie, obniżenie kosztów pracy – w szczególności podatków i składek ZUS oraz odpolitycznienie JST. Wśród „innych” przedstawiciele podmiotów reintegracyjnych wskazywali na konieczność podniesienia wynagrodzenia dla kadr, zmiany regulacji na poziomie centralnym, konieczność profesjonalizacji organizacji oraz lepszego dostosowania rynku pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Wykres 22 Rekomendacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej w podziale na rodzaj podmiotu

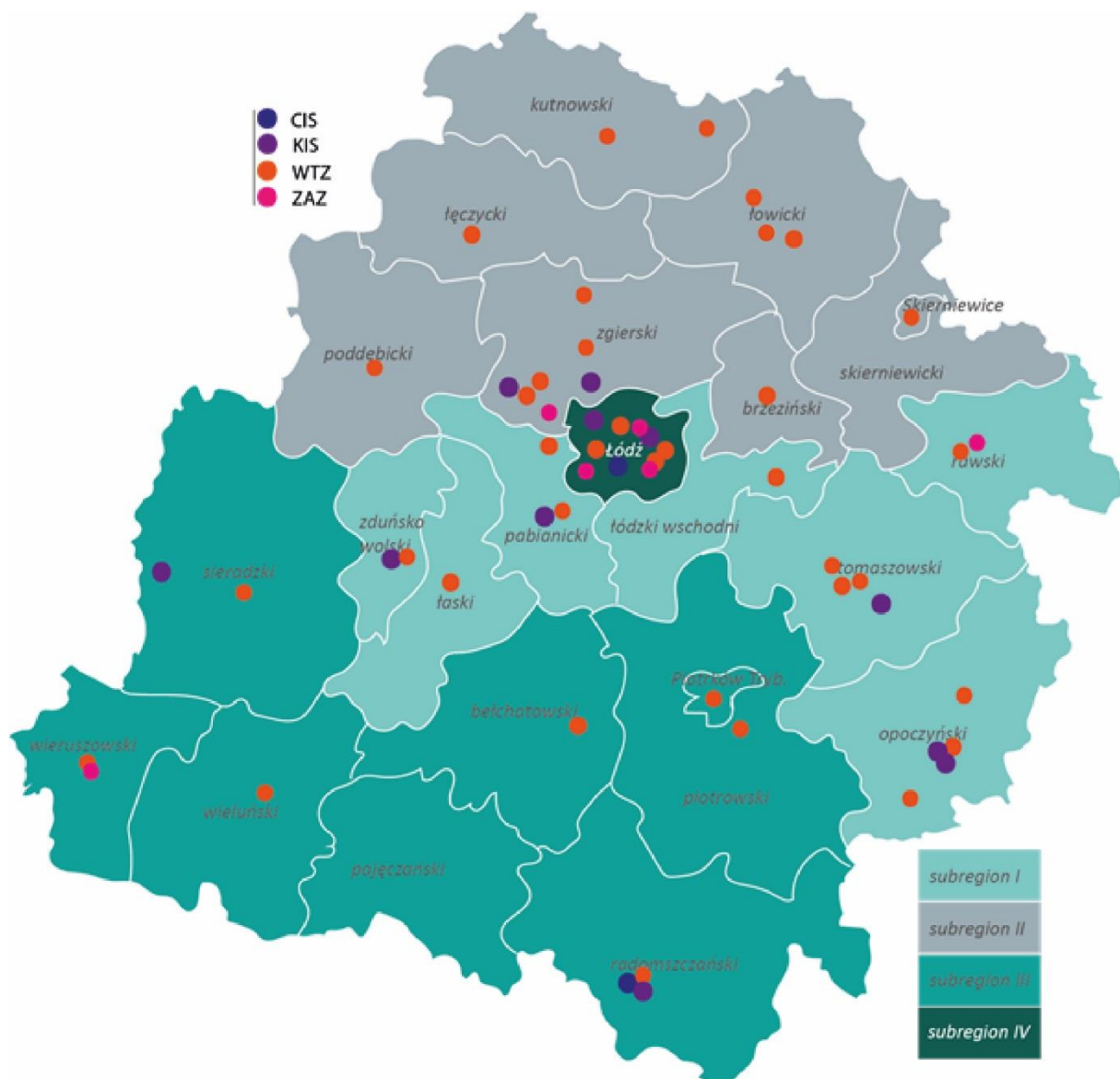
Źródło: badania własne, n=318

3.2 Diagnoza stanu funkcjonowania oraz trwałości podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym – centrów integracji społecznej, klubów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej, warsztatów terapii zajęciowej

3.2.1 Analiza „białych plam” na mapie podmiotów reintegracyjnych województwa łódzkiego.

Na Grafice nr 4 poniżej przedstawiono rozmieszczenie terytorialne podmiotów reintegracyjnych. Zgodnie ze zgromadzonymi danymi w województwie łódzkim najwięcej funkcjonuje Warsztatów Terapii Zajęciowej, kolejno Klubów Integracji Społecznej, Zakładów Aktywności Zawodowej, a najmniej Centrów Integracji Społecznej.

Grafika 4 Rozmieszczenie terytorialne podmiotów reintegracyjnych w województwie łódzkim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RCPS

łączna liczba podmiotów reintegracyjnych w województwie łódzkim wynosi 63. W Tabeli nr 9 przedstawiono liczbę poszczególnych podmiotów reintegracyjnych.

Tabela 9 Liczba podmiotów reintegracyjnych w województwie łódzkim

lp	Rodzaj podmiotu integracyjnego	Liczba
1	CIS	2
2	KIS	13
3	ZAZ	7
4	WTZ	41
suma		63

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RCPS, ŁUW, PFRONS⁴⁶

Powiaty pajęczański oraz skierniewicki są jedynymi, w których nie ma żadnego podmiotu reintegracyjnego. Największe skupisko podmiotów reintegracyjnych występuje w Łodzi oraz powiecie zgierskim.

Tabela 10 Występowanie podmiotów reintegracyjnych w powiatach województwa łódzkiego

	CIS	KIS	ZAZ	WTZ
subregion I (powiaty)				
zduńskowolski		x		x
łaski				x
pabianicki		x		x
łódzki-wschodni				x
tomaszowski		x		x
rawski			x	x
opoczyński		x		x
subregion II (powiaty)				
poddębicki				x
zgierski		x	x	x
brzeziński				x
skierniewicki				
miasto Skierniewice				x
łowicki				x
łęczycki				x
kutnowski				x
subregion III (powiaty)				
bełchatowski				x
piotrkowski				x
miasto Piotrków Trybunalski				x
radomszczański	x	x		x
pajęczański				
wieluński				x
wieruszowski			x	x
sieradzki		x		x
subregion IV (powiaty)				
miasto Łódź	x	x	x	x

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RCPS oraz ŁUW

Analizując koncentrację terytorialną podmiotów reintegracyjnych nie sposób nie zauważyć znacznych braków w systemie w wsparcia w zakresie poszczególnych typów placówek. Należy pamiętać, że każda

⁴⁶ Rejestr KIS http://www.pomoc.lodzkie.eu/data/other/rejestr_kis_stan_na_6_maja_2019_r_1.pdf

z form reintegracji powinna dawać realne szanse uczestnikom powrotu na rynek pracy czy do życia społecznego. Dlatego też podmioty skoncentrowane na reintegracji osób niepełnosprawnych powinny występować w parach – WTZ-ZAZ a podmioty związane z reintegracją społeczną i zawodową w parze KIS-CIS. Taki układ zapewnia możliwość kontynuacji ścieżki reintegracyjnej przez beneficjentów ostatecznych. W województwie łódzkim układ ten jest mocno nieproporcjonalny, co w końcowym efekcie znacznie utrudnia bądź uniemożliwia prowadzenie skutecznych działań reintegracyjnych⁴⁷.

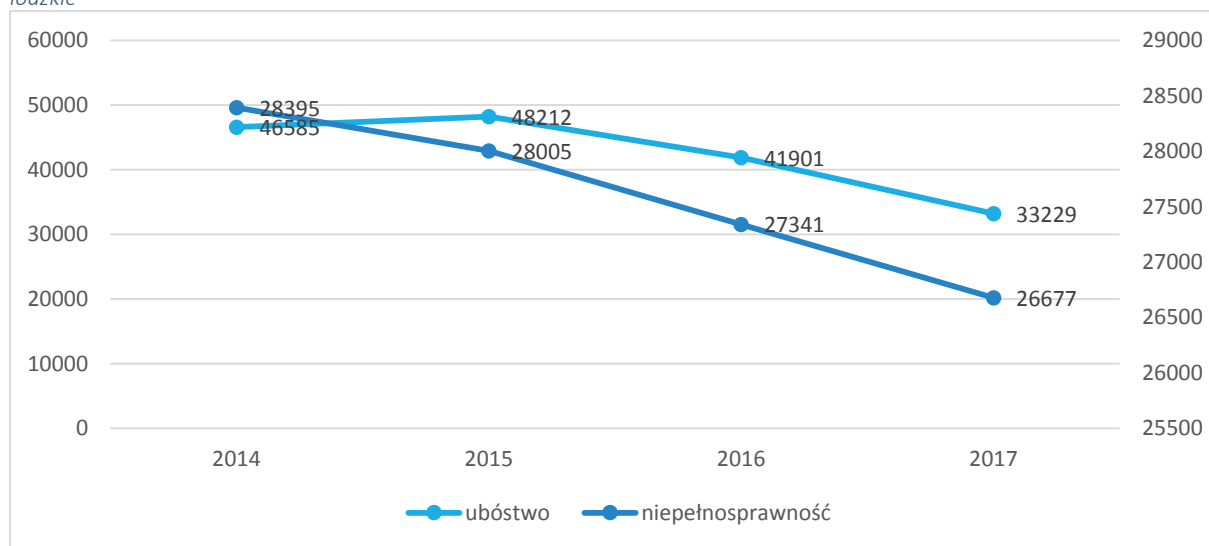
3.2.2 Bariery i szanse w powstawaniu podmiotów reintegracyjnych, w tym analiza przepływów uczestników pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi

Wypowiedzi osób reprezentujących otoczenie ekonomii społecznej wydają się jednoznacznie wskazywać na problemy związane z rozwojem podmiotów reintegracyjnych w województwie łódzkim. Najczęściej wymienianymi barierami były: brak skutecznych narzędzi finansowania podmiotów reintegracyjnych oraz brak zainteresowania JST zakładaniem i prowadzeniem tego typu podmiotów. Zasadniczo w województwie łódzkim powoływaniem i prowadzeniem KIS najczęściej zajmują się samorządy, CIS natomiast to domena organizacji pozarządowych. Według badanych, JST z pomocą swoich jednostek organizacyjnych – OPS posiada największy potencjał do zakładania podmiotów reintegracyjnych, w szczególności dzięki zasobom lokalowym, kadrowym i finansowym. Należy pamiętać, że aby powołać podmiot reintegracyjny należy spełnić szereg restrykcyjnych wymogów dotyczących lokalu oraz kadry, a ponad to uczestnicy KIS muszą podpisać kontrakt socjalny z pracownikiem socjalnym. Logicznym wydaje się, zatem, iż jednostkom organizacyjnym gmin zdecydowanie łatwiej tworzyć takie podmioty. Jedna z osób badanych wskazała, że projekty zakładające tworzenie podmiotów reintegracyjnych stanowią duże wyzwanie dla organizacji pozarządowych, dlatego też rzadko są inicjatorami założenia KIS. Dodając do tych uwarunkowań słabą współpracę pomiędzy organizacjami pozarządowymi a JST oraz stosunkowo niską świadomość narzędzi ekonomii społecznej wśród przedstawicieli samorządów wydaje się, iż aktualna sytuacja podmiotów reintegracyjnych jest wypadkową wymienionych czynników.

Brak zainteresowania JST zakładaniem podmiotów reintegracyjnych może być związany z liczbą osób niepełnosprawnych lub w trudnej sytuacji życiowej zamieszkujących na terenie gmin. Znaczne transfery socjalne ograniczyły obszary biedy, a liczba osób, którym udzielono wsparcia ze względu na niepełnosprawność, regularnie spada.

⁴⁷ Por. Podmioty ekonomii społecznej jako narzędzie wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Ekspertyza. Białystok 2018, s.12-21

Wykres 23 Powody przyznania świadczeń pomocy społecznej – liczba osób, którym przyznano świadczenia, województwo łódzkie

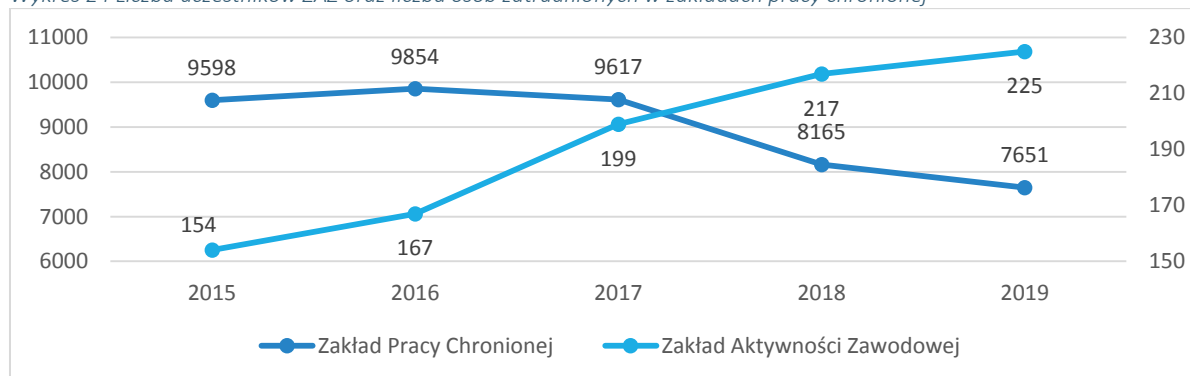
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Spadająca liczba beneficjentów, jak i wysoka chłonność rynku pracy może powodować, iż w gminach jest coraz mniej osób uprawnionych do skorzystania z usług reintegracyjnych.

Przepływ osób pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi, a w szczególności WTZ i ZAZ, w opinii badanych jest niski lub bardzo niski. Sytuacja ta wynika głównie ze specyfiki wsparcia osób niepełnosprawnych, ich otoczenia, a także zapewne niskiej liczby tych podmiotów (w szczególności ZAZ) i ich lokalizacji. Wskazywano, iż sami beneficjenci ostateczni często nie chcą kontynuować swojej ścieżki reintegracyjnej, ponieważ zazwyczaj w pierwszym ogniwie (WTZ) uzyskują swego rodzaju stabilność. Ponadto rodziny czy otoczenie osób z niepełnosprawnością także obawia się wyzwań związanych z uczestnictwem w nowych formach wsparcia podopiecznych. Oczywiście argumentacja wskazana przez respondentów nie pozwala na generalizację w stosunku do wszystkich wspieranych osób jednak wydaje się, że wskazane czynniki mogą mieć istotny wpływ na przepływ uczestników tych podmiotów.

Wykres nr 24 obrazuje liczbę uczestników ZAZ oraz liczbę osób zatrudnionych w zakładach pracy chronionej, gdzie docelowo mogą pracować osoby, które zakończyły ścieżkę reintegracyjną.

Wykres 24 Liczba uczestników ZAZ oraz liczba osób zatrudnionych w zakładach pracy chronionej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez ŁUW

W przypadku przepływu osób pomiędzy KIS i CIS respondenci także wskazali, iż mechanizm ten nie jest wydolny. Biorąc pod uwagę liczbę i rozmieszczenie terytorialne Centrów Integracji Społecznej i liczbę KIS dla wielu osób rozpoczynających ścieżkę reintegracji w Klubach Integracji Społecznej niemożliwe jest jej kontynuowanie w CIS (ze względu na znaczną odległość oraz limity miejsc).

3.2.3 Rekomendacje w zakresie powstawania i funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych

Rozpatrując bariery wskazane przez badanych, a także opinie płynące z otoczenia ekonomii społecznej, kluczowym ogniwem dla rozwoju podmiotów reintegracyjnych są samorządy. Jeden z respondentów stwierdził, iż ze względu na możliwości, jakie posiada JST są one wręcz „predestynowane” do tworzenia bądź inicjowania współpracy na rzecz tworzenia podmiotów reintegracyjnych. Zwrócić uwagę należy, iż czynnikiem, który decyduje o niskiej aktywności samorządów w tym obszarze jest brak skoordynowanej polityki społecznej skierowanej do grup, które potencjalnie mogą być klientami podmiotów reintegracyjnych. W praktyce działania prowadzone przez większość samorządów związane są z realizacją obowiązków prawnych i dystrybuowaniem środków finansowych przekazywanych z poziomu centralnego. Sytuacja taka powoduje, że samorządy w dużej części nie znajdują interesu w prowadzeniu działań mających na celu zmniejszenie grupy klientów systemu pomocy społecznej, w szczególności grup trudnych, których reintegracja społeczna i zawodowa obarczona jest dużym ryzykiem niepowodzenia. Jednocześnie, jak pokazują dane statystyczne, grupy te w najbliższym czasie będą się systematycznie zwiększać, co związane jest w regionie łódzkim przede wszystkim ze starzeniem się społeczności lokalnej, wyższą niż przeciętnie w Polsce zachorowalnością na choroby cywilizacyjne, migracją, która rozluźnia związki rodzinne i społeczne itp. Przełoży się na to znaczący wzrost kosztów obsługi tych grup, który w znacznej mierze będzie ponoszony przez samorządy. Ograniczenie tych wydatków jest już obecnie możliwe poprzez prowadzenie działań reintegracyjnych, przekładających się na większą samodzielność, społeczną i zawodową mieszkańców. Wiąże się to jednak z koniecznością rozbudowy systemu wsparcia, który z punktu widzenia samorządów jest kosztochłonny, zwiększa pulę stałych wydatków, a efektywności jego funkcjonowania jest w ich ocenie nie zawsze zadawalająca. Dodatkowo sytuacja gospodarcza buduje przekonania w wielu samorządach, że potencjalni klienci podmiotów reintegracyjnych powinni zostać „zagospodarowani” przez rynek pracy.

Działania zmierzające do poprawy tej sytuacji, co wskazano jako jedno z kluczowych wyzwań dla rozwoju ekonomii społecznej w regionie, wymaga szerokiego zakresu działań, które wskazano poniżej

- Tworzenie zintegrowanych systemów wsparcia w ramach poszczególnych JST – działanie powinno być skoordynowane na poziomie regionalnym i skupiać się na edukowaniu i wsparciu doradczym w zakresie tworzenia i wdrażania strategii rozwiązywania problemów społecznych. Dokumenty te w dużej części mają powtarzalny, schematyczny kształt. Samorządy w niewielkim stopniu oceniają i modyfikują oferowane wsparcie. Przekłada się to na brak stosowania nowych

rozwiązań, w tym tworzenia podmiotów reintegracyjnych. Dodatkowo wskazać należy, iż samorządy dysponują narzędziami outsourcowania prowadzenia tych podmiotów poprzez regulacje w ramach Ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Rozwiązania te mogą być jedną z rekomendowanych form zwiększenie liczby podmiotów reintegracyjnych, przy czym przyjętą formą powinno być powierzenie zadania publicznego, a nie jego zlecenie (ma to wpływ na poziom finansowania przez samorząd);

- Zwiększanie zakresu wykorzystania narzędzi związanych z ekonomią społeczną przez JST – jednym z najczęściej powtarzanych stwierdzeń podczas prowadzonych badań, była niska ocena wiedzy samorządów na temat ES. Sytuacja taka powinna zostać rozwiązana na poziomie regionalnym lub krajowym. Pomimo wielu dobrych przykładów angażowania się przez samorządy w sektor ES, większość z nich nie wykorzystuje żadnych z mechanizmów prawnych przeznaczonych dla nich w obszarze ES.
- Ukazywanie realnych korzyści dla JST płynących z powoływania podmiotów reintegracyjnych – jak można przypuszczać, w zdecydowanej większości JST oceniają korzyści z funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych, jako nie mające wpływu na ich sytuacje społeczną czy ekonomiczną. Jak wskazano powyżej w dużej części wynika to z realizacji krótkoterminowej polityki społecznej, nastawionej głównie na realizację obowiązków ustawowych. Zmniejszenie się kosztów dla systemu pomocy społecznej w wyniku prowadzonej reintegracji w większości nie ma bezpośredniego wpływu na sytuacje budżetową gmin. Konieczna jest tu promocja, która pokazuje dalekosiężne skutki skutecznej reintegracji, które mają wpływ na całokształt funkcjonowania poszczególnych JST.
- Partnerstwa JST w ramach tworzenia systemu podmiotów reintegracyjnych - dużym wezwaniem w regionie łódzkim jest występowanie znacznej liczby małych gmin o wiejskiej charakterystyce i w związku z tym ograniczonym potencjalnie finansowym. Istotnym wydaje się zapewnienie wsparcia dla nich z poziomu regionalnego, prowadzącego do tworzenia partnerstw gmin, skupiających się na tworzeniu i prowadzeniu podmiotów reintegracyjnych. Ważną rolę w tym zakresie powinny odgrywać również powiaty.
- Zacieśnianie współpracy pomiędzy lokalnymi organizacjami pozarządowymi a JST w celu realizacji wspólnych przedsięwzięć reintegracyjnych – proponowane działania mogą być uzupełnieniem wskazanych w punkcie poprzednim. Warto jednak zwrócić uwagę, że porozumienia czy zlecenia usług publicznych w zakresie prowadzenia podmiotów reintegracyjnych powinno mieć wymiar wieloletni, budujący stabilność współpracy oraz nie skupiać się wyłącznie na wymiarze finansowym, ale również organizacyjnym czy w obszarze zasobów ludzkich;

- Intensyfikacja wsparcia dla organizacji ze strony OWES w celu ich profesjonalizacji – wsparcie OWES dla podmiotów reintegracyjnych ma głównie wymiar doradczy. Zakres ten na poziomie centralnych regulacji powinien zostać zmieniony. System ES powinien być całościowy obsługiwany w ramach OWES, co zwiększyłoby skuteczność wsparcia, jak również wprowadziłoby większy poziom kontroli nad poziomem rozwoju sektora.

4. Analiza współpracy jednostek samorządu terytorialnego (JST) z podmiotami ekonomii społecznej w województwie łódzkim

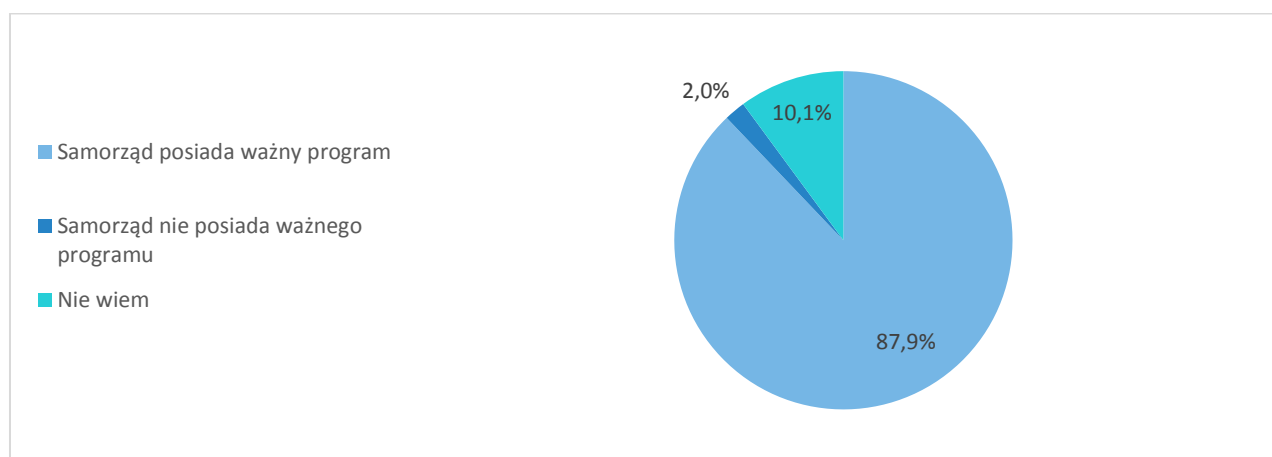
4.1 Rozwój współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej

Badania przeprowadzono w październiku 2019 roku. Próba badawcza wyniosła 99 osób. Pozostałe z osób reprezentujących JST (łącznie 24 powiaty – w tym 3 powiaty miejskie oraz 177 gmin) odmówiło wzięcia udziału w badaniu, uzasadniając to brakiem stanowiska ds. NGO, brakiem czasu lub kompetencji.

Obowiązkiem każdego samorządu jest przyjęcie rocznego programu współpracy z organizacjami pozarządowymi. Obowiązek ten wynika z przepisów Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (art. 5a ust 1), a sam program przed jego uchwaleniem powinien być konsultowany z organizacjami (art. 5a ust 4 pkt 10).

Zdecydowana większość badanych samorządów deklaruje posiadanie aktualnego programu współpracy z organizacjami pozarządowymi. Jednak aż 12% badanych nie wie czy posiada, bądź nie posiada takiego dokumentu, mimo obowiązku nałożonego przez ustawodawcę.

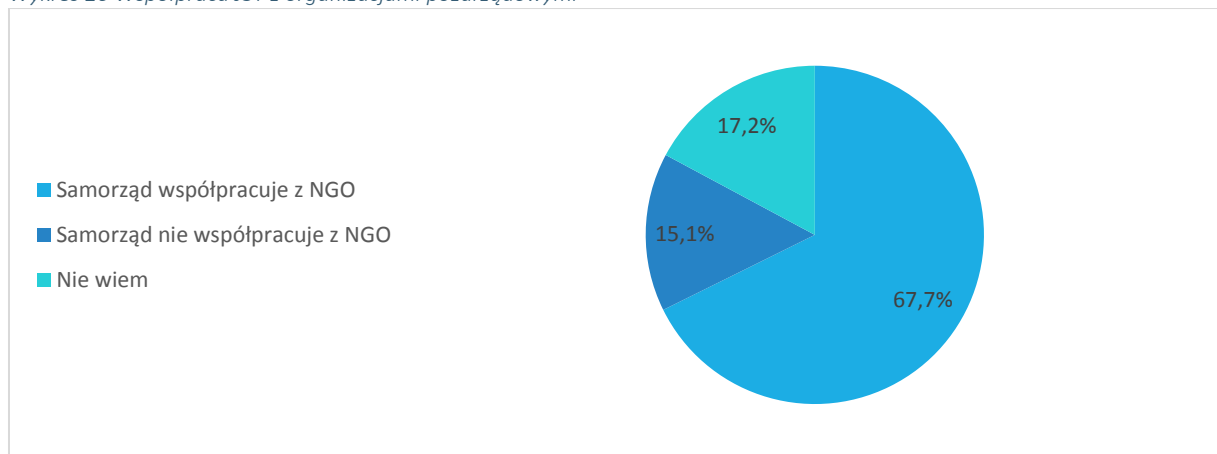
Wykres 25 Posiadanie przez JST ważnego programu współpracy z NGO

Źródło: badania własne, n=99

Ponad 2/3 badanych zadeklarowało współpracę z organizacjami pozarządowymi. Należy podkreślić, że współpraca ta dotyczy najczęściej lokalnych organizacji, funkcjonujących na terenie gmin – 75,8% JST odpowiedziało, iż współpraca ma charakter lokalny, 16,7% regionalny, po 3% deklaruowało współpracę na poziomie krajowym i międzynarodowym.

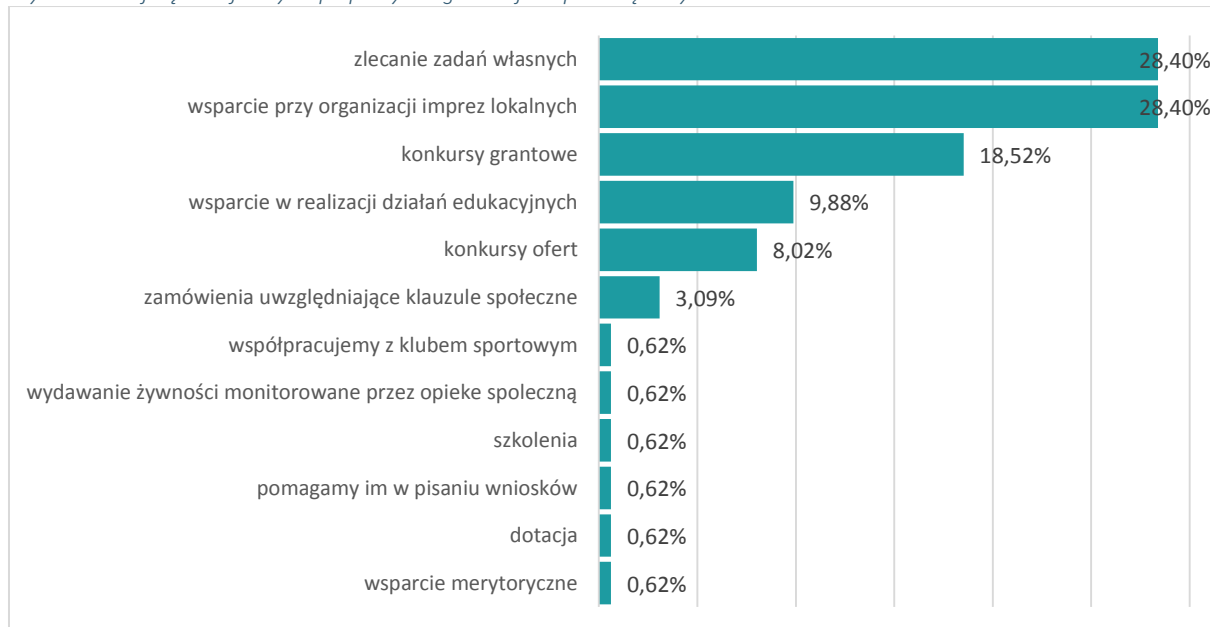
Wykres 26 Współpraca JST z organizacjami pozarządowymi

Źródło: badania własne, n=99

Współpraca JST z NGO ma najczęściej charakter finansowy – poprzez zlecenie zadań własnych oraz angażowanie organizacji przy realizacji imprez lokalnych. Zaledwie 3% samorządów zadeklarowało, że stosuje klauzule społeczne przy zamówieniach publicznych.

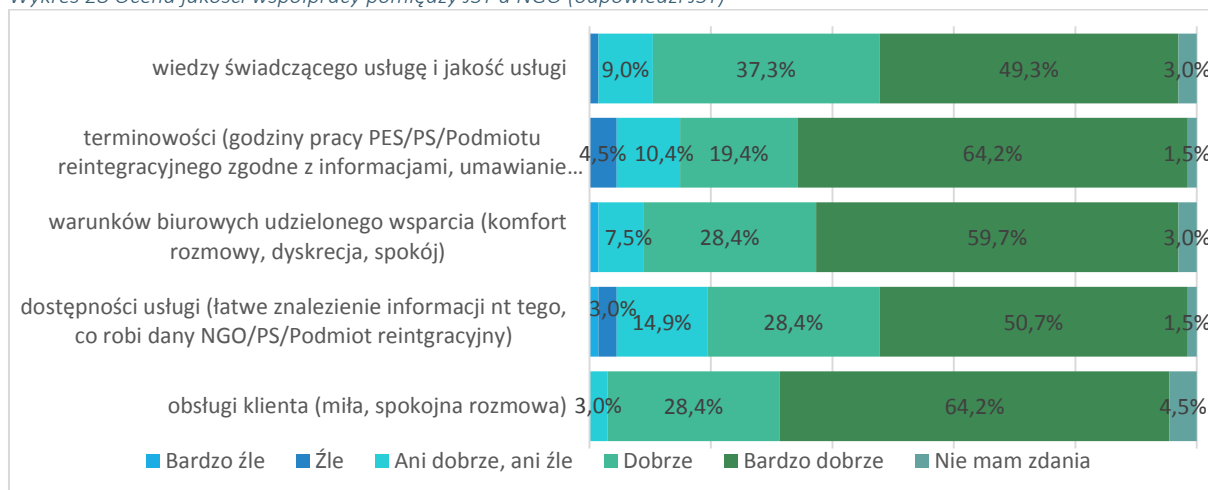
Wykres 27 Najczęstsze formy współpracy z organizacjami pozarządowymi

Źródło: badania własne n=99

Samorządowcy ocenili, jakość współpracy oraz usług świadczonych przez organizacje. Zdecydowana większość badanych ocenia tę współpracę dobrze i bardzo dobrze.

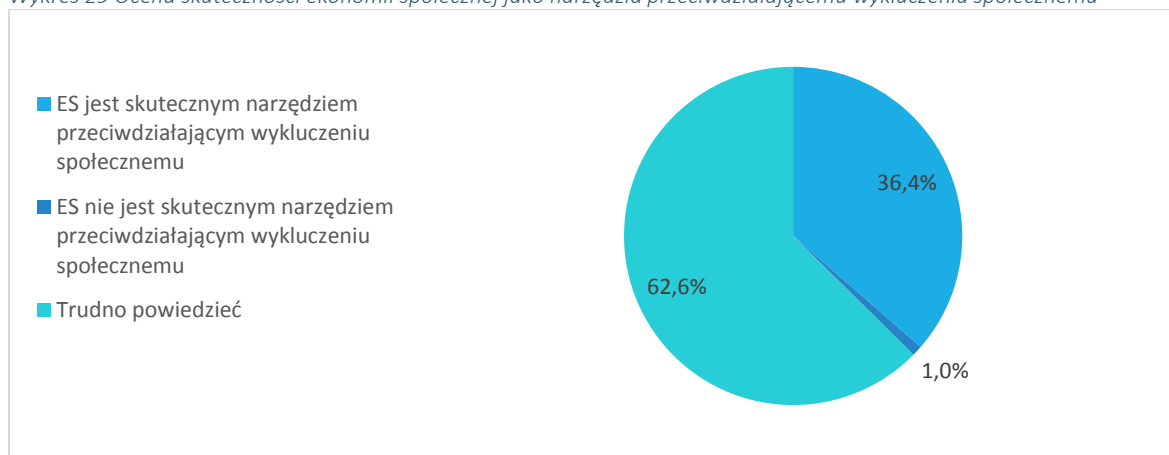
Wykres 28 Ocena jakości współpracy pomiędzy JST a NGO (odpowiedzi JST)

Źródło: badania własne, n=99

W zakresie skuteczności ekonomii społecznej jako narzędzia przeciwdziałającego wykluczeniu społecznemu zdecydowana większość respondentów nie potrafiła wydać jednoznacznej opinii. Biorąc pod uwagę stosunkowo niski poziom świadomości czym jest ekonomia społeczna wśród samorządowców, brak zdecydowania wydaje się zrozumiały.

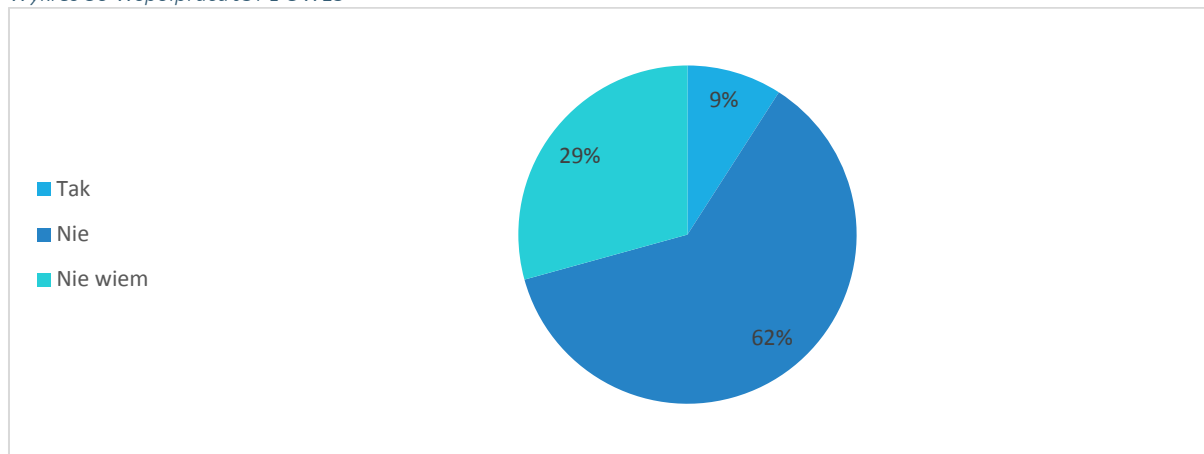
Wykres 29 Ocena skuteczności ekonomii społecznej jako narzędzia przeciwdziałającego wykluczeniu społecznemu

Źródło: badania własne, n=99

Na pytanie dotyczące współpracy JST z OWES zaledwie 9% samorządów odpowiedziało, że podejmowała taką współpracę, a blisko 1/3 (29%) nie ma wiedzy na ten temat. Wyniki te wydają się potwierdzać tezy zawarte w wypowiedziach badanych podczas wywiadów – świadomość na temat ekonomii społecznej jest wśród samorządowców na niedostatecznym poziomie.

Wykres 30 Współpraca JST z OWES

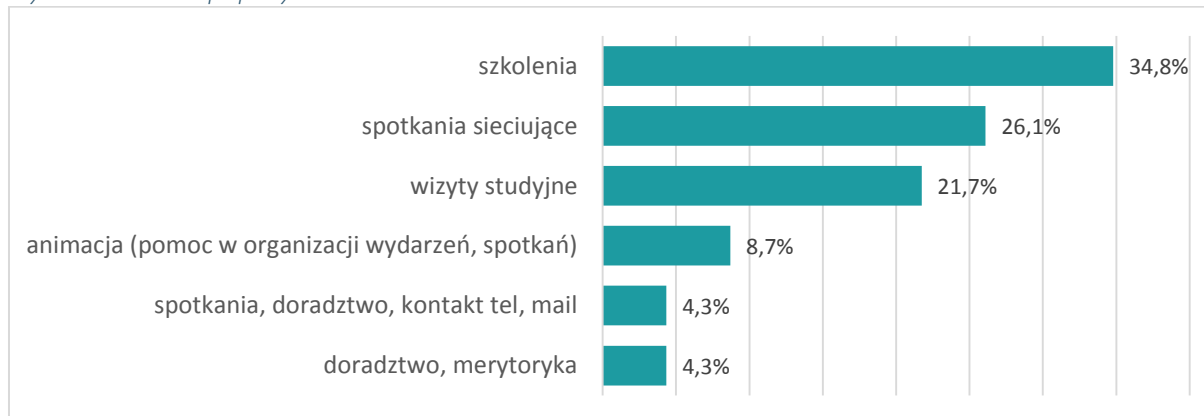

Źródło: badania własne, n=99

Dziewięć samorządów deklarujących współpracę z OWES skorzystało z oferty szkoleniowej, ze spotkań sieciujących oraz z wizyt studyjnych. W kontekście usług świadczonych przez OWES respondenci zostali także poproszeni o ocenę jakości usług świadczonych przez OWES. Wszyscy badani wyrażali się pozytywnie o świadczonych usługach wskazując na ich wysoki poziom użyteczności. Poniżej przedstawiono przykładowe wypowiedzi (pytanie miało formę otwartą):

- Z OWESem zawsze współpracuje się świetnie. Jest dla nas jak światełko w tunelu.
- Tak, dobrze oceniamy, były szkolenia, jesteśmy na bieżąco z przepisami.

Wykres 31 Forma współpracy JST z OWES

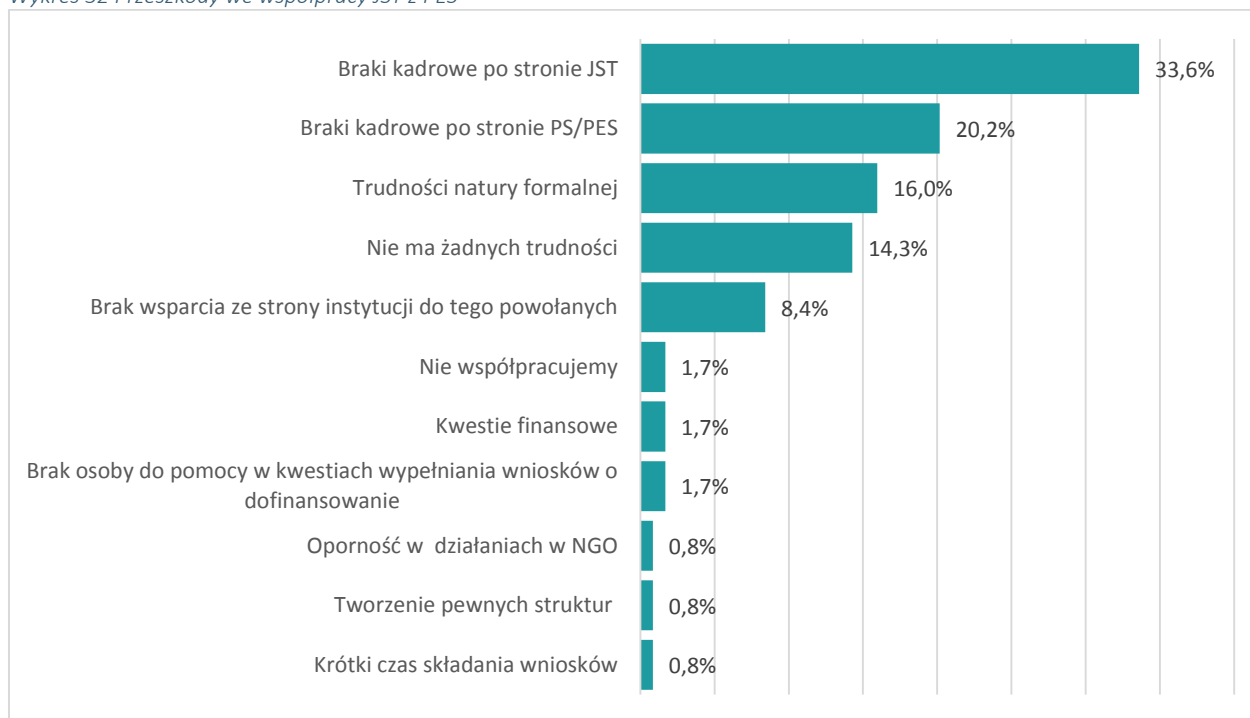
Źródło: badania własne, n=99

4.2 Bariery i szanse we współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej

Zasadniczą barierą we współpracy pomiędzy podmiotami ekonomii społecznej i organizacjami pozarządowymi a JST, jest stosunkowo niski poziom świadomości oferowanych narzędzi przez sektor ekonomii społecznej wśród przedstawicieli samorządów. Wysoki odsetek odmów wzięcia udziału w badaniu tłumaczono często brakiem kompetencji bądź stanowiska w strukturze JST ds. współpracy z organizacjami i brakiem aktualnego programu współpracy z NGO.

Głównymi barierami, które utrudniają rozwój współpracy pomiędzy JST a organizacjami, są braki kadrowe, zarówno po stronie organizacji jak i JST. Istotnym czynnikiem były także trudności natury formalnej. Co ciekawe kwestie finansowe, jako bariera we współpracy, zostały wybrane przez zaledwie 1,7% badanych.

Wykres 32 Przeszkody we współpracy JST z PES

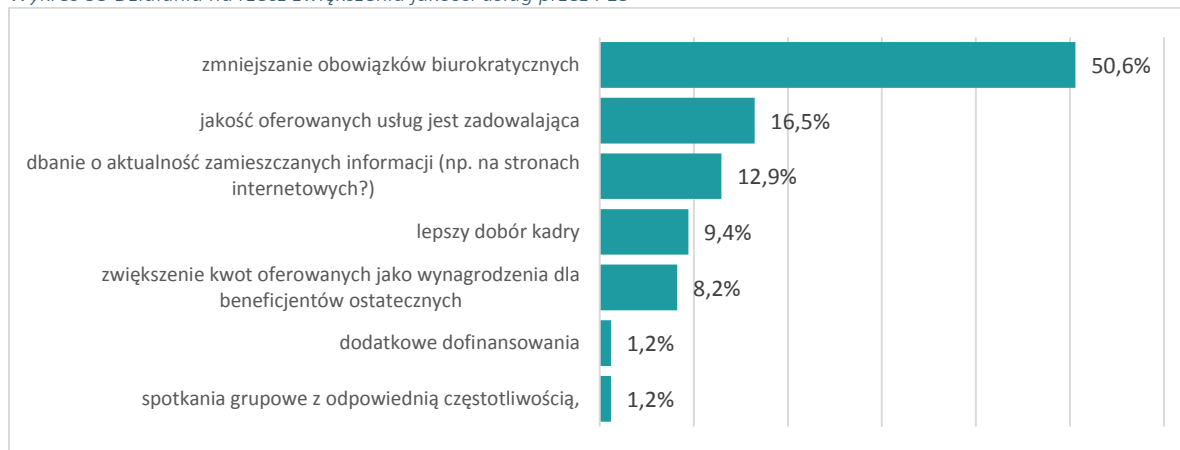

Źródło: badania własne, n=99

4.3 Rekomendacje w zakresie współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej

W kontekście rekomendacji respondenci zostali poproszeni o wybranie działań, które powinny zostać podjęte przez instytucje otoczenia ekonomii społecznej, aby zwiększyć jakość usług świadczonych przez PES. Ponad połowa badanych stwierdziła, iż odciążenie PES z obowiązków biurokratycznych może poprawić jakość świadczonych usług. Warto także dodać, że 16,5% respondentów stwierdziła, że jakość świadczonych usług jest zadowalająca.

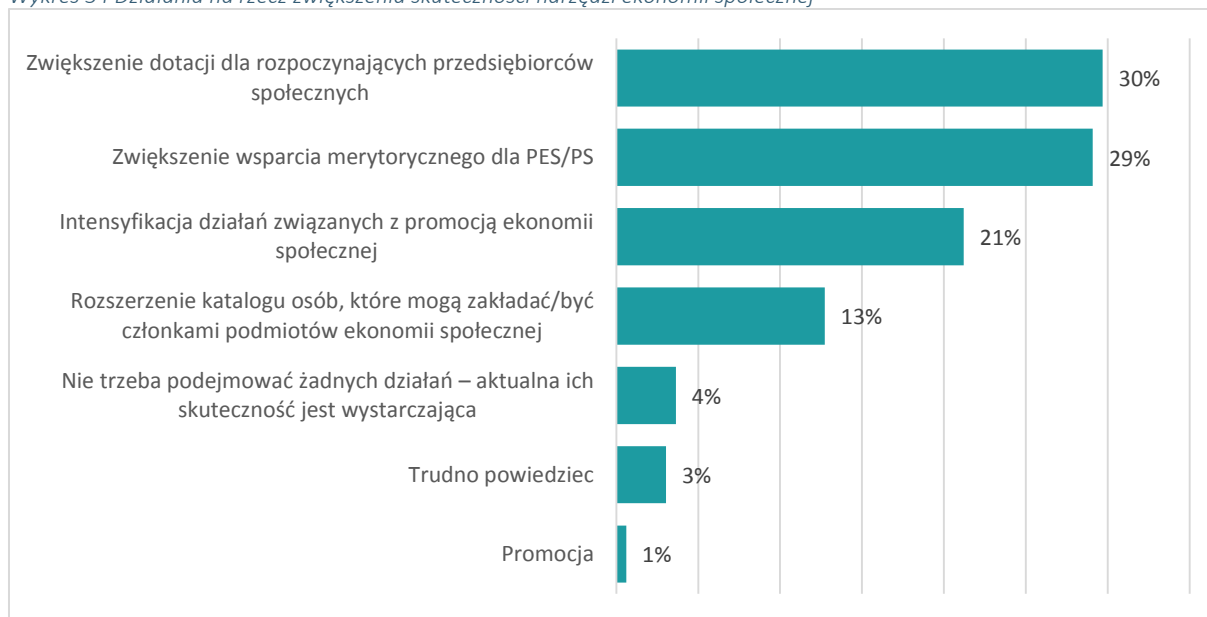
Wykres 33 Działania na rzecz zwiększenia jakości usług przez PES

Źródło: badania własne, n=99

Aby zwiększyć skuteczność narzędzi ekonomii społecznej badani zarekomendowali zwiększenie dotacji dla nowopowstałych przedsiębiorstw i początkujących przedsiębiorców społecznych oraz zwiększenie wsparcia merytorycznego dla PES i PS.

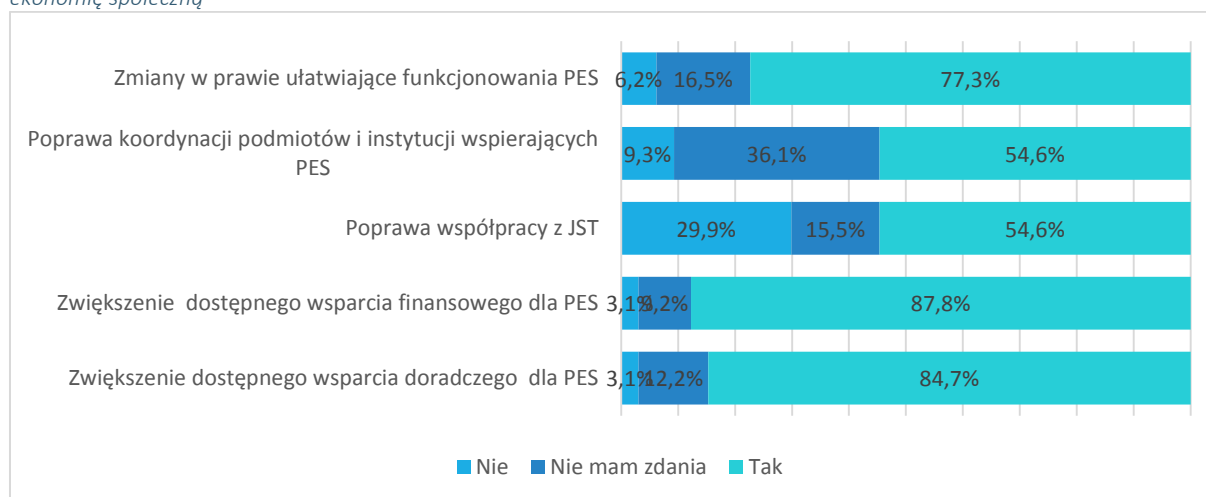
Wykres 34 Działania na rzecz zwiększenia skuteczności narzędzi ekonomii społecznej

Źródło: badania własne, n=99

Na poziomie regionalnym przedstawiciele samorządów zasugerowali, iż kluczowymi zmianami na rzecz usprawnienia działalności sektora będzie zwiększenie wsparcia finansowego oraz doradczego. Dostrzega się tu korelację z wypowiedziami badanych z instytucji otoczenia ekonomii społecznej. Podczas badań jakościowych przedsiębiorcy społeczni wykazywali chęć rozwijania swoich podmiotów, chcąc np. zatrudnić dobrego menadżera, jednak nie są w stanie utrzymać takiego stanowiska ze względu na duże wymagania finansowe specjalistów.

Wykres 35 Zmiany na poziomie regionalnym, które powinny zostać wprowadzone, aby usprawnić działania wspierające ekonomię społeczną

Źródło: badania własne, n=99

Wydaje się, że kategorią najczęściej wskazywaną jako rekomendację była konieczność zmniejszenia obowiązków biurokratycznych (lub zmiany prawne ułatwiające pracę PES). Problem ten był także podkreślany przez respondentów w poprzednich okresach objętych monitorowaniem sektora⁴⁸. Należy jednak zwrócić uwagę, że nakładanie obowiązków biurokratyczne w nikłym stopniu zależy od dyrekcji czy zarządów instytucji otoczenia ekonomii społecznej. Ze względu na powiązanie podmiotów ekonomii społecznej z wieloma różnymi instytucjami (OPS, PUP, JST, ŁUW, RCPS, OWES), podlegają one rygorom i wymogom wielu ustaw i wytycznych jednocześnie. Rozwiązaniem tej sytuacji mogłaby być ustawa o przedsiębiorstwie społecznym czy ekonomii społecznej i solidarnej, tych regulacji jednak nadal nie wprowadzono.

⁴⁸ Por. Raport o stanie ekonomii społecznej w regionie łódzkim za rok 2015 i 2017

5. Porównanie rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim w latach 2015 – 2018

Poziom rozwoju ekonomii społecznej mierzony jest m.in. wskaźnikami wyszczególnionymi w KPRES oraz w Regionalnym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim do roku 2020. Jak wykazano w rozdziale 1.1 zarówno dokumenty strategiczne na poziomie krajowym oraz regionalnym przechodziły procesy zmian i aktualizacji, a system monitorowania mierników rozwojowych w nowych edycjach dokumentów nie ma swojej kontynuacji.

Dodatkowo braki danych wynikają z różnych okresów sprawozdawczych oraz różnych narzędzi monitorujących rozwój sektora. Narzędzia monitorujące aktualną pracę OWES różnią się od zdefiniowanych we wcześniej przygotowywanych programach.

W związku z powyższym zaproponowano obiektywne wskaźniki, które mają charakter ogólnodostępny. Pozwalają one na analizę rozwoju ekonomii społecznej w okresie od 2015-2018.

Zaprezentowane dane w rozdziale 3.1.1 dotyczące przyrostu liczby przedsiębiorstw społecznych wskazują na rozwój sektora (w okresie czerwiec 2018 - lipiec 2019 liczba przedsiębiorstw społecznych wzrosła o 85%) jednak nie jest możliwym porównanie liczby przedsiębiorstw społecznych z poprzednich lat ze względu na zmianę definicji przedsiębiorstwa społecznego.

Dynamika rozwoju ekonomii społecznej może być także mierzona liczbą organizacji, fundacji stowarzyszeń i innych organizacji społecznych. W tabeli poniżej przedstawiono zestawienie liczby organizacji w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w poszczególnych województwach. Województwo łódzkie charakteryzuje przeciętna liczba organizacji, a niższa niż wartość ogólnopolska. W latach 2016-2017 przyrost organizacji w stosunku do liczby mieszkańców wzrósł o 0,15 natomiast porównując rok 2015 do 2018 o 0,1. Prezentowany, niewielki przyrost liczby organizacji pokrywa się z wypowiedziami respondentów reprezentujących instytucje otoczenia ES – wskazywali oni na powolny rozwój bądź stagnację w sektorze.

Tabela 11 Liczba organizacji, stowarzyszeń, fundacji na 1 000 mieszkańców

	2015	2016	2017	2018
Polska	3,51	3,68	3,85	3,68
Dolnośląskie	3,85	4,04	4,23	4,04
Kujawsko-pomorskie	3,09	3,24	3,40	3,28
Lubelskie	3,53	3,69	3,84	3,68
Lubuskie	3,61	3,77	3,96	3,77
łódzkie	3,29	3,45	3,60	3,39
Małopolskie	3,47	3,65	3,84	3,73

	2015	2016	2017	2018
Mazowieckie	4,33	4,57	4,78	4,42
Opolskie	3,35	3,52	3,66	3,61
Podkarpackie	3,43	3,58	3,69	3,55
Podlaskie	3,31	3,42	3,55	3,43
Pomorskie	3,51	3,68	3,81	3,55
Śląskie	2,59	2,75	2,87	2,73
Świętokrzyskie	3,27	3,44	3,60	3,54
Warmińsko-mazurskie	3,79	3,95	4,09	3,96
Wielkopolskie	3,63	3,80	3,96	3,88
Zachodniopomorskie	3,63	3,84	4,07	3,91

Źródło: opracowanie własne a podstawie danych GUS BDL

W zakresie nowo rejestrowanych organizacji wartość wskaźnika pokrywa się ze średnią krajową. W badanym czasookresie, w świetle zgromadzonych danych powstawały dwie organizacje na 10 000 mieszkańców rocznie, co wydaje się stosunkowo niską wartością.

Tabela 12 Liczba nowo rejestrowanych fundacji stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 000 mieszkańców

	2015	2016	2017	2018
Polska	2	2	2	2
Dolnośląskie	3	2	2	2
Kujawsko-pomorskie	2	2	2	2
Lubelskie	2	2	2	1
Lubuskie	3	2	2	2
Łódzkie	2	2	2	2
Małopolskie	2	2	2	2
Mazowieckie	3	3	3	2
Opolskie	2	2	1	1
Podkarpackie	2	2	1	2
Podlaskie	2	1	2	1
Pomorskie	2	2	2	2
Śląskie	2	2	2	1
Świętokrzyskie	2	2	2	2
Warmińsko-mazurskie	2	2	2	2
Wielkopolskie	2	2	2	2
Zachodniopomorskie	2	2	2	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Poniższe zestawienie nawiązuje do jednego ze wskaźników monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim do roku 2020 – liczby nowopowstałych podmiotów reintegracyjnych. Autorzy dokumentu (2016) założyli przyrost minimum 21 podmiotów reintegracyjnych (KIS lub CIS) do roku 2020. Zgodnie ze zgromadzonymi danymi, porównując rok 2015 do 2018 ogólna liczba podmiotów reintegracyjnych zwiększyła się o 2.

Tabela 13 Liczba podmiotów reintegracyjnych – porównanie 2015-2018

	2015	2017	2018
ZAZ	6	Powstały dodatkowe 4 podmioty.	7
WTZ	40		41
KIS	10		13
CIS	4		2
suma	61		63

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RCPS, ŁUW, Stan Ekonomii Społecznej w Regionie Łódzkim 2015, PFRON

Rozwój sektora poddano analizie jakościowej, zestawiając wskazywane bariery, definiowane w poszczególnych dokumentach monitorujących.

Tabela 14 Zestawienie barier z w rozwoju ekonomii społecznej w dokumentach sprawozdawczych

Nazwa dokumentu	Bariera
Stan ekonomii społecznej w regionie łódzkim w 2015 roku	Brak komunikacji
	Wybiórczość działań promocyjnych
	Nakładanie się działań instytucji (np. niezależne prowadzenie baz podmiotów)
Ekonomia społeczna w regionie łódzkim, maj 2015 rok	Nadmierna koncentracja systemu wsparcia na tworzeniu nowych podmiotów ekonomii społecznej
	Niski potencjał wzrostu PES
	Niedostateczne przygotowanie pracowników OWES pod kątem integracji społecznej i zawodowej
	Koncentracja działań OWES w Łodzi i jej bezpośrednim sąsiedztwie
	Nierówny rozkład podmiotów reintegracyjnych
Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim do roku 2020 (2016).	Niedoskonały mechanizm koordynacji sektora w województwie łódzkim
	Zbyt niska konkurencyjność podmiotów ekonomii społecznej
	Zbyt słabe powiązania PES z JST, NGO i przedsiębiorcami
	Słabo rozwinięty system podmiotów reintegracyjnych w województwie łódzkim
	Niewystarczający system wsparcia
Stan ekonomii społecznej w regionie łódzkim w roku 2017	Mała wiedza o ekonomii społecznej
	Niedostateczne finansowanie systemu ekonomii społecznej
	Braki kadrowe w PES
	Zbyt rozbudowany system biurokratyczny
	Nowe regulacje prawne, które są nie do spełnienia dla niektórych PES
	Niska liczba podmiotów poszukujących wsparcia
	Wciąż niski poziom współpracy między instytucjami wsparcia ES
	Stygmatyzowanie ES
	Ograniczenie działań animacyjnych na rzecz tworzenia nowych miejsc pracy
	Trudności z zaangażowaniem do współpracy z sektorem ekonomii społecznej jednostek samorządu terytorialnego,
Brak środków finansowych na prowadzenie działań promocyjnych Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej.	
Stan ekonomii społecznej w regionie łódzkim w roku 2018	Brak wsparcia psychologicznego i coachingowego dla klientów OWES
	Niskie zainteresowanie JST narzędziami ekonomii społecznej
	Relatywnie niski poziom wsparcia finansowego skierowanego do przedsiębiorców społecznych
	Rozdrobnienie działań na rzecz promocji ES (pomiędzy szczeblem regionalnym i krajowym)
	Niska świadomość, czym jest ekonomia społeczna wśród JST przedsiębiorców i mieszkańców
	Często zmieniające się regulacje prawne
	Niska aktywność społeczna, kryzys więzi społecznych
Brak generowania popytu na usługi PES i PS	

Nazwa dokumentu	Bariery
	Brak elastycznych form zatrudnienia w PES i PS
	Stosunkowo wąska grupa beneficjentów ostatecznych
	Brak ciągłości w finansowaniu projektów OWES
	Brak możliwości zatrudnienia wykwalifikowanej kadry menadżerskiej w PS i PES ze względów finansowych

Źródło: opracowanie własne

Z przedstawionych danych wynika, iż raportowane problemy i bariery w latach 2015-2018 są stosunkowo podobne – w szczególności w zakresie niskiego finansowania sektora, braku narzędzi promocyjnych i trudności we współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego. Nierozwiązaną kwestią jest wciąż nadmierne obciążenie podmiotów ekonomii społecznej przepisami i obowiązkami biurokratycznymi. Ograniczenie działań animacyjnych (bariera wskazana w 2017 roku) uzyskało swoje odzwierciedlenie w 2018 roku, w kryzysie więzi społecznych i obniżeniu aktywności społecznej.

Widać także pozytywne zmiany. W trakcie aktualnych badań (08-10.2019) respondenci wskazywali na zdecydowaną poprawę współpracy instytucji otoczenia ekonomii społecznej (w szczególności WUP, RCPS, UMWŁ), a także zdecydowana większość respondentów podkreślała wysoką jakość usług świadczonych przez OWESy.

6. Bariery i potencjały związane z realizacją działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej

W Tabeli nr 15 zestawiono bariery i potencjały dotyczące rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim. W dalszej części rozdziału w formie opisowej przedstawiano najważniejsze rekomendacje dotyczące sektora.

Tabela 15 Bariery, potencjały szanse związane z realizacją działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej

Bariery		Potencjały/szanse	
Niskie zainteresowanie JST narzędziami ekonomii społecznej	Nieproporcjonalny rozwój poszczególnych rodzajów podmiotów reintegracyjnych	Ogólny wysoki popyt na usługi i produkty	Starzenie się społeczności lokalnej (nisza rynkowa)
Relatywnie niski poziom wsparcia finansowego skierowanego do przedsiębiorców społecznych	Konieczność lustracji spółdzielni socjalnych	Kadry sektora ekonomii społecznej	Wysoki stopień profesjonalizacji organizacji realizujących projekt OWES
Rozdrobnienie działań na rzecz promocji ES (pomiędzy szczeblem regionalnym i krajowym)	Brak nowych liderów ekonomii społecznej w regionie lub ich niska rozpoznawalność	Poprawiająca się, jakość współpracy pomiędzy OWES, RCPS oraz UM	Wysoka, jakość usług OWES
Niska świadomość, czym jest ekonomia społeczna wśród JST, przedsiębiorców i mieszkańców	Niedostrzeganie korzyści płynących z ekonomizacji podmiotów	Istnienie rad pożytku i innych ciał doradczych przy JST	Rozszerzenie grupy beneficjentów ostatecznych (o ubogich pracujących)
Często zmieniające się regulacje prawne	Niski poziom współpracy pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi a OWES	Niezagospodarowane nisze rynkowe, które mogą służyć podmiotom ekonomii społecznej	Dysponowanie przez JST programami współpracy z NGO
Niska aktywność społeczna, kryzys więzi społecznych	Brak zainteresowania wśród MOPS/OPS/NGO tworzeniem podmiotów reintegracyjnym mimo wzmoczonych działań animacyjnych		
Brak generowania popytu na usługi PES i PS	Niedoskonałe mechanizmy koordynacji ekonomii społecznej w województwie		
Brak elastycznych form zatrudnienia w PES i PS	Rozbudowany system wsparcia socjalnego, który uczy bierności i nie zachęca do aktywności		
Stosunkowo wąska grupa beneficjentów ostatecznych	Ograniczone zasoby kadrowe po stronie JST ds. współpracy z organizacjami pozarządowymi.		

Bariery		Potencjały/szanse
Brak ciągłości w finansowaniu projektów OWES	Niska trwałość podmiotów zakładanych przez osoby fizyczne	
Brak możliwości zatrudnienia wykwalifikowanej kadry menadżerskiej w PS i PES ze względów finansowych	Brak możliwości przechodzenia pełnych ścieżek reintegracji w związku z niską liczbą podmiotów reintegracyjnych	

Źródło: opracowanie własne

Poniżej rozszerzono opis barier, przedstawiono uzasadnienia oraz przyczyny ich występowania.

Tabela 16 Przyczyny występowania barier w rozwoju ekonomii społecznej

Bariera	Uzasadnienie
Niskie zainteresowanie JST narzędziami ekonomii społecznej	<p>Niski poziom zainteresowania JST przejawia się:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Niskim poziomem współpracy z podmiotami ekonomii społecznej. Przyjęte formy współpracy mają głównie charakter deklaracyjny, natomiast nie przekładają się na realizację wspólnych działań na kluczowym dla PES poziomie ekonomicznym (zaledwie 3% JST deklaruje wykorzystywanie klauzul społecznych w zamówienia publicznych). 2. JST nie wykorzystuje w pełni narzędzi, w które wyposaża je ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie w zakresie zlecenia czy powierzania zadań publicznych. Wskazać należy tu na dwie bariery. Pierwszą z nich jest ograniczona liczba konkursów, w których oferty mogą być składane przez PES. Drugą natomiast konieczność wnoszenia wkładu własnego (w wypadku zlecenia zadania publicznego) oraz niski poziom dofinansowania, oparty w dodatku na niskich stawkach, odbiegających od stawek rynkowych. Ekonomia społeczna rzadko jest wymieniana w programach współpracy JST z organizacjami pozarządowymi. <p>Wydaje się dodatkowo, że PES odczuwają znaczący dysonans pomiędzy deklarowanym wsparciem, a faktyczną jego realizacją. Sytuacja ekonomiczna PES zwykle nie jest dobra, w związku z czym oczekują form wsparcia, które pozwolą na poprawę ich sytuacji finansowej.</p>
Nieproporcjonalny rozwój poszczególnych rodzajów podmiotów reintegracyjnych	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wzrost liczby podmiotów reintegracyjnych przebiega w regionie łódzkim w sposób wolny w dodatku niezapewniający ciągłości wsparcia. W praktyce działania reintegracyjne w obecnym systemie prawnym powinny przebiegać we współdziałaniu WTZ z ZAZ i CIS z KIS. Wynika to z charakterystyki oferowanego wsparcia i jest zgodne z założoną na poziomie systemowym metodologią. W województwie uzyskanie takiej synergii wsparcia jest praktycznie niemożliwe, co wpływa negatywnie z jednej strony na beneficjentów, z drugiej na podmioty reintegracyjne, które po zakończeniu wsparcia na zakładanym poziomie, nie mogą zaoferować jego kontynuacji. 2. Bariery jest również lokalizacja CIS i KIS, które w większości zlokalizowane są w Łodzi. Utrudnia to dostęp do wsparcia osobom spoza stolicy regionu. <p>Kwestią istotną jest również model finansowania podmiotów reintegracyjnych w ramach działań projektowych. Nie zapewnia to odpowiedniej stabilności ich funkcjonowania - po zakończeniu projektu zwykle są likwidowane.</p>

Bariera	Uzasadnienie
<p>Konieczność lustracji spółdzielni socjalnych</p>	<p>Lustracja spółdzielni socjalnych oceniana jest negatywnie ze względu na:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kryteria oceny, do których muszą dostosować się spółdzielnie socjalne. Przyjąć należy, iż założone kryteria są dla nich trudne do spełnienia na poziomie organizacyjnym oraz biurokratycznym. 2. Bariera ma charakter systemowy i jest wyrazem nadmiernych regulacji prawnych nakładanych na spółdzielnie. 3. Spółdzielnie zgłaszają znaczące problemy kadrowe, które są wyrazem ogólnej sytuacji na rynku pracy. Idą za tym problemy natury organizacyjnej, przy której każde dodatkowe obowiązki związane z lustracją, oceniane są negatywnie. <p>Cześć spółdzielni socjalnych zgłasza problemy z uzyskaniem zwrotu opłat ponoszonych za lustrację.</p>
<p>Relatywnie niski poziom wsparcia finansowego skierowanego do PS i PES</p>	<p>Bariera ma charakter systemowy i dotyczy PES w całym kraju. Można wskazać kilka powodów takiego stanu rzeczy, wśród których wyróżniają się następujące:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Prowadzenie PES w układzie projektowym niesie za sobą wiele ryzyk związanych z płynnością finansową oraz zależnością od zewnętrznego finansowania. W praktyce powoduje to brak stabilności finansowej prowadzącej przede wszystkim do problemów z utrzymaniem lub pozyskaniem odpowiednio wykwalifikowanych kadr. 2. Stawki projektowe, zwłaszcza przyjęte w projektach współfinansowanych ze środków UE są zbyt niskie w odniesieniu do stawek rynkowych. <p>Działalność gospodarcza prowadzona przez PS charakteryzuje się zwykle zbyt niskim poziomem osiąganych przychodów. Jest to przede wszystkim pokłosie funkcjonowania na rynkach, które charakteryzują się bardzo wysokim poziomem konkurencyjności. Mają one również bardzo ograniczony dostęp do zleceń publicznych, przy czym nawet jeśli je realizują to w oparciu o warunki czysto rynkowe, często nieodpowiadające strukturze kosztowej w poszczególnych PES i PS.</p>
<p>Rozdrobnienie działań na rzecz promocji ES (pomiędzy szczeblem regionalnym i krajowym)</p>	<p>Bariera w tym obszarze wskazuje na kluczowy problem podkreślany przez respondentów, jakim jest przede wszystkim niska rozpoznawalność ES. W praktyce problem ten można traktować jako rekomendacje, które skupia się na kumulacji niewielkich środków finansowych przeznaczanych na promocję ES w jednych rękach, co pozwoli na osiągnięcie zamierzonych efektów.</p>
<p>Brak nowych liderów ekonomii społecznej w regionie lub ich niska rozpoznawalność</p>	<p>Wskazany problem należy rozpatrywać na dwóch poziomach. Pierwszym z nich jest brak doptywu kadr do systemu ES. Niski poziom wynagrodzeń, brak stabilności zatrudnienia, przyjęty system projektowego funkcjonowania skonfrontowane z obecną sytuacją na rynku pracy, powodują, iż system ten coraz dotkliwiej odczuwa braki w tym obszarze. Drugim natomiast jest problem związany z przyjętym modelem rozwoju ES opartym w dużej mierze na lokalnych liderach, którzy brali odpowiedzialność za funkcjonowanie PES. Wydaje się, że model ten zostaje stopniowo zastępowany modelem zarządczym o innym charakterze, co związane jest w części z profesjonalizacją PES.</p>
<p>Niska świadomość, czym jest ekonomia społeczna wśród JST, przedsiębiorców i mieszkańców</p>	<p>Bariera również ma charakter systemowy i dotyczy sytuacji w całym kraju. Badania wprost wskazują na bardzo niski poziom rozpoznawalności ES. Praktycznie należy przyjąć, iż ES jest rozpoznawana w grupach zawodowo funkcjonujących w tym obszarze oraz części samorządów. Te ostatnie, nawet jeśli posiadają podstawową wiedzę, wykazują jednocześnie niski poziom praktycznych umiejętności włączanie tego instrumentu w działania reintegracyjne czy rozwój ekonomiczny poszczególnych JST.</p>

Bariera	Uzasadnienie
	<p>Pojęcie ES praktycznie nie funkcjonuje w obrocie gospodarczym, nie jest zatem postrzegane przez przedsiębiorców (pomijając jednostkową, często nawet bardzo wysoko ocenianą współpracę między przedsiębiorcami a PES).</p>
<p>Niedostrzeganie korzyści płynących z ekonomizacji podmiotów</p>	<p>Ekonomizacja podmiotów w Polsce, w tym regionie łódzkim, jest ciągle na niskim poziomie. Przeprowadzone badania, jak również inne publikacje dotyczące tej tematyki, wskazują wprost, że wzrost ekonomizacji sektora rośnie bardziej wolno. Bariera ta ma kilka wymiarów. Wskazać tu należy problemy systemowe, związane z trudnościami natury prawnej, co widoczne jest szczególnie w ES. Ale również problemy z dostępem do kapitału, ograniczone możliwości wejścia na rynek i związane z tym ryzyko. Paradoksalnie system wsparcia przeznaczony dla PES jest jednym z najbardziej rozbudowanych, z funkcjonujących w regionie. Zakres form pomocy jest znaczny, co tym bardziej wymusza negatywną ocenę tempa ekonomizacji PES.</p>
<p>Często zmieniające się regulacje prawne</p>	<p>Przedstawiona bariera wynika ze wskazań badanych, którzy skupiali się na trudnościach w funkcjonowaniu, w ciągle zmieniających się ramach prawnych. Należy tu podkreślić, iż zmiany w prawie dotyczące ES miały w okresie ostatnich dwóch lata bardzo poważny charakter, zmieniając kluczowe wytyczne definiujące, jakie podmioty w jakich rolach wpisują się w system ES. Stabilność systemu prawnego odgrywa kluczową rolę w każdym sektorze. W trakcie badania wnioskować można było duże poczucie destabilizacji. Częste zmiany w prawie mają również negatywny wpływ na rozwój współpracy pomiędzy PES a innymi sektorami – publicznym i prywatnym.</p>
<p>Niski poziom współpracy pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi a OWES</p>	<p>Niski poziom współpracy pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi a OWES jest jednym z czynników, które wpływają na ograniczoną ofertę tych podmiotów w regionie łódzkim. Dodatkowym czynnikiem ograniczającym liczbę podmiotów reintegracyjnych jest spadająca liczba beneficjentów ostatecznych i coraz większe trudności w pozyskaniu uczestników działań projektowych. Wydaje się, że podmioty reintegracyjne nie do końca postrzegają ofertę OWES, jako skierowaną do nich. Przesłanka ta powinna skłonić do ewentualnej modyfikacji wsparcia OWES. Jednocześnie jednak, co należy podkreślić, ograniczony zakres korzystania z tego wsparcia wynikać może również z funkcjonowania w systemie projektowym, problemach we wnoszeniu ewentualnego wkładu własnego itp.</p>
<p>Niska aktywność społeczna, kryzys więzi społecznych</p>	<p>Malejąca aktywność społeczna, niska dynamika wzrostu liczby organizacji pozarządowych, niedostateczny poziom aktywności obywatelskiej czy społecznej odpowiedzialności biznesu itp., są zjawiskami, które powodują niejako automatyczne ograniczenia w rozwoju ekonomii społecznej. Jednocześnie, niestety, przekładają się one również na liczbę potencjalnych klientów PES.</p>
<p>Brak zainteresowania wśród MOPS/OPS/NGO tworzeniem podmiotów reintegracyjnym mimo wzmoczonych działań animacyjnych</p>	<p>Wsparcie oferowane w ramach podmiotów reintegracyjnych jest w odczuciu instytucji samorządowych oraz NGO kosztowne, a także skomplikowane, ze względu na mechanizmy finansowania tych podmiotów oraz wymogi innych instytucji takich jak PFRON. W dodatku projekty służące tworzeniu tych podmiotów ze środków UE traktowane są jako szczególnie trudne i obciążone dużym ryzykiem. Powoduje to dużą niechęć do tworzenia podmiotów reintegracyjnych, kumulację ich dużej części w Łodzi, ograniczony dostęp i problemy z zapewnieniem właściwej ścieżki wsparcia w procesie reintegracji społecznej i zawodowej. Bariereą uznać należy za jedną z kluczowych z punktu widzenia funkcjonowania ES w województwie łódzkim.</p>
<p>Brak generowania popytu na usługi PES i PS</p>	<p>Podstawowym czynnikiem ograniczającym rozwój PES i PS jest, poza ograniczonym finansowaniem, ciągle niewystarczający popyt na ich usługi. Wydaje się, zgodnie ze zgłaszanymi postulatami, przede wszystkim włączenie w kształtowanie tego popytu JST, które mogłyby stanowić dobry przykład dla</p>

Bariera	Uzasadnienie
	podmiotów prywatnych. Brak uruchomienia mechanizmów popytowych utrzymuje PES i PS w strukturze wsparcia projektowego, który nie zapewnia im stabilności, a wraz z zakończeniem wsparcia może spowodować częściowe lub całościowo wygaśnięcie ich aktywności.
Niedoskonałe mechanizmy koordynacji ekonomii społecznej w województwie (brak przepisów wymuszających konsultowanie treści dokumentów programowych i strategicznych pomiędzy poszczególnymi obszarami polityki regionalnej)	PES zgłaszają zapotrzebowanie na kompleksowe traktowanie funkcjonowania ES we wszystkich aspektach polityki regionalnej. Same zagadnienie ES postrzegają na znacznie wyższym poziomie skomplikowania, a jej sukces uzależniają od kompleksowego i zintegrowanego działania oraz włączenia w główny nurt polityki rozwoju, a nie tylko stereotypowego postrzegania jako elementu pomocy społecznej.
Brak elastycznych form zatrudnienia w PES i PS	Brak wykorzystywania form elastycznego zatrudnienia był zgłaszany przez badanych głównie w perspektywie konkurencyjności tych podmiotów. O ile sama bariera podkreśla potrzeba równego funkcjonowania na rynku z innymi podmiotami, niemającymi takich ograniczeń, to przepisy prawne powinny iść w inną stronę, usztywniającą regulacje dla innych podmiotów niż PES i PS.
Rozbudowany system wsparcia socjalnego, który uczy bierności i nie zachęca do aktywności	Programy społeczne wdrażane w ciągu ostatnich lat miały w Polsce głównie wymiar finansowy, co przekłada się na zaspokojenie wielu potrzeb w tym wymiarze, wśród osób, które dotąd gorzej radziły sobie ekonomicznie czy na rynku pracy, czyli w części klientów PES. Problemy w tym obszarze muszą doprowadzić do reorientacji procesów rekrutacyjnych i pokazywaniu potencjalnym uczestnikom innych aspektów związanych z aktywnością, integracją społeczną i zawodową.
Stosunkowo wąska grupa beneficjentów ostatecznych	Korzystna sytuacja na rynku pracy wpływa na ograniczenie liczby osób korzystających ze wsparcia w ramach szeroko rozumianego systemu ekonomii społecznej. Bariera została wskazana, ze względu na zgłoszenie jej przez znaczną część badanych. Wydaje się, że sytuacja ta powinna być oceniana jako korzystna z punktu widzenia osiągania celów przez PES. Jednocześnie w związku z występowaniem określonych zjawisk w sferze demograficznej i społecznej w najbliższym okresie pojawiać się będą grupy, które ze względu na wiek, choroby cywilizacyjne (cukrzyca, choroby kardiologiczne, depresja, itp.), brak wsparcia w rodzinie czy najbliższym otoczeniu będą mogły szukać wsparcia w PES.
Ograniczone zasoby kadrowe po stronie JST ds. współpracy z organizacjami pozarządowymi.	Pomimo znacznych zmian w zakresie współpracy JST z trzecim sektorem, zwrócić należy, uwagę, iż liczba pełnomocników ds. organizacji pozarządowych jest bardzo mała, a w wymiarze funkcjonowania zwłaszcza mniejszych samorządów, funkcja ta łączona jest z innymi zadaniami. W dodatku wzrastające obciążenie biurokratyczne w zakresie obsługi współpracy z ngo, powoduje, że pracownicy JST co raz mniej czasu mają na faktyczne działania, wspieranie organizacji pozarządowych itp.
Brak ciągłości w finansowaniu projektów OWES	Istotnym postulatem jest zapewnienie stałości finansowania OWES poprzez finansowanie ich na „zakładkę”, a więc w sposób, w którym nowy projekt zachodzi w swojej realizacji na poprzedni. Rozwiązanie takie jest ważne nie tylko dla samych OWES, ale również dla PES, korzystających ze wsparcia. Długie okresy przerwy między projektami mają przede wszystkim znaczenie dla utrzymania kadr przez OWES, a co za tym idzie również stałego kontaktu z PES i ich wsparcia.
Niska trwałość podmiotów zakładanych przez osoby fizyczne	Trwałość podmiotów zakładanych przez osoby fizyczne jest zbliżona do firm zakładanych na zasadach czysto komercyjnych. Zwrócić tu jednak należy uwagę, że poziom wsparcia otrzymywany przez PES jest znacznie większy. Wydaje się, że konieczne jest podjęcie działań, które zrewidują zakres oferowanego wsparcia przez OWES w tym obszarze. Możliwe jest tu przyjęcie rozwiązań zmniejszających zakres wsparcia i jednocześnie przekładających się

Bariera	Uzasadnienie
	na jego udzielenie większej liczbie osób lub utrzymanie obecnego poziomu i jednocześnie zwiększenie wymagań dotyczących trwałości.
Brak możliwości zatrudnienia wykwalifikowanej kadry menadżerskiej w PS i PES ze względów finansowych	Bariera jest wyrazem profesjonalizacji PS i PES, które dostrzegają konieczność poprawy w swoim funkcjonowaniu na poziomie zarządczym. Ich sposób finansowania, jak również sytuacja rynkowa utrudniają, a często wręcz uniemożliwiają zatrudnianie wykwalifikowanych kadr.
Brak możliwości przechodzenia pełnych ścieżek reintegracji w związku z niską liczbą podmiotów reintegracyjnych	Jak wskazano powyżej liczba podmiotów reintegracyjnych w regionie jest niska. W dodatku ich rozwój jest nierównomierny, co przekłada się na utrudniony dostęp do pełnego wsparcia przez ich klientów. Wydaje się, że konieczne jest podjęcie działań mających na celu zwiększenie liczby podmiotów reintegracyjnych opartych o stabilne finansowanie, wynikające nie tylko z pozyskiwanych środków w ramach dotacji UE.

Źródło: opracowanie własne

6.1 Rekomendacje

Edukacja i promocja (w szczególności wśród przedsiębiorców i JST)

W świetle zgromadzonego materiału badawczego kluczowym działaniem na rzecz sektora ES jest edukacja i promocja. Przedstawiciele wszystkich badanych grup i podmiotów podkreślali, iż świadomość czym jest ekonomia społeczna, czym jest zakup prospołeczny, jakimi narzędziami dysponuje ekonomia społeczna, a w końcu czemu służy ekonomia społeczna, wśród społeczności lokalnej, JST czy przedsiębiorców jest niska. Wydaje się, że w zakresie edukacji JST dobrym partnerem do współpracy są OWES – przedstawiciele JST współpracujący aktualnie z OWES bardzo wysoko oceniali jakość świadczonych usług oraz podkreślali wysoką wartość merytoryczną tej współpracy. Wśród wypowiedzi przedstawicieli JST pojawiały się stwierdzenia, że to dzięki OWES, JST jest na bieżąco z przepisami dotyczącymi organizacji pozarządowych i regulacji w zakresie ekonomii społecznej. Należy wspomnieć jednak, że zaledwie 9 z 99 przebadanych samorządów współpracowało z OWES dlatego skala współpracy pomiędzy JST a OWES powinna być, zdecydowanie większa. Działania edukacyjne skierowane do samorządów mogą przyjąć formę szkoleń tematycznych eksponujących wymierne korzyści finansowe dla JST związane z możliwościami finansowania PES. Inne szkolenia, zachęcające JST do aktywniejszego uczestnictwa w rozwoju sektora ES mogą dotyczyć stosowania klauzul społecznych oraz tworzenia programów współpracy JST z organizacjami pozarządowymi.

Innym dostępnym kanałem edukacyjnym są szkoły. Stworzenie programów nauczania uwzględniających zagadnienia ekonomii społecznej lub tworzenie spółdzielni uczniowskich może w wymierny sposób podnieść poziom świadomości mechanizmów ES wśród młodego pokolenia. Projekty tego typu są obecnie przeprowadzane na poziomie krajowym. Przyjąć należy, iż w ciągu najbliższego roku pojawią się nowe programy nauczania stanowiące wsparcie edukacyjne z zakresu ES na poziomie szkół podstawowych i średnich.

W zakresie promocji respondenci zgodnie stwierdzili, iż konieczne jest przeprowadzanie kampanii społecznej na poziomie ogólnokrajowym, regionalnym i lokalnym, podobnej np. do promocji produktów proekologicznych. Zasadniczym celem promocji ES jest wytworzenie mody wśród konsumentów na produkty, usługi czy zakupy społecznie odpowiedzialne. Badani przyznali, że powinno rozpocząć się od telewizyjnej i billboardowej kampanii ogólnokrajowej – na kształt tych prowadzonych w związku z segregacją odpadów, środków europejskich itp. Kolejnymi szczeblami powinny być działania regionalne i lokalne, wskazujące wprost na podmioty związane z ES. Koordynacja promocji powinna być prowadzona na poziomie województwa. Podmioty takie jak RCPS czy WUP winny wyposażyć niższe szczeble samorządu w odpowiednie narzędzia promocyjne.

Koordynacja działań z zakresu wspierania PES – przede wszystkim w zakresie tworzenia dokumentów strategicznych i planistycznych

Wątki dotyczące współpracy międzyinstytucjonalnej wskazują, iż jej jakość poprawia się jednak w zakresie przygotowywania dokumentów strategicznych i planistycznych różnego szczebla (krajowego, regionalnego) wciąż występują pewne rozbieżności. Co więcej, o ile na poziomie regionalnym przepływ informacji i współpraca między instytucjami takimi jak RCPS, WUP, UMWŁ zacieśnia się, a tworzone dokumenty i wytyczne powstają w konsensusie, to dokumenty na poziomie powiatowym czy lokalnym rzadko uwzględniają elementy związane z ekonomią społeczną. Na poziomie powiatów i gmin, podmiotami aktywnie wpływającymi na kształt dokumentów strategicznych mogą być OWESy, RCPS oraz PES działające na danym terenie – zdecydowana większość dokumentów strategicznych i planistycznych jest poprzedzana konsultacjami społecznymi, w których powinny brać udział wskazane podmioty. Przyszła perspektywa programowania środków UE może być szansą na tworzenie platform wymiany wiedzy pomiędzy różnymi szczeblami samorządu.

Kształcenie przyszłych kadr i liderów ES

Zaleca się podjęcie intensywnych działań na rzecz pozyskania bądź kształcenia przyszłych liderów ES. Rekomendacja ta odwołuje się do opinii respondentów, którzy wskazywali na bardzo profesjonalną, ale niestety mało liczną kadrę organizacji realizujących projekty OWES. Jak wykazały badania, jednostki samorządu terytorialnego stosunkowo rzadko dysponują zasobami kadrowymi, które w kompetentny sposób potrafiłyby zadbać o współpracę z lokalnymi organizacjami. W wielu przypadkach odmówiono wzięcia udziału w badaniu właśnie ze względu na braki kadrowe – brak stanowisk ds. współpracy z NGO. Naturalnymi partnerami, którzy mogą kształcić przyszłych liderów ES są OWESy oraz RCPS – instytucje te posiadają odpowiednią kadrę, zaplecze lokalowe, a także szczegółowe informacje na temat rozwoju sektora w regionie.

Wydłużenie okresu wsparcia i cykliczność projektów skierowanych do PES

Aktualne mechanizmy dotacyjne, a przede wszystkim wsparcie finansowe dystrybuowane przez OWESy, koncentrowało się na tworzeniu nowych miejsc pracy w PES lub tworzeniu nowych podmiotów ekonomii społecznych czy przedsiębiorstw społecznych. Zgromadzony materiał badawczy pozwala na stwierdzenie, iż koniecznym jest wsparcie także aktualnie funkcjonujących PES – rekomendacje tego typu pojawiały się zarówno wśród przedsiębiorców społecznych, jak i przedstawicieli instytucji otoczenia. Ponadto zwracano uwagę na konieczność poprawy płynności wsparcia i ogłaszanie konkursów na realizację zadań OWES na zakładkę tak, aby wspierane PES i NGO nie pozostawały bez wsparcia w okresie międzykonkursowym.

Silniejsze powiązanie PES i OWES z podmiotami reintegracyjnymi

Badanie współpracy i powiązań między instytucjami i podmiotami ekonomii społecznej wykazało, że podmioty reintegracyjne rzadko współpracują z OWESami. Ze względu na inne mechanizmy finansowania podmiotów reintegracyjnych zarządzający nimi nie mają motywacji do zacieśniania współpracy. Wydaje się, że skonstruowanie oferty dotacyjnej i doradczej dedykowanej podmiotom reintegracyjnym (jak i organizacjom, które planują stworzyć podmioty reintegracyjne) mogłoby skutecznie poprawić jakość tej współpracy. Podmioty reintegracyjne skupiają się na rozwiązywaniu zróżnicowanych problemów społecznych, które występują na różnych poziomach samorządu lokalnego. Ich tworzenie i funkcjonowanie powinno być wspierane przez podmioty szczebla regionalnego, np. RCPS

Zachęcanie JST do tworzenia podmiotów reintegracyjnych

W województwie łódzkim działają zaledwie 2 centra integracji społecznej oraz 7 zakładów aktywności zawodowej. Biorąc pod uwagę, iż podmioty te powinny stanowić jedno z ogniw ścieżek reintegracyjnych koniecznym wydaje podniesienie ich liczby oraz uwzględnienie uwarunkowań przestrzennych przy ich rozmieszczaniu. W opinii badanych to samorządy terytorialne powinny odgrywać kluczową rolę we wzmacnianiu systemu reintegracji poprzez powoływanie nowych podmiotów, także w partnerstwach z organizacjami. Ewidentne deficyty w zakresie liczby i rodzajów podmiotów reintegracyjnych wskazują na konieczność podjęcia zintegrowanych działań koordynacyjnych na poziomie województwa.

Rozszerzanie grupy beneficjentów ostatecznych

W związku ze zmieniającą się sytuacją społeczno-ekonomiczną, dużym spadkiem bezrobocia, redukcją liczby osób, które otrzymują wsparcie pomocy społecznej ze względu na ubóstwo lub niepełnosprawność zaleca się poszerzenie grona beneficjentów działań z zakresu ekonomii społecznych. W Wytycznych CT9 poszerzono to grono o ubogich pracujących. Przeprowadzone badanie wskazywało, że takimi grupami mogą być także kobiety pracujące w domach lub ubodzy

emeryci. Odpowiednim ciałem, które może zwrócić się do Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju o poszerzenie katalogu osób uprawnionych do korzystania z narzędzi ekonomii społecznej jest Krajowy Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej, stanowiący organ pomocniczy Ministra Rodziny, Pracy i Polityki społecznej, w którego skład wchodzi między innymi przedstawiciele samorządu wojewódzkiego i przedstawiciele sektora ekonomii społecznej.

Spis wykresów, grafik, tabel

Wykres 1 Realizacja zadań zleconych przez JST.....	48
Wykres 2 Uczestnictwo NGO, PES i PS w procedurach przetargowych z klauzulą społeczną.....	49
Wykres 3 Korzyści płynące ze wsparcia OWES.....	50
Wykres 4 Usługi, z których korzystano w ramach OWES.....	51
Wykres 5 Dostosowanie usług do potrzeb klientów.....	51
Wykres 6 Działania na rzecz poprawy, jakości usług świadczonych przez OWES.....	52
Wykres 7 Korzystanie ze środków zewnętrznych (poza OWES) przez podmioty - ogółem.....	53
Wykres 8 Źródła finansowania badanych podmiotów - ogółem.....	53
Wykres 9 Źródła finansowania badanych podmiotów – z wyszczególnieniem rodzaju podmiotów.....	54
Wykres 10 Wydatkowanie uzyskanych środków zewnętrznych - ogółem.....	54
Wykres 11 Wydatkowanie uzyskanych środków zewnętrznych - z wyszczególnieniem rodzaju podmiotów.....	55
Wykres 12 Ocena narzędzi finansowych - ogółem.....	55
Wykres 13 Staż funkcjonowania na rynku.....	57
Wykres 14 Staż funkcjonowania na rynku w rozbiu na rodzaje podmiotów.....	57
Wykres 15 Plany dotyczące rozwoju podmiotów.....	58
Wykres 16 Dynamika liczby przedsiębiorstw społecznych w latach 2018-2019 w województwie łódzkim.....	59
Wykres 17 Bariery w rozwoju przedsiębiorczości społecznej.....	60
Wykres 18 Bariery w rozwoju przedsiębiorczości społecznej w podziale na rodzaj podmiotu.....	60
Wykres 19 Szanse rozwojowe dla sektora ekonomii społecznej.....	61
Wykres 20 Szanse rozwojowe dla sektora ekonomii społecznej w podziale na rodzaj podmiotu.....	62
Wykres 21 Rekomendacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej.....	62
Wykres 22 Rekomendacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej w podziale na rodzaj podmiotu.....	63
Wykres 23 Powody przyznania świadczeń pomocy społecznej – liczba osób, którym przyznano świadczenia, województwo łódzkie.....	67
Wykres 24 Liczba uczestników ZAZ oraz liczba osób zatrudnionych w zakładach pracy chronionej.....	67
Wykres 25 Posiadanie przez JST ważnego programu współpracy z NGO.....	70
Wykres 26 Współpraca JST z organizacjami pozarządowymi.....	71
Wykres 27 Najczęstsze formy współpracy z organizacjami pozarządowymi.....	71
Wykres 28 Ocena jakości współpracy pomiędzy JST a NGO (odpowiedzi JST).....	72
Wykres 29 Ocena skuteczności ekonomii społecznej jako narzędzia przeciwdziałającemu wykluczeniu społecznemu.....	72
Wykres 30 Współpraca JST z OWES.....	73
Wykres 31 Forma współpracy JST z OWES.....	73
Wykres 32 Przeszkody we współpracy JST z PES.....	74
Wykres 33 Działania na rzecz zwiększenia jakości usług przez PES.....	75
Wykres 34 Działania na rzecz zwiększenia skuteczności narzędzi ekonomii społecznej.....	75
Wykres 35 Zmiany na poziomie regionalnym, które powinny zostać wprowadzone, aby usprawnić działania wspierające ekonomię społeczną.....	76
Tabela 1 Obszary badawcze i główne pytania badawcze.....	8
Tabela 2 Liczba respondentów biorących udział w badaniu – techniki jakościowe.....	9
Tabela 3 Liczba respondentów biorących udział w badaniu – techniki ilościowe.....	10
Tabela 4 Cele strategiczne Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku.....	13
Tabela 5 Zmiany dokumentów o charakterze programowym lub regulacyjnym.....	22
Tabela 6 Podział terytorialny województwa łódzkiego na subregiony OWES.....	29
Tabela 7 Poziom realizacji wskaźników związanych z ekonomizacją podmiotów.....	59
Tabela 8 Odpowiedzi „inne” w podziale na rodzaj podmiotu.....	61
Tabela 9 Liczba podmiotów reintegracyjnych w województwie łódzkim.....	65
Tabela 10 Występowanie podmiotów reintegracyjnych w powiatach województwa łódzkiego.....	65
Tabela 11 Liczba organizacji, stowarzyszeń, fundacji na 1 000 mieszkańców.....	77
Tabela 12 Liczba nowo rejestrowanych fundacji stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 000 mieszkańców.....	78
Tabela 13 Liczba podmiotów reintegracyjnych – porównanie 2015-2018.....	79
Tabela 14 Zestawienie barier z w rozwoju ekonomii społecznej w dokumentach sprawozdawczych.....	79
Tabela 15 Bariery, potencjały szanse związane z realizacją działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej.....	81
Tabela 16 Przyczyny występowania barier w rozwoju ekonomii społecznej.....	82
Grafika 1 Układ celów Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej..	12
Grafika 2 Schemat akredytacji AKSES.....	29
Grafika 3 Podział terytorialny województwa łódzkiego na subregiony.....	31
Grafika 4 Rozmieszczenie terytorialne podmiotów reintegracyjnych w województwie łódzkim.....	64

Aneks

Narzędzie FGI – wywiady grupowe

WPROWADZENIE

Przedstawienie się moderatora - wyjaśnienie jego roli.

Przedstawienie celu spotkania i badania: wyjaśnienie idei badania i roli wywiadu grupowego, dlaczego tutaj się spotkaliśmy i co będziemy robić?

Celem głównym badania jest pogłębiona ocena systemu wsparcia ekonomii społecznej w województwie łódzkim.

Ustalenie zasad dyskusji – wyjaśnienie reguł dyskusji, w tym przekazanie informacji o nagrywaniu i kwestiach poufności oraz wykorzystania danych; uczestnicy grupy w swoich wypowiedziach reprezentują tylko siebie - wypowiadają się z pozycji „ja”, a nie „my” czy w trybie bezosobowym.

„ROZGRZEWKĄ” (30 minut):

Pytania wprowadzające – runda na przedstawienie się, czym respondent zajmuje się na co dzień.

Gra integracyjna – „moje pierwsze 5 minut dzisiejszego dnia” – uczestnicy dobierani są w losowe pary. Zadaniem każdego uczestnika jest przeprowadzenie krótkiego wywiadu z osobą w parze

na temat pierwszych pięciu minut dnia po otwarciu oczu – jakie były myśli i oczekiwania wobec dzisiejszego dnia, jakie czynności wykonała dana osoba itp. Każda z osób podczas podsumowania ćwiczenia ma przedstawić czego dowiedziała się o osobie siedzącej w parze. Ćwiczenie ma na celu zapoznać osoby z pozostałymi uczestnikami warsztatu, a także rozluźnić atmosferę.

Informacja na temat struktury wsparcia ekonomii społecznej w województwie łódzkim – prowadzący podczas krótkiej prezentacji przedstawi bariery i szanse rozwojowe ekonomii społecznej wynikające z zewnętrznych uwarunkowań (rynek pracy, demografia, pomoc społeczna).

DYSKUSJA WŁAŚCIWA (60 minut)

Pytania zasadnicze w następujących obszarach:

- Jak zmieniająca się sytuacja społeczno-ekonomiczna oddziałuje na sektor ekonomii społecznej?
- Jak wprowadzane zmiany prawne wpływają na rozwój sektora?
- Jak oceniany jest poziom współpracy pomiędzy poszczególnymi ogniwami systemu wsparcia ekonomii społecznej (JST, WUP, PUP, RCPS, OWES)?
- Jakie przeszkody dostrzegane są w rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim?
- Jakie kluczowe działania powinny zostać podjęte na rzecz rozwoju i usprawnienia systemu wsparcia ekonomii społecznej w kolejnej perspektywie budżetowej UE?
- Jakie zmiany powinny być wprowadzone na poziomie regionalnym, aby usprawnić działania wspierające ekonomię społeczną?

Blok tematyczny 1 – jak zmieniająca się sytuacja społeczno-ekonomiczna oddziałuje na sektor ekonomii społecznej?

1. W jaki sposób zmieniająca się sytuacja na rynku pracy wpływa na sektor ekonomii społecznej? (w szczególności na sytuację PES i podmiotów reintegracyjnych)
2. W jaki sposób transfery socjalne wpłynęły na stan sektora ekonomii społecznej (w szczególności na sytuację PES i podmiotów reintegracyjnych)?
3. W jaki sposób obecna sytuacja społeczno-gospodarcza wpływa na funkcjonowanie rynkowe PS?
4. Jakie są główne czynniki, które mogą negatywnie wpłynąć na rozwój ekonomii społecznej?

Blok tematyczny nr 2 – jak wprowadzane zmiany prawne wpływają na rozwój sektora?

1. Jaki wpływ na funkcjonowanie OWES i oferowane wsparcie dla PES ma zmiana standardu AKSES ?
2. Czy zaktualizowany program: „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej” realizuje potrzeby instytucji wsparcia ekonomii społecznej?
3. Jakie zmiany prawne negatywnie/pozytywnie wpłynęły na rozwój sektora?
4. Jakich zmian prawnych oczekują instytucje wspierające rozwój ekonomii społecznej?

Blok tematyczny nr 3 – jaki jest stan PES i PS w województwie łódzkim

1. Czy system PES, w tym PS rozwija się na terenie województwa łódzkiego:
 - a. Poprzez zmianę liczby PES, w tym PS;
 - b. Zmianę osób w systemie PES i PS;
 - c. Ekonomizację PS (rozwój oferty usługowej i produktowej);
 - d. Zmianę ilości i jakości usług reintegracyjnych;
2. Czy i w jakim zakresie PES, w tym PS korzystają z innych form wsparcia, w tym finansowego poza OWES?

Blok tematyczny nr 4 – jak oceniany jest poziom współpracy pomiędzy poszczególnymi ogniwami systemu wsparcia ekonomii społecznej (JST, WUP, PUP, RCPS, OWES, UMWŁ)?

1. Jak oceniany jest poziom wiedzy z zakresu ekonomii społecznej wśród przedstawicieli JST/WUP/PUP?
2. W jakim zakresie i na jakich płaszczyznach współpracują wskazane instytucje, czy zakres ten powinien być zmieniony?
3. Jeśli jest taka potrzeba – w jaki sposób można zacieśnić współpracę pomiędzy wskazanymi instytucjami?
4. Jak oceniana jest realizacja zadań publicznych przez podmioty reintegracyjne?

Blok tematyczny nr 5 – jakie przeszkody dostrzegane są w rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim?

1. Czy istnieją jakieś bariery w świadczeniu usług przez OWES/RCPS/WUP/PUP, które uniemożliwiają efektywne wsparcie podmiotów ekonomii społecznej?
2. Czy istnieją jakieś przeszkody, które ograniczają możliwości JST w korzystaniu z usług przedsiębiorstw społecznych, w szczególności czy i w jakim zakresie realizowane są społecznie odpowiedzialne zamówienia?

Blok tematyczny nr 6 – kluczowe działania na rzecz rozwoju i usprawnienia systemu wsparcia ekonomii społecznej w kolejnym okresie programowania UE?

1. Czy w ciągu najbliższych w kolejnym okresie programowania UE powinien zmienić się model udzielanego wsparcia?
2. Czym podmioty wspierające ekonomię społeczną powinny się zająć (jaką problematyką)?
3. Który z kierunków działań podmiotów ekonomii społecznej będzie najważniejszy:
 - działań na rzecz zrównoważonego rozwoju;
 - rozwoju społeczności lokalnej, tożsamości i edukacji kulturowej;
 - działań na rzecz solidarności pokoleń;
 - rozwoju usług aktywnej integracji;
 - rozwoju i wykorzystania przedsiębiorczości społecznej w procesach wspierających zmiany dotychczasowej ścieżki zawodowej pracowników?

Runda – rekomendacje:

Prowadzący prosi o sformułowanie najważniejszych rekomendacji dotyczących rozwoju sektora ekonomii społecznej na poziomie: powiatu, gminy (indywidualnie lub w grupach).

„Rangowanie” – proszę o wskazanie najważniejszych rekomendacji (uczestnicy za pomocą kolorowych kartek przydzielą głosy odpowiednim rekomendacjom – w zależności od liczby rekomendacji, każdy uczestnik będzie miał do dyspozycji 3-4 głosy). Dzięki temu uzyskana zostanie gradacja najistotniejszych rekomendacji.

PODSUMOWANIE (10 minut):

Zdania podsumowujące, pytania o najważniejsze momenty dyskusji, czy któryś z respondentów chciałby coś dodać?

Narzędzie IDI – wywiady z przedstawicielami instytucji otoczenia ES

Scenariusz wywiadu z PRZEDSTAWICIELEM WUP, KRESWŁ, UMWŁ, ŁUW, PUP, OPS, MOPS

Dzień dobry, nazywam się i na zlecenie SWIG Delta Partner we współpracy z Regionalnym Centrum Polityki Społecznej prowadzę badania związane z oceną funkcjonowania PES, w tym PS w województwie łódzkim. Pani/Pana odpowiedzi będą dla nas bardzo ważnym źródłem informacji. Jednocześnie zapewniamy, że badanie ma charakter anonimowy i wyniki będą prezentowane jedynie w postaci zbiorczych, statystycznych zestawień opinii wielu osób.

I Ogólna charakterystyka rozmówcy:

1. Proszę się krótko przedstawić tj. jaką Pan(i) pełni funkcję, czym się zajmuje?
2. Proszę krótko scharakteryzować działalność Pani/Pana instytucji:

II Otoczenie ekonomii społecznej w województwie łódzkim:

1. Jak zmieniająca się sytuacja społeczno-ekonomiczna oddziałuje na sektor ekonomii społecznej?
2. Jak wprowadzane zmiany prawne wpływają na rozwój sektora ekonomii społecznej ?
3. Jak oceniany jest poziom współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami i instytucjami, które mają wpływ na funkcjonowanie sektora ekonomii społecznej w regionie (JST, WUP, PUP, RCPS, OWES)?
4. Jakie przeszkody dostrzegane są w rozwoju ekonomii społecznej w województwie łódzkim?
5. Czy Pani/Pana instytucja współpracuje z innymi instytucjami lub podmiotami w ramach wspierania ekonomii społecznej? Jeśli tak proszę powiedzieć na czym ta współpraca polega. Jeśli nie, proszę powiedzieć dlaczego.
6. Czy Pan/Pani zauważa rozwój/regres ekonomii społecznej w województwie łódzkim? Jakie są przyczyn (rozwoju/regresu/stagnacji?)
7. Jak ocenia Pan/Pani poziom promocji i edukacji z zakresu ekonomii społecznej wśród mieszkańców i przedstawiciele podmiotów prywatnych/publicznych w województwie łódzkim?

III Ocena działalności infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej:

8. Jak kształtuje się konkurencyjność podmiotów ekonomii społecznej względem np. podmiotów prywatnych?
9. Jak ocenia Pani/Pan koordynację działań w obszarze ekonomii społecznej (czy kompetencje poszczególnych instytucji są odpowiednio wyznaczone, czy instytucje prawidłowo wywiązują się z własnych obowiązków)
10. Jak według Pani/Pana oceniany jest wizerunek ekonomii społecznej?
11. Jak ocenia Pan poziom wiedzy na temat ekonomii społecznej wśród mieszkańców/przedstawiciele JST/przedsiębiorców?

IV Ocena poziomu rozwoju ekonomii społecznej

12. Jakie według Pani/Pana czynniki wpływają na kondycję podmiotów ekonomii społecznej/przedsiębiorstw społecznych?
13. Czy system PES, w tym PS rozwija się na terenie województwa łódzkiego:
 - a. Poprzez zwiększenie/zmniejszenie/utrzymanie takiej samej liczby PES, w tym PS;
 - b. Zmianę liczby osób wspieranych w ramach PES, w tym PS;
 - c. Ekonomizację PS (rozwój oferty usługowej i produktowej);
 - d. Zmianę ilości i jakości usług reintegracyjnych;
14. Czy i w jakim zakresie PES, w tym PS korzystają z innych form wsparcia, w tym finansowego poza OWES?
15. Czy aktualny poziom rozwoju ekonomii społecznej w tym w szczególności przedsiębiorczości społecznej jest Pani/Pana zdaniem wystarczający? Co należałoby zrobić, aby skuteczniej stymulować ten sektor?
16. Jak Pan/Pani ocenia poziom współpracy pomiędzy podmiotami ekonomii społecznej, OWES a jednostkami samorządu terytorialnego, przedsiębiorcami? Co można zrobić, aby wzmocnić tę współpracę?

17. Czy podmioty reintegracyjne jako element włączenia społecznego są efektywne w swoich działaniach? (jaka jest ich dostępność? jeśli nie są efektywne, to dlaczego? Co należałoby zmienić?)

V. Rekomendacje

18. Jakie kluczowe działania powinny zostać podjęte na rzecz rozwoju i usprawnienia systemu wsparcia ekonomii społecznej w kolejnym okresie programowania UE?
19. Jakie zmiany powinny być wprowadzone na poziomie regionalnym, aby usprawnić działania wspierające ekonomię społeczną?
20. Proszę wskazać jedną najważniejszą wg Pani/Pana szansę rozwojową i jedną barierę rozwojową dla sektora ekonomii społecznej

Narzędzie IDI – wywiady indywidualne z przedsiębiorcami społecznymi

Scenariusz wywiadu z przedsiębiorcami społecznymi

Dzień dobry, nazywam się i na zlecenie SWIG Delta Partner we współpracy z Regionalnym Centrum Polityki Społecznej prowadzę badania związane z oceną funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych w województwie łódzkim. Pani/Pana odpowiedzi będą dla nas bardzo ważnym źródłem informacji. Jednocześnie zapewniamy, że badanie ma charakter anonimowy i wyniki będą prezentowane jedynie w postaci zbiorczych, statystycznych zestawień opinii wielu osób.

I Ogólna charakterystyka rozmówcy:

1. Proszę się krótko przedstawić tj. jaką Pan(i) pełni funkcję w przedsiębiorstwie społecznym, czym się zajmuje?
2. Proszę krótko scharakteryzować działalność Pani/Pana PS:
 - a. czym się zajmuje, w jakiej branży prowadzi działalność, jaki to jest typ działalności (handel, usługi, produkcja),
 - b. ilu ludzi zatrudnia,
 - c. od ilu lat funkcjonuje na rynku?
3. Jaki jest obszar/zasięg działalności Pani/Pana PS (lokalny, regionalny, krajowy, międzynarodowy)?

II Otoczenie ekonomii społecznej w województwie łódzkim:

4. Czy Pani/Pana PS współpracuje z innymi podmiotami, instytucjami takimi jak np.: JST, MOPS, PUP? Jeśli tak proszę powiedzieć z jakimi instytucjami, podmiotami i na czym ta współpraca polega. Jeśli nie, proszę powiedzieć dlaczego.
5. Jak zmieniająca się sytuacja społeczno-ekonomiczna oddziałuje na Pani/Pani przedsiębiorstwo?
6. Jak wprowadzane zmiany prawne wpływają na rozwój Pani/Pana przedsiębiorstwa?
7. Jakie przeszkody dostrzegane są w rozwoju Pani/Pana przedsiębiorstwa w województwie łódzkim?
8. Czy Pani/Pana przedsiębiorstwo współpracuje z firmami prywatnymi? Jeśli tak proszę krótko scharakteryzować tę współpracę, na czym ta współpraca polega. Jeśli nie proszę powiedzieć dlaczego?

III Ocena poziomu rozwoju przedsiębiorstw społecznych

1. Jakże według Pani/Pana czynniki wpływają na kondycję Pani/Pana przedsiębiorstwa społecznego?
2. Jak rozwija się Pani/Pana przedsiębiorstwo społeczne, w szczególności: **Jak rozwija się oferty usługowa/ produktowa;**
 - a. Jak kształtuje się zatrudnienie w Pani/Pana PS, jaka w tym zakresie jest tendencja;
 - b. Jak kształtują się przychody Pani/Pana PS, jaka w tym zakresie występuje tendencja;
 - c. Jakie czynniki wpływają pozytywnie, a jakie negatywnie na Pani/Pana PS;
 - d. Czy Pani/Pana PS korzysta ze wsparcia OWES lub innych podmiotów?
 - e. Czy Pani/Pana PS korzysta ze wsparcia finansowego z innych źródeł, w tym wsparcia zwrotnego, jeśli tak to jakich, jeśli nie, dlaczego. Jak ocenia Pani/Pan dostosowanie tych źródeł do potrzeb PS? Jaka ocenia Pan/Pani procedury związane z ich pozyskaniem?
3. Jak rozwijają się inne, znane Pani/Panu PS z terenu województwa łódzkiego, w szczególności:
 - a. Jakie tendencje w zakresie zatrudnienia są w nich obserwowane;
 - b. Jak rozwija się ich oferta usługowa/ produktowa;
 - c. Jak kształtują się ich przychody, jaka w tym zakresie występuje tendencja
 - d. Czy inne PS korzystają aktywnie ze wsparcia OWES lub innych podmiotów?
 - e. Czy inne PS korzystają ze wsparcia finansowego z innych źródeł, w tym wsparcia zwrotnego, jeśli tak to jakich, jeśli nie, dlaczego tak jest Pani/Pana zdaniem.
4. Czy aktualny poziom rozwoju przedsiębiorczości społecznej w województwie łódzkim jest Pani/Pana zdaniem wystarczający? Co należałoby zrobić, aby skuteczniej stymulować ten sektor?
5. Jak Pan/Pani ocenia poziom współpracy pomiędzy PS, OWES a jednostkami samorządu terytorialnego, przedsiębiorcami? Co można zrobić, aby wzmocnić tę współpracę?

IV Ocena usług oferowanych przez OWES:

1. Proszę o wskazanie form wsparcia, z jakich Pan/Pani korzystała w OWES (usługi doradcze, dotacje, usług księgowo itp.)?
2. Proszę o ocenę poszczególnych form wsparcia, z jakich Pan/Pani korzystała z punktu widzenia:
 - a) Użyteczności dla Pana/Pani,
 - b) Jakości merytorycznej świadczonej usługi ,
 - c) Znaczenia dla rozwoju PS.
3. Jak ocenia Pan/Pani formę udzielanego wsparcia:
 - a) Na poziomie obsługi klienta,
 - b) Dostępności usługi,
 - c) Warunków biurowych udzielonego wsparcia,
 - d) Terminowości,
 - e) Wiedzy świadczącego usługę.
4. Czy Pan/ Pani miał(a) problem z uzyskaniem dostępu do usługi OWES??
 - a) Jeśli tak: proszę wskazać na czym polegały ewentualne trudności?
5. Czy po udzielanym wsparciu Pan/Pani miał(a) możliwość oceny uzyskanego wsparcia np.: poprzez uzupełnienie ankiety je oceniającej lub w innej formie?
6. Jakie działania powinny zostać podjęte na rzecz zwiększenia jakości usług oferowanych przez OWES?

V Ocena wiedzy na temat PES, w tym PS:

Jak ocenia Pani/Pan koordynację działań w obszarze przedsiębiorczości społecznej (czy kompetencje poszczególnych instytucji są odpowiednio wyznaczone, czy instytucje prawidłowo wywiązują się z własnych obowiązków)

1. Jak według Pani/Pana oceniany jest wizerunek ekonomii społecznej?
2. Jak ocenia Pan poziom wiedzy nt ekonomii społecznej wśród mieszkańców/przedstawicieli JST/przedsiębiorców?

VI Braki, trudności i propozycje

1. Jak wprowadzane zmiany prawne wpływają na rozwój Pani/Pana PS?
2. Jakie zmiany powinny być wprowadzone na poziomie regionalnym, aby usprawnić działania na rzecz Pani/Pana PS?
3. Jakich form wsparcia brakuje dla PS, z których Pan/Pani by skorzystał(a)?
4. Jakie kluczowe działania powinny zostać podjęte na rzecz rozwoju i usprawnienia systemu wsparcia przedsiębiorstw społecznych w najbliższym okresie programowania UE?

Narzędzie CATI - kwestionariusz ankiety telefonicznej dla PES

Kwestionariusz ankiety z przedsiębiorcami / NGO (PES)

Dzień dobry, nazywam się i na zlecenie SWIG Delta Partner we współpracy z Regionalnym Centrum Polityki Społecznej prowadzę badania związane oceną funkcjonowania ekonomii społecznej w województwie łódzkim. Pani/Pana odpowiedzi będą dla nas bardzo ważnym źródłem informacji. Jednocześnie zapewniamy, że badanie ma charakter anonimowy i wyniki będą prezentowane jedynie w postaci zbiorczych, statystycznych zestawień opinii wielu osób.

Ogólna charakterystyka rozmówcy i podmiotu: (max. 5 minut rozmowy)

1. **Proszę się krótko przedstawić tj. jaką Pan/i:**
 - pełni funkcję w swojej organizacji
 - czym się zajmuje?
2. **Proszę krótko scharakteryzować działalność Pani/Pana podmiotu ekonomii społecznej (wybrać):**
 - a. **czym się zajmuje podmiot (do wyboru poniżej):**
 - handel
 - usługi
 - produkcja
 - inne; jakie?
 - b. **ilu ludzi zatrudnia (liczba):**
 - c. **od ilu lat funkcjonuje na rynku (rok albo liczba):**
3. **Jaki jest obszar/zasięg działalności podmiotu ekonomii społecznej (wybrać):**
 lokalny - regionalny - krajowy - międzynarodowy
4. **Czy podmiot współpracuje z: (można zaznaczyć kilak odpowiedzi)**
 - a. JST
 - b. Firmami prywatnymi
 - c. PUP
 - d. OPS
 - e. MOPS
 - f. Innym (jakim?).....
 - g. Nie współpracujemy z wymienionymi podmiotami (dlaczego?).....

Czy podmiot realizuje zadania zlecone przez JST:
 Tak/Nie
5. **Czy podmiot uczestniczył w procedurach przetargowych z klauzulą społeczną?**
 Tak/Nie

Ocena usług oferowanych przez OWES:

1. **Czy korzystał Pan/Pani z usług OWES?**
 - a) **Nie (przejdź do pytania IV.1)**
 - b) **Tak (Jeśli tak, z usług, którego OWES Pan(i) korzystał(a))(wybrać):**
 - OWES – Centrum Klucz
 - OWES – OPUS
 - OWES – Ja-Ty-My
 - Łódzki Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
2. **Proszę o wskazanie form wsparcia, z jakich Pan/Pani korzystał(a) w OWES (wybrać).**
 - usługi doradcze
 - dotacje zwrotne
 - dotacje bezzwrotne
 - usług księgowo
 - animacja (pomoc w organizacji wydarzeń, spotkań)
 - wizyty studyjne
 - inne; jakie?
3. **Proszę o ocenę poszczególnych forma wsparcia, z jakich Pan/Pani korzystał(a):**
 - z punktu widzenia **użyteczności** dla Pana/Pani instytucji – czy wsparcie do czegoś Wam się przydało?

Jeśli TAK, do czego?

Jeśli NIE, dlaczego?

- z punktu widzenia **jakości merytorycznej** świadczonej usługi – czy informacje były zrozumiałe, czy odpowiadały Waszym potrzebom, dotyczyły aktualnych problemów i możliwości ich rozwiązania?

Jeśli TAK, dlaczego?

Jeśli NIE, dlaczego?

- z punktu widzenia **znaczenia dla rozwoju** Waszej działalności – czy dzięki wsparciu np.
 - zwiększyliście zatrudnienie TAK/NIE
 - poszerzyliście gamę usług TAK/NIE
 - rozwiązałyście jakiś problem organizacji TAK/NIE
 - zwiększyliście dochody TAK/NIE
 - inne; jakie?

4. Jak ocenia Pan/Pani formę udzielanego wsparcia (skala od 1 do 5, gdzie 1 = ndst, a 5 = bdb):

- Na poziomie obsługi klienta (miła, spokojna rozmowa) 1-2-3-4-5
- Dostępności usługi (łatwe znalezienie informacji nt tego, co robi OWES) 1-2-3-4-5
- Warunków biurowych udzielonego wsparcia (komfort rozmowy, dyskrecja, spokój) 1-2-3-4-5
- Terminowości (godziny pracy OWES zgodne z informacjami, umawianie spotkań etc.) 1-2-3-4-5
- Wiedzy świadczącego usługę. 1-2-3-4-5

5. Czy Pan/Pani miał/a problem z uzyskaniem dostępu do usługi OWES? TAK/NIE

- Jeśli TAK: proszę wskazać na czym polegały ewentualne trudności?

6. Czy po udzielanym wsparciu Pan/Pani miał(a) możliwość oceny uzyskanego wsparcia poprzez np.: (wybrać)

- uzupełnienie ankiety je oceniającej lub w innej formie? TAK – NIE – NIE WIEM
- Czy Pani/Pana zdaniem przekazane informacje zostały wzięte pod uwagę? TAK – NIE – NIE WIEM

7. Jakie działania powinny zostać podjęte na rzecz zwiększenia jakości usług oferowanych przez OWES (wybrać)?

- Lepszy dobór kadry
- Zmiana lokalu (siedziby) – na wygodniejszy lub zmiana jego lokalizacji
- Więcej szkoleń dla kadr pracujących bezpośrednio z klientami OWES
- Dbanie o aktualność zamieszczanych informacji (np. na stronach internetowych?)
- Zwiększenie liczby pracowników OWES tak aby klient miał możliwość wyboru z kim chce współpracować?
- Jakość oferowanych usług jest właściwa

Ocena usług oferowanych przez OWES z punktu widzenia dostosowania do potrzeb klientów:

1. Czy pakiet usług oferowanych przez OWES jest dostosowany do Pana/Pani potrzeb? TAK – NIE – NIE WIEM

2. Jakie usługi ocenia Pan/Pani najwyżej z punktu widzenia dostosowania do Pana/Pani potrzeb? (wie – nie wie)

Wymienić:

3. Czy oferowane przez OWES wsparcie finansowe jest dotowane do Pani/Pana potrzeb?

Tak/Nie (jeśli nie, dlaczego?)

4. Jakich form wsparcia brakuje w ofercie OWES, z których Pan/Pani by skorzystała? (wybrać)

- Doradztwo specjalistyczne, jeśli tak to jakie:.....
- Animacja
- Dotacje
- Szkolenia
- Wizyty studyjne
- Usługi księgowo
- Inne; jakie
- Nie wiem
- Nie brakuje form wsparcia.

5. Które z oferowanych usług przez OWES są Pana/Pani zdaniem zbędne? (wie – nie wie)

Wymienić:

6. Czy ma Pan/Pani potrzeby, które nie są zaspokojone przez OWES? (tak – nie)

- Jeśli TAK: proszę wskazać te potrzeby

7. Jakie działania należałoby podjąć, aby zwiększyć użyteczność wsparcia udzielanego przez OWES? (wie – nie wie)

I. Środki finansowe

1. Czy korzystał(a) Pani/Pan z zewnętrznych środków finansowych (z poza OWES)

- tak
 - nie
- jeśli tak to z jakich źródeł (proszę wskazać wszystkie, z których korzystano)?
- TISE
 - Bank komercyjny
 - PFRON
 - Fundusz Pracy
 - EFRR
 - Inne (jakie?)

2. Jak Pani ocenia poszczególne aspekty związane z uzyskaniem zewnętrznych środków finansowych (proszę o ocenę w skali od 1 do 5 gdzie 1 do bardzo źle a 5 bardzo dobrze) [pytanie zadawane w stosunku do każdego ze wskazanych źródeł finansowania):

- Zakres oferowanego wsparcia
- Procedury związane z uzyskaniem wsparcia
- Procedury związane rozliczeniem wsparcia
- Zgodność z potrzebami PES
- Atrakcyjność finansową w odniesieniu do wysokości wsparcia

3. Jakie był cel pozyskania zewnętrznego źródła finansowania:

- Działalność bieżąca
- Zakup inwestycyjny
- Podniesienie kompetencji pracowników
- Poszerzenie oferty
- Zwiększenie grupy docelowej podejmowanych działań
- Inne, jakie?

II. Problemy, potencjały, plany na przyszłość

1. Co jest największą przeszkodą w prowadzeniu podmiotu ekonomii społecznej? (maksymalnie 3 odpowiedzi)

- trudności natury formalnej
- braki kadrowe
- brak wsparcia ze strony instytucji do tego powołanych
- brak osób chętnych do pracy/bycia członkiem spółdzielni/podmiotu
- kryteria dotyczące możliwości zatrudniania osób w podmiotach ekonomii społecznej (zbyt wąski katalog osób)
- nie mam żadnych trudności

2. Co stanowi Pani/Pana zdaniem największy potencjał dla rozwoju sektora ekonomii społecznej w województwie łódzkim?

- Instytucje wsparcia ekonomii społecznej (OWES, RCPS, JST, WUP)
- Zasoby kadrowe podmiotów ekonomii społecznej
- Niezagospodarowane nisze rynkowe, w których można prowadzić działalność
- Wysoka świadomość mieszkańców i przedsiębiorców czym jest ekonomia społeczna
- Inne (jakie?).....

3. Jakie zmiany Pani/Pana zdaniem powinny być wprowadzone na poziomie regionalnym, aby usprawnić działania wspierające ekonomię społeczną (wybór Tak – Nie – Nie mam zdania):

- Zwiększenie dostępnego wsparcia doradczego
- Zwiększenie dostępnego wsparcia finansowego
- Poprawa współpracy z JST
- Poprawa koordynacji podmiotów i instytucji wspierających PES

- Zmiany w prawie ułatwiające funkcjonowania PES

4. Czy w ciągu najbliższych 5 lat planuje Pani/Pan:

- Rozwijać własny podmiot
- Utrzymać własny podmiot na aktualnym poziomie (wyników finansowych, liczby osób zatrudnionych, oferowanych usług)
- Zmienić branżę (jeśli tak na jaką?).....
- Zakończyć działalność
- Nie wiem/trudno powiedzieć/nie mam planów na przyszłość

Narzędzie CATI – kwestionariusz ankiety dla JST

Kwestionariusz ankiety z JST

Dzień dobry, nazywam się i na zlecenie SWIG Delta Partner we współpracy z Regionalnym Centrum Polityki Społecznej prowadzę badania związane oceną funkcjonowania ekonomii społecznej w województwie łódzkim. Pani/Pana odpowiedzi będą dla nas bardzo ważnym źródłem informacji. Jednocześnie zapewniamy, że badanie ma charakter anonimowy i wyniki będą prezentowane jedynie w postaci zbiorczych, statystycznych zestawień opinii wielu osób.

I Ogólna charakterystyka rozmówcy: (max. 5 minut rozmowy)

1. **Proszę się krótko przedstawić jaką Pan/Pani:**
 - pełni funkcję w JST
 - czym się zajmuje?
 - czy JST posiada ważny program współpracy z organizacjami lub inny dokument? Tak/nie/nie wiem
2. **Proszę krótko scharakteryzować Pani/Pana stanowisko/czym się Pani/Pan zajmuje? (wybrać):**
 - a. czym się zajmuje (do wyboru poniżej):
 - pomoc społeczna
 - współpraca z organizacjami pozarządowymi
 - promocja
 - inne; jakie?
 - b. ile osób jest zatrudnionych w Pani/Pana referacie/departamencie/dziale (liczba osób):
 - c. od ilu lat pracuje Pani/Pan w JST? (liczba lat):

II Współpraca z OWES i podmiotami ekonomii społecznej

1. **Czy współpracuje Pan/Pani z podmiotami ekonomii społecznej (NGO/PS/podmioty reintegracyjne) (wybrać):**
 - tak
 - nie (jeśli nie, przejdź do pytania II.7)
Jeśli nie, dlaczego?.....
2. **Jaki jest zasięg tej współpracy**
 - lokalny
 - regionalny
 - krajowy
 - międzynarodowy
3. **Proszę o wskazanie form współpracy, pomiędzy JST a (NGO/PS/podmioty reintegracyjne) (wybrać).**
 - zlecenie zadań własnych
 - konkursy grantowe
 - zamówienia uwzględniające klauzule społeczne
 - wsparcie przy organizacji imprez lokalnych
 - wsparcie w realizacji działań edukacyjnych
 - inne; jakie?.....
4. **Proszę o ocenę poszczególnych form współpracy z (NGO/PS/Podmioty reintegracyjne), z jakich Pan/Pani korzystała:**
 - z punktu widzenia **użyteczności** dla Pana/i i dla Pana/i instytucji – czy współpraca do czegoś Wam się przydała?

Jeśli TAK, do czego?

Jeśli NIE, dlaczego?

- z punktu widzenia **jakości merytorycznej** świadczonej usługi – czy jakość usług odpowiadała Waszym potrzebom?

Jeśli TAK, co je wyróżniało?

Jeśli NIE, dlaczego?

5. **Jak Pani/Pan ocenia współpracę z (NGO/PS/Podmioty reintegracyjne) (skala od 1 do 5, gdzie 1 = ndst, a 5 = bdb):**
- na poziomie obsługi klienta (miła, spokojna rozmowa) 1-2-3-4-5
 - dostępności usługi (łatwe znalezienie informacji nt tego, co robi dany NGO/PS/Podmiot reintegracyjny) 1-2-3-4-5
 - warunków biurowych udzielonego wsparcia (komfort rozmowy, dyskrecja, spokój) 1-2-3-4-5
 - terminowości (godziny pracy PES/PS/Podmiotu reintegracyjnego zgodne z informacjami, umawianie spotkań etc.) 1-2-3-4-5
 - wiedzy świadczącego usługę i jakość usługi. 1-2-3-4-5
6. **Jakie działania powinny zostać podjęte na rzecz zwiększenia jakości usług oferowanych przez (NGO/PS/podmioty reintegracyjne)(wybrać)?**
- lepszy dobór kadry
 - zmniejszanie obowiązków biurowych
 - dbanie o aktualność zamieszczanych informacji (np. na stronach internetowych?)
 - zwiększenie kwot oferowanych jako wynagrodzenia dla beneficjentów ostatecznych
 - inne.....
 - jakość oferowanych usług jest zadowalająca
7. **Czy współpracuje Pan/Pani z OWES?**
- Tak
 - Nie (jeśli nie przejdź do pytania III.1)
- Jeśli nie – dlaczego?.....*
8. **Z którym OWES Pan/i współpracował/a (wybrać):**
- OWES – Centrum Klucz
 - OWES – OPUS
 - OWES – Ja-Ty-My
 - Łódzki Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
9. **Proszę o wskazanie form współpracy, pomiędzy JST a OWES (wybrać).**
- szkolenia
 - spotkania sieciujące
 - animacja (pomoc w organizacji wydarzeń, spotkań)
 - wizyty studyjne
 - inne; jakie?
10. **Proszę o ocenę poszczególnych form współpracy z OWES, z jakich Pan/Pani korzystała:**
- z punktu widzenia **użyteczności** dla Pana/i i dla Pana/i instytucji – czy współpraca do czegoś Wam się przydała?
 Jeśli TAK, do czego?
 Jeśli NIE, dlaczego?
 - z punktu widzenia **jakości merytorycznej** świadczonej usługi – czy jakość usług odpowiadała potrzebom JST?
 Jeśli TAK, dlaczego?
 Jeśli NIE, dlaczego?
11. **Jak Pani/Pan ocenia współpracę z OWES (skala od 1 do 5, gdzie 1 = ndst, a 5 = bdb):**
- na poziomie obsługi klienta (miła, spokojna rozmowa) 1-2-3-4-5
 - dostępności usługi (łatwe znalezienie informacji nt tego, co robi dany OWES) 1-2-3-4-5
 - warunków biurowych udzielonego wsparcia (komfort rozmowy, dyskrecja, spokój) 1-2-3-4-5
 - terminowości (godziny pracy OWES zgodne z informacjami, umawianie spotkań etc.) 1-2-3-4-5
 - wiedzy świadczącego usługę i jakość usługi. 1-2-3-4-5

12. Czy Pan/Pani miał(a) problem z uzyskaniem dostępu do usługi OWES? TAK/NIE

- Jeśli TAK: proszę wskazać na czym polegały ewentualne trudności?

13. Jakie działania powinny zostać podjęte na rzecz zwiększenia jakości usług oferowanych przez OWES (wybrać)?

- lepszy dobór kadry
- zmiana lokalu (siedziby) – na wygodniejszy lub zmiana jego lokalizacji
- dbanie o aktualność zamieszczanych informacji (np. na stronach internetowych?)
- inne; jakie?.....

III Ocena systemu ekonomii społecznej:

1. Czy Pani/Pana zdaniem ekonomia społeczna jest skutecznym narzędziem w walce z wykluczeniem społecznym, w tym wykluczeniem z rynku pracy? TAK – NIE – TRUDNO POWIEDZIEĆ

2. Jakie działania należy podjąć, aby zwiększyć skuteczność działań z zakresu ekonomii społecznej

- Rozszerzenie katalogu osób, które mogą zakładać/być członkami podmiotów ekonomii społecznej
- Zwiększenie dotacji dla rozpoczynających przedsiębiorców społecznych
- Zwiększenie wsparcia merytorycznego dla PES/PS
- Intensyfikacja działań związanych z promocją ekonomii społecznej
- Inne; jakie?.....
- Nie trzeba podejmować żadnych działań – aktualna ich skuteczność jest wystarczająca

3. Jakie działania należałoby podjąć, aby wzmocnić współpracę z OWES? (wie – nie wie)

4. Jakie działania należałoby podjąć, aby wzmocnić współpracę z NGO/PS/podmiotami reintegracyjnymi?

5. Co jest największą przeszkodą we współpracy z NGO/PS/podmiotami reintegracyjnymi ?

- trudności natury formalnej
- braki kadrowe po stronie PS/PES
- braki kadrowe po stronie JST
- brak wsparcia ze strony instytucji do tego powołanych
- nie ma żadnych trudności
- inne.....

III. Problemy, potencjały, plany na przyszłość

1. Co stanowi największy potencjał dla rozwoju sektora ekonomii społecznej w województwie łódzkim?

- Instytucje wsparcia ekonomii społecznej (OWES, RCPS, JST, WUP)
- Zasoby kadrowe podmiotów ekonomii społecznej
- Niezagospodarowane nisze rynkowe, w których można prowadzić działalność
- Wysoka świadomość mieszkańców i przedsiębiorców czym jest ekonomia społeczna
- Inne (jakie?).....

2. Jakie zmiany Pani/Pana zdaniem powinny być wprowadzone na poziomie regionalnym, aby usprawnić działania wspierające ekonomię społeczną (wybór Tak – Nie – Nie mam zdania):

- Zwiększenie dostępnego wsparcia doradczego dla PES
- Zwiększenie dostępnego wsparcia finansowego dla PES
- Poprawa współpracy z JST
- Poprawa koordynacji podmiotów i instytucji wspierających PES
- Zmiany w prawie ułatwiające funkcjonowanie PES

Źródła

1. Bank Danych Lokalnych – GUS <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>
2. Charakterystyka departamentów Urzędu Marszałkowskiego - <https://bip.lodzkie.pl/departament-europejskiego-funduszu-spo%C5%82ecznego>
3. Informacja o wynikach kontroli, „Klauzule społeczne w zamówieniach publicznych udzielanych przez administrację publiczną”, Departament Administracji Publicznej
<https://www.nik.gov.pl/plik/id,13176,vp,15591.pdf>
4. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej.
5. Ministerialna lista przedsiębiorstw społecznych -
<http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Liste,przedsiębiorstw,społecznych,4069.html>
6. Podmioty ekonomii społecznej jako narzędzie wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Ekspertyza. Białystok 2017
7. Projekty ustaw o przedsiębiorstwie społecznym
<http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Projekty,ustawy,o,przedsiębiorstwie,społecznym,3861.html>
8. Raport końcowy Ekonomia społeczna w regionie łódzkim zrealizowany przez Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Przedsiębiorstwo Społeczne Sp. z o.o. na zlecenie Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Szczecin, maj 2015
9. Raport Stan Ekonomii Społecznej w Regionie Łódzkim w Roku 2015
10. Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim do roku 2020
11. Schemat organizacyjny Urzędu Marszałkowskiego -
<https://bip.lodzkie.pl/files/organizacja/20190227zalacznik-nr-1.pdf>
12. Stan ekonomii społecznej w regionie łódzkim w roku 2017
13. Statut Łódzkiego Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi
14. Statut Regionalnego Centrum Polityki Społecznej <http://bip.rcpslodz.pl/container/2018/2018-02-27-statut-RCPS.pdf>
15. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO Wł 2014-2020
16. Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej 2020
17. Wykaz pozytywnie zweryfikowanych programów rewitalizacji https://rpo.lodzkie.pl/images/2018/720-wykaz-pozyt-rewitalizacji/wykaz_10.07.2019.pdf
18. Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020 (CT9)

19. Zadania powiatowych urzędów pracy <https://www.gov.pl/web/rodzina/zadania-powiatowego-urzedu-pracy-funkcjonujacego-w-ramach-samorzadu-powiatu>